

THE HONEY
FOUNDATION
FOR ISRAEL

מרכז ספיד
למטרות ולחינוך יהודי

המדרשה
באורנים
יוצרים יהדות ישראלית

מיפוי פוטנציאל קהילות יהודיות ישראליות פתוחות

רגב בן דוד

כסלו תשפ"א, נובמבר 2020

מיפוי פוטנציאל קהילות יהודיות ישראליות פתוחות

רגב בן דוד

כסלו תשפ"א, נובמבר 2020

תוכן העניינים

7	תקציר מנהלים
19	מבוא
19	רקע: העיסוק הרעיוני והמחקרי בקהילות
24	קהילות התחדשות יהודית / יהדות ישראלית
27	ממצאים: סיווג ומיפוי קהילות פוטנציאליות וקיימות
31	1. ישובים קטנים
34	2. מתנ"סים ומרכזים קהילתיים
40	3. בתי ספר
44	4. ארגוני חברה אזרחית
52	5. קהילות דתיות
56	6. יוזמות שכונתיות
60	7. דמויות יזמיות ומובילות
67	דיון, המלצות וכיוונים להמשך
68	בין שבעת העוגנים, ומעבר להם
69	מבט מקומי: פעולה ברמת הרשות המקומית
69	שבעת העוגנים בחתך משתנים שונים - הצגה מסכמת וסכמטית
75	נספחים
71	נספח א מקומות הישוב שלקחו חלק בכל אחת מהמסגרות שנסקרו במסמך
76	נספח ב קישורים למפות קיימות המציגות קהילות שנסקרו במסמך
76	נספח ג טבלה כוללת מפורטת: הצלבת ישובים ותכניות
77	נספח ד מקורות כתובים שאוזכרו במסמך
81	נספח ה ראינות ומקורות מידע נוספים

* המחבר הוא חוקר בתחומי תרבות יהודית-ישראלית וחינוך יהודי. כיום הוא דוקטורנט בחוג לפילוסופיה יהודית באוניברסיטת תל-אביב, וביצע בעבר מחקרים עבור קרן אבי חי וגופים נוספים. פרסם מחקר עמדה בנושא הצטרפות לעם היהודי במסגרת מכון המחקר מציל"ה, ומאמרים נוספים בבמות שונות. מזה עשור מנהל תכניות חינוך למבוגרים, מרצה ומנחה קבוצות לומדות. ליצירת קשר: regevbd@gmail.com.

תקציר מנהלים

תקציר מנהלים

מטרת מסמך זה למפות את המרחבים הפוטנציאליים בחברה הישראלית לקיומן של **קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות**. הגדרת העבודה במסמך זה היא כי 'קהילה יהודית-ישראלית פתוחה' היא קבוצה המקיימת פרקטיקות קהילתיות בתחום היהדות הישראלית, העונה על **כל** הפרמטרים הבאים:

- מתקיימים לפחות X מפגשים בשנה המיועדים לכלל האוכלוסיה או להרכבים שונים מתוכה (לדוגמה: 20 מפגשים), ובמפגשים לוקחים חלק לפחות Y משתתפים/ות בממוצע (לדוגמה: 15) (לחילופין: בפעילות לאורך השנה משתתפים Z איש ואישה לפחות, לדוגמה 60).
- הפעילויות כוללות **לפחות שלוש** מתוך קבוצות הפרקטיקות היהודיות-ישראליות הבאות באופן קבוע: לימוד; טקסי מעגל החיים; טקסי מעגל השנה (שבת, חגים, מועדים); תפילה/רוחניות; אירועי תרבות; ערבות הדדית פנים-קהילתית; אחריות חברתית בחברה הישראלית; קשר עם יהדות העולם.
- הקהילה עונה **לפחות על אחד** משלושת מאפייני הפתיחות הבאים: שותפות בפורומים עם קהילות מזרמים אחרים; הימצאות בעלי תפקידים בעלי זהויות יהודיות מגוונות; מקום מרכזי לנשים ו/או למי שאינם שומרי מצוות במובן האורתודוקסי.

מסמך זה מבוסס על הספרות המחקרית אודות קהילות, קהילתיות ויהדות ישראלית, כולל מאמרים תיאורטיים, מחקרים אתנוגרפיים וניירות עבודה של גופים העוסקים בקהילתיות יהודית-ישראלית, וכן על ראיונות עם מומחים ואנשי עשייה בהיבטים שונים הקשורים לנושא.

מתוך המטרה הכפולה - לזהות קהילות קיימות ולזהות פוטנציאל להצמחה עתידית של קהילות - התגבשה במהלך העבודה על המסמך **תפיסת העוגנים**: הנחתנו היא כי מרבית הקהילות ניתנות לאיפיון או לאיתור דרך עוגנים מרכזיים שאליהם הן קשורות. עיקר הממצאים במסמך מוצגים דרך **שבעה עוגנים: ישובים קטנים, מתנ"סים ומרכזים קהילתיים, בתי ספר, ארגוני חברה אזרחית, קהילות דתיות, יוזמות שכונתיות, ודמויות יזמיות ומובילות**.

לכל אחד מהם מוקדש פרק ובו מוצגים: (א) תיאור כללי; (ב) סך הפוטנציאל של התושבים הקשורים בו; (ג) סמנים (אינדיקטורים) לפוטנציאל גבוה של חלקים מתוך אותו עוגן, מבחינת ההיתכנות לצמיחת קהילה יהודית-ישראלית פתוחה; (ד) תמונת מצב - פרויקטים רלוונטיים קיימים וכאלה שפעלו בשנים האחרונות, קהילות מוכרות, ארגונים ומגמות רלוונטיים; (ה) הצבעה על בעלי תפקידים רלוונטיים ('תפקידי מפתח'); (ו) המלצה לצעדים מוצעים לפעולה לטובת טיפוח קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות במרחב זה.

מעבר למבט הנפרד המוקדש לכל עוגן, מוצעים מספר כלים ותובנות במבט רוחבי.

ראשית, מוצע **מודל כללי לפעולה מול העוגנים השונים**. הפעולה פותחת באיתור סוכני שינוי פוטנציאליים - איתור המבוצע הן 'מלמעלה' (המלצות ועשייה קודמת, תוך הסתייעות בארגוני גג, גופים מלווים וכדומה) והן 'מלמטה' (פרסום קול קורא). הצעד השני הוא כינוסן של אותן דמויות לאירוע שמטרתו כפולה: הן לעורר השראה ולהגביר מוטיבציה, והן לאתר באופן ראשוני את הצרכים וההזדמנויות, כבסיס לסימון הצעדים להמשך. לאחר מכן, על בסיס התובנות הראשוניות, יש לבנות ולהציע תכנית מתמשכת הכוללת הכשרה של הנציגים בתחומי התרבות היהודית-ישראלית והבינוי הקהילתי. זהו כבר שלב הגיוס השני והמשמעותי יותר, וכחלק מהתכנית יש ללוות את המשתתפים בתהליך מיפוי הצרכים ובפיתוח המענים המותאמים מקומית. (תכניות כאלה פותחו במסגרת תכניות קרן אבי חי, במרכז שדמות למנהיגות בקהילה ובמקומות נוספים, ומומלץ ללמוד מהן, מהצלחותיהן ומהחמצותיהן.)

במקביל לציר פעולה זה, מוצע לפעול באפיק נוסף, 'מלמעלה למטה': לחפש מקרב הדמויות המוכרות כמובילות בתחומים של תרבות יהודית-ישראלית כאלו הקשורות במרחבים הספציפיים האמורים (בהתאם לכל עוגן), ולהציע להן ליזום או לקחת חלק פעיל בהובלת פעילות קהילתית ברוח זו במקומות שאליהם הן קשורות. לקהל יעד זה אין צורך לעשות הכשרה בתחום התוכן היהודי-ישראלי, ועמו ניתן להתמקד בהיבט של בינוי קהילתי. בנוסף, ככל שלפעולה ישנו תיחום גיאוגרפי משמעותי, מומלץ לנסות לעבוד ישירות וכבר מההתחלה מול השלטון המקומי, לגייס אותו לפעולה ולבצע תכניות משותפות. בהקשר זה פורטו תכניות קיימות בתחום היהדות הישראלית המיועדות לדרגים בכירים בשלטון המקומי.

לטבלה:

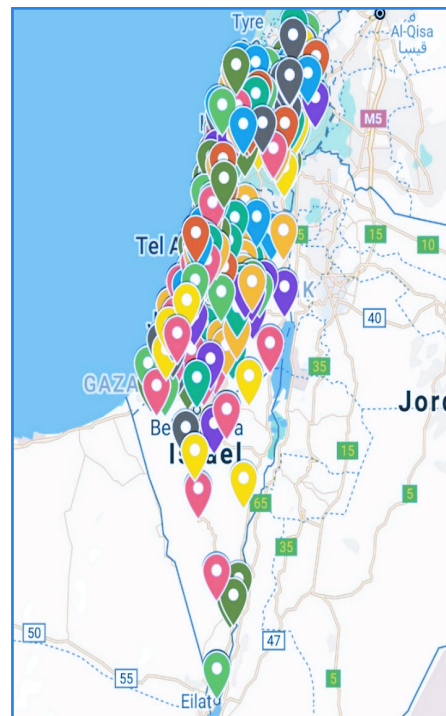

<https://tinyurl.com/y5ezeueh>

למפה:

<https://tinyurl.com/yywj83j6>

שנית, את הממצאים המפורטים לגבי התכניות שפעלו ופועלות בכל עוגן **מלווה טבלה כוללת מפורטת, המסכמת את כל הנתונים בחתך של מקומות ישוב**. כמו כן, הנתונים מיוצגים גם באופן גרפי על גבי מפה.

באמצעות טבלה זו ניתן לסקור, לראשונה למיטב ידיעתנו, פלטפורמות קיימות מתחומים שונים בכל מקום ישוב. לשם המחשה, ניתן לראות לגבי **באר שבע** כי העיר לוקחת חלק בשותפות P2G; נציג/ה בכיר/ה (ראש רשות / סגן / מנכ"ל) השתתפו בתכנית 'מובילים', מנהל/ות אגפי חינוך ורווחה השתתפו בתכנית 'קולות', וכך גם כל מנהל חינוך; מנהל/ת המתנסה השתתף/ה בתכנית העמיתים של JCC Global; בעבר היתה בעיר קהילת מיתרים 'קשר'; ישנם בית ספר מעורב 'נטעים', בית ספר תל"י אמירים, ועשרה בתי ספר על-יסודיים המלווים על ידי 'בארי'; ישנן שתי קהילות משימה ('מדור לדור', 'שחר'), קהילה של התנועה המסורתית וקהילה של התנועה ליהדות מתקדמת, שני מניינים 'משותפים' ('בארות', 'הדר'), קבוצת 'קהילות שרות', מרכז של ארגון בינה, מרכז של 'בית פרת', קהילה לומדת של 'אלול'.

להוספת נתונים שלא נכללו במיפוי:

<https://forms.gle/KYJosdJjne9KtV8t7>

או בקוד:

בדוגמה של באר שבע נרמזים סוגי הפעילויות המפורטים, והם מסוכמים בטבלה הבאה.

עוגן	קטגוריות מרכזיות הנוסקרות בתוכו	סדר גודל
ישובים קטנים	ישובים שנציגיהם השתתפו בתכניות קודמות של תרבות יהודית-ישראלית ('כזה ראה וחדש', 'שריגים', 'ניצנים', 'בית').	'שריגים' 23 ישובים; 'כרו"ח' 35 קיבוצים ועוד 5 מועצות אזוריות; 'בית' 10 מרכזים קהילתיים ועוד 8 גווי ירושלים; 'ניצנים' 12
	קהילות השייכות לרשת 'מיתרים'	25
	'קהילות התחדשות יהודית'	26
מתנ"סים ומרכזים קהילתיים	מרכזים שהשתתפו בתכניות קודמות של תוכן יהודי-ישראלי	24 בתכניות JCCG (בעיקר עמיתים); 74 מתנ"סים הפעילו תכניות שונות
	שותפות עם קהילות יהודיות בתפוצות (כגון P2G)	57
	מרכזי צעירים / מסגרות שכונתיות למשפחות, למשפחות צעירות, ולגילאים נוספים	
	תכניות לבכירים בשלטון המקומי	53 רשויות

עוגן	קטגוריות מרכזיות הנסקרות בתוכו	סדר גודל
בתי ספר	בתי ספר מעורבים דתיים-חילוניים (מיתרים, תל"י)	40
	תכניות לתגבור לימודי יהדות, מסגרות העשרה יהודית-ישראלית (תל"י, בארי, מורשה, מארג, גשר)	תל"י 13 על-יסודי, 73 יסודי; בארי 123 על-יסודי; סמינרי מפגש גשר 30; מארג ~100, מורשה 50
ארגוני חברה אזרחית	בתי ספר קהילתיים, מעורבות הורים, שותפות חינוכית	
	ארגוני 'יהדות ישראלית' ('התחדשות יהודית')	עשרות ארגונים; 200 קבוצות 929
	מכינות קדם-צבאיות כלליות ומעורבות	27 שנתיות; קול עמי (5 שלוחות)
	קהילות צעירים, קהילות משימתיות, גרעיני תנועות בוגרים	10 כפרי סטודנטים מכינות; 'איילים' 11; 'קדמה' 8; 'תוצרת הארץ' 13; לפי קרן שח"ף, 250 קהילות צעירים ובהן 14,000 חברים.
	ארגונים של אוכלוסיות עולים	
קהילות דתיות	קהילות המשתייכות לתנועות הליברליות	תנועה מסורתית 60 ועוד 20 'קהילות חגים'; תנועה ליהדות מתקדמת 50
	מניינים 'משותפים'	40
	בתי תפילה שצמחו מארגוני 'היהדות הישראלית'	ספורים
	קהילות 'עידן חדש' (New Age) יהודי	ספורות
יוזמות שכונתיות	גינות קהילתיות	110
	מיזמים קהילתיים המתקיימים בבתים ובבניינים משותפים	'תוצרת בית' 500 בניינים; 'בניין חוגג' 500 בניינים; אלפי משתתפים ב'זיכרון בסלון', 'בתים מדליקים'; וכד'.
	קואופרטיבים ומיזמים קהילתיים אורבניים נוספים	עשרות קואופרטיבים מקומיים.

סדר גודל	קטגוריות מרכזיות הנסקרות בתוכו	עוגן
מאות ספורות בארגונים; אלף שליחים (שליחות ארוכה) בשנה.	מתוך העשייה בארגונים (הוראה, הנחייה, ניהול, הובלת תפילה, עריכת טקסי חיים, בוגרי שליחות ארוכה)	דמויות יזמיות ומובילות
מאות ספורות	מתוך תכניות מנהיגות (בתי מדרש לרבנות ברוח יהודית-ישראלית פתוחה; תכניות הפונות לבעלי רקורד עשייה מוכח בעולם היהודי-ישראלי; כאלו הפונות לדרגי-ביניים בעשייה היהודית-ישראלית, שעשויים לצמוח בהמשך לעמדות מנהיגות; ומסגרות תוכן יהודי-ישראלי המיועדות למובילים חברתיים מתחומים שונים, שעיקר עיסוקם אינו יהדות)	

לבסוף, בפרק הדיון מוצעות מספר מסקנות העולות מתוך המבט הרוחבי, כגון ההשקעה הקודמת הרבה יחסית בעוגנים של ישובים ושל מרכזים קהילתיים, לעומת ארגוני חברה אזרחית (למעט 'יהדות ישראלית' ומכינות) ויוזמות שכונתיות. מעבר לעיון ההשוואתי המתאפשר מתוך המבט הכולל, המסמך אינו מגיש המלצות נקודתיות לפעולה, משום שאלו כרוכות בשאלות של אסטרטגיות פעולה, כגון אם להשקיע במקום שבו כבר נוצרו פלטפורמות, או דווקא במקום שבו הושקע פחות, ועוד. אלו יכולות לבוא על גבי המצע שמניח המסמך, וכך לשמש מקבלי החלטות וארגונים הפועלים והשואפים לפעול בשדות הרחבים הנסקרים כאן.

מבוא

מבוא

מטרת מסמך זה למפות את המרחבים הפוטנציאליים בחברה הישראלית לקיומן של **קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות** כהגדרתן במסמך זה.

בספרות המחקרית ניתן למצוא עשרות ומאות הגדרות ל'קהילה'. מכיוון שמטרתנו במסמך זה אינה מתן הגדרה או איפיון המופעים השונים במציאות המתקראים 'קהילה', לא ניכנס לסבך עשיר זה, אלא נסתפק בהגדרה אופרטיבית מצומצמת ויחסית מדידה, ההולמת את צרכינו ואת אופיו המעשי של המסמך.

למונח שבו בחרנו, 'קהילה יהודית-ישראלית פתוחה', שלושה מרכיבים עיקריים, שאותם אנו נדרשים לאפיין: מה הופך אוסף אנשים ל'קהילה' (לצורך מסמך זה); מה מאפיין קהילה שהיא 'קהילה יהודית-ישראלית' (כנ"ל); ומה מאפיין כזו שהיא 'פתוחה' (כנ"ל).

קהילה יהודית-ישראלית פתוחה: הגדרת עבודה במסמך זה

לצורך מסמך זה, **קהילה יהודית-ישראלית פתוחה** היא קבוצה המקיימת פרקטיקות קהילתיות בתחום היהדות הישראלית, העונה על כל הפרמטרים הבאים¹:

מתקיימים לפחות X מפגשים בשנה המיועדים לכלל האוכלוסיה או להרכבים שונים מתוכה (לדוגמה: 20 מפגשים)², ובמפגשים לוקחים חלק לפחות Y משתתפים/ות בממוצע (לדוגמה: 15) (לחילופין: בפעילות לאורך השנה משתתפים Z איש ואישה לפחות, לדוגמה 60)³.

- הפעילויות כוללות לפחות שלוש מתוך קבוצות הפרקטיקות היהודיות-ישראליות הבאות באופן קבוע: לימוד; טקסי מעגל החיים; טקסי מעגל השנה (שבת, חגים, מועדים); תפילה/רוחניות; אירועי תרבות; ערבות הדדית פנים-קהילתית; אחריות חברתית בחברה הישראלית; קשר עם יהדות העולם.
- הקהילה עונה לפחות על אחד משלושת מאפייני הפתיחות הבאים: שותפות בפורומים עם קהילות מזרמים אחרים; הימצאות בעלי תפקידים בעלי זהויות יהודיות מגוונות; מקום מרכזי לנשים ו/או למי שאינם שומרי מצוות במובן האורתודוקסי.

הערה מתודית אודות 'קהילות בתוך קהילות'

לעתים אנשים עשויים לשייך את עצמם ברזמנית למספר רזולוציות של קהילה, זו בתוך זו (קונצנטריות). לדוגמה: לישוב קהילתי ובתוכו למניין שלא כל תושבי הישוב חברים בו (ולכן הם לא מעגלים חופפים). גם הישוב עשוי בהחלט להיחשב כקהילה עבור תושביו (רמה א'), וגם המניין עשוי להיחשב כקהילה עבור

חבריו (רמה ב'). אם ישנו יותר ממניין אחד, אזי שיש לנו מעגלים מקבילים ברמה ב', כאשר כולם משייכים עצמם לאותה קהילה ברמה א', אך לקהילות שונות ברמה ב'. כיוצא באלה ייתכנו דוגמאות שונות ברמות רבות. יש לקחת בחשבון את ריבוי ההשתייכויות הללו, כמו גם את המשקל היחסי השונה שעשויים פרטים לתת למעגליהם השונים.⁴

4 המונח 'רמה בסיסית' (Basic Level) משמש בפסיכולוגיה הקוגניטיבית לציון אותה רמת קטגוריה שבה משתמשים רוב האנשים באופן שגרתי וטבעי, כגון 'כלב' ולא 'קוקר־ספניל' מחד או 'בעל חיים' מאידך (Rosch, 1988). אך אין לנו צורך כאן לנקוט עמדה באשר למידת המרכזיות של הזדהות עם קהילה ברמה זו או אחרת, ואנו מניחים כאמור שהיא עשויה להשתנות מאדם לאדם ובהתאם לנסיבות.

רקע

העיסוק הרעיוני והמחקרי בקהילות

לבני אדם יש נטייה טבעית להשתייך. בין שנשעין זאת על 'לא טוב היות האדם לבדו, אעשה לו עזר כנגדו' ובין שנשעין זאת על היות האדם חלק ממשפחת היונקים, החיים בקבוצות - מאז ומתמיד חי האדם בתוך מסגרת רחבה יותר של חמולה, שבט, כפר, משפחה, ישוב, קהילה, שכונה, קבוצה, צוות, ארגון, פורום וכיו"ב.

אחת מנקודות הראשית של העיסוק של הסוציולוגיה המודרנית בקהילות היא חיבורו של פרדיננד טוניס (Tönnies, 2001 [1887]), שבו הבחין בין שתי צורות התאגדות אנושית: גמיינשאפט (Gemeinschaft, קהילה) וגזלשאפט (Gesellschaft, חברה). בגמיינשאפט, הקשרים בין חברי הקבוצה הם מטרה ראשית בהתאגדות, ואילו מטרת חיצונית (השגת יעדים כאלה ואחרים של הקבוצה) הן במקום משני; בגזלשאפט, היעדים המשותפים הם העיקר, ואילו הקשרים בין חברי הקבוצה הם בחשיבות משנית (אף שכמובן עשויים להיות חשובים בתור אמצעי להשגת היעד).

בעיסוק המודרני בקהילה, בולט הניתוח שמתמקד בהשפעות המודרנה על החיים האנושיים ועל הקהילות: עיור, תיעוש, קפיטליזם, המדינה המודרנית (שלגביה נטען כי בין שהיא ריכוזית ובין שהיא מנחילה תרבות שוק, היא מפוררת את המסגרת הקהילתית).⁵ השינויים הללו שינו באורח דרמטי את צורת ההתארגנות האנושית, ולמעשה בהם הסתיימה דרכה של הקהילה המסורתית, הקדם-מודרנית. המחלוקות מכאן ואילך בין החוקרים הן בדבר הגילויים המודרניים של יסודות קהילתיים ושל תצורות חדשות של קהילה. בהקשר היהודי-ישראלי, על הנרטיב המערבי-מודרני-קפיטליסטי ניתן להוסיף את זה של הקהילה היהודית על גלגוליה השונים לאורך הדורות.⁶

לטענת חוקרים רבים, השמועות על מות הקהילה היו מוגזמות או לכל הפחות מוקדמות מדי, ובמחצית השנייה של המאה העשרים התגבר העיסוק המחקרי בדמותה של הקהילה העירונית, או של המרחב הקהילתי העירוני. כך לדוגמה כתב ג'אנוביץ (Janowitz, 1952) על 'קהילות בע"מ', ומאן על 'שכנות סמויה' (Mann, 1954, Latent Neighborliness). אך בעשורים האחרונים תואר גל נוסף של דעיכת הקהילתיות, תופעה שקיבלה ביטוי בולט בכתיבתו של רוברט פטנס ובמיוחד בספרו Bowling Alone (2000), המתאר את דעיכת מעגלי ההשתייכות העירוניים-וולונטריים כגון מסגרות חברתיות של שעות הפנאי.

בשנים האחרונות המונח 'קהילה' הפך במידה רבה ל-buzz word, כנראה לנוכח תחושות שחיי רבים מאיתנו הפכו אינדיבידואליסטיים ומנוכרים מאחורי מסכים. חלק מההתארגנויות המתקראות 'קהילה' נובעות ממניעים חברתיים, וחלקן נובעות ממניעים עסקיים, הרואים בתחושת קהילה בקרב העובדים ובקרב הלקוחות דרכים לשימור עובדים ושימור לקוחות.⁷ נראה שכל אלו הבוחרים לעשות שימוש במונח זה דווקא, מכוונים דרכו לתחושה חיובית ורצויה של השתייכות.⁸

5 ראו לדוגמה במאמריו של יפתח גולדמן, כגון גולדמן, 2004; הנ"ל, 2016.

6 בן-יוסף, תשע"ג: 17.

7 ראו כדוגמה אחת את פרק ההסכת (פודקאסט) של ליאת לזר ('ייעוץ וליווי מנהלים') העוסק בקהילות, שאודותיו היא כותבת: "אם קהילות מעניינות אתכם ואתם רוצים ללמוד יותר על הנושא הרשמו לכנס בנושא קהילות שאני מפיקה [...] הכנס כולו עוסק בקהילות: איך יצירת קהילות פנים ארגוניות תורמות לשימור עובדים. המשך ישיר לפודקאסט עם שלומית קמינקא שדיבר על ההבדל בין שימור למחויבות עובדים. בניית קהילה בתוך ארגון היא דרך להגברת המחויבות של העובדים לחברה." (הדגשות שלי, ר"ב)

8 "למרות שאין הגדרה מוסכמת למושג 'קהילה', יש הסכמה רבה בין רפורמטורים חינוכיים שמהו בשם 'קהילה' רצוי." (לפסטיין, 1999: 32, המצטט בתוך דבריו מתוך Magolda & Abowitz, 1997: 267)

עם זאת, בהתאם להשקפתם המקצועית של הגופים המעורבים במיפוי זה, אנו נוקטים בו בגישה מעט מצמצמת, ומצפים לראות קשרי גומלין ממספר סוגים בין חברים בקבוצת השתייכות לשם ראייתם כ'קהילה'.

מכיוון שאיננו עוסקים כאמור בהמשגה רעיונית של קהילה וקהילתיות, איננו נכנסים לעומק הדיון המחקרי בהגדרת הקהילה. בכל זאת, מבין שלל ההגדרות הקיימות במחקר לקהילה ולקהילתיות, קרובה לעולמנו המסגרת המחשבתית שמציעה שדמי וורטמן, המתארת את הקהילתיות כתכונה המאפיינת את הפעילות, ואת הקהילה כמסגרת הפעילות.

"קהילה היא ציבור המאוגד וולונטרית במסגרת טריטוריאלית מוגדרת. זוהי מערכת חברתית המקיימת ערוצי תקשורת ויחסי גומלין במרחב תחומי החיים, ומטרתה לתת מענה לצרכים של יחידים, של קבוצות ושל ארגונים ולממש את השתתפותם ואת שותפותם במרחב הציבורי באמצעות מימוש הקהילתיות שבתוכה. [...]"

קהילתיות הינה מידת הרצון והיכולת של השחקנים בקהילה ליצור הסכמה סביב אמנה חברתית נורמטיבית, שמתבטאת ביצירה ובמימוש של רשתות חברתיות ומסגרות וולונטריות המבוססות על אמון והדדיות מוכללים. הפעולה הקהילתית מאפשרת למרכיביה לבטא ולחוש משמעותיות, שייכות ומחויבות בינם לבין עצמם ובינם לבין מוסדותיה.⁹

המדדים לקיומה של קהילתיות ברמת היחיד, לשיתת שדמי וורטמן, הם משמעותיות, מחויבות ושייכות, וברמת הכלל המדד הוא אמון והדדיות מוכללים.¹⁰ כן ניתן להשתמש בהגדרת התמציתית של בן יוסף לקהילה כ"מערכת חברתית מוגדרת, המקיימת בתוכה ממד של זהות משותפת, ממד של התארגנות ודפוסי תקשורת אישיים ומתמשכים בין חבריה".¹¹

מה שמבחין בין קהילה לבין קבוצות השתייכות אחרות, אליבא דשדמי וורטמן, הם המרכיבים הבאים:¹²

- **א. מטרה:** קהילה היא אותה קבוצה בעלת הפוטנציאל לממש עבור חבריה קהילתיות כמטרת פעולתה.
- **ב. רוחביות:** זיקה בין חבריה במרחב תחומי חיים: חברי הקהילה שותפים בדיונים ובפעולה בכלל תחומי חיים.
- **ג. רב ממדיות:** תפיסה רב ממדית של היחיד: חברי הקהילה מכירים זה את זה בנסיבות חיים שונות ובתחומי פעולה שונים המאפשרים ריבוי זיקות ואפשרויות למגע והיכרות.
- **ד. משניות כאמצעי לחיזוק הראשוניות ולהפך:** חלוקת תפקידים, ערוצי תקשורת ותהליכי קבלת החלטות מוסכמים וממוסדים באים לחזק את קיומם של מנגנונים בלתי פורמאליים כחלק ממהות פעולתה.
- **ה. מגע פנים אל פנים:** הקרבה הגיאוגרפית מאפשרת ליצור מפגש ממשי שלא דרך אמצעים טכנולוגיים אחרים כמו המחשב או הטלפון. מרכיבים אילו הינם מרכזיים בכל הנוגע לרגשות, שיתופי פעולה ואמון ובטחון בזולת.

9 שדמי וורטמן, 2010: 24, 31.

10 שם, עמ' 36-37. 'אמון והדדיות מוכללים' הם הנוכחות לבצע מעשים לטובת אחרים מתוך אמונה שהם, או אחרים, יעשו לטובתנו.

11 בן יוסף תשע"ג: 13.

12 שם.

כמו כן יש תועלת בעינינו בהבחנתו של בן־יוסף בארבעה ממדים המתקיימים בקהילה: (א) מערכות יחסים; (ב) תרבות משותפת (אמונות / ערכים / זהות / וכו'); (ג) היבט מוסדי; (ד) היבט גיאוגרפי. ככלל, ניתן לומר שקיימים ממדים רבים ביחס לקהילה ולקהילתיות, שלגבי כל אחד מהם ישנו רצף שעל גביו ניתן למקם כל קהילה. כך לדוגמה:

בתוך מרחב עירוני	←————→	ישוב גיאוגרפי מוגדר
נוגעת בחלק מתחומי החיים	←————→	קהילה מקיפת־כל
השתייכות וולונטרית	←————→	השתייכות מולדת
גאזלשאפט	←————→	גמיינשאפט
שוויונית	←————→	היירארכית
מלאכותית, נוצרה בפעולה מכוונת	←————→	פשוטה, אורגאנית
חד־דורית	←————→	רב־דורית
דיפוזית במשתתפיה	←————→	יציבה במשתתפיה
הומוגניות גילאית	←————→	רב־גילאית
הומוגנית רעיונית (תוצאה מצופה מהשתייכות וולונטרית)	←————→	הטרוגנית רעיונית (תוצאה אפשרית מהשתייכות מולדת) ¹⁵

אף שניתן לכאורה לדבר על אב־טיפוס של קהילה הממוקמת בכל הממדים בקצה אחד של הסקאלה (לדוגמה, הקהילה המסורתית המשוערת/המדומיית, הממוקמת כביכול בקצה הימני בכל הממדים), איננו גורסים כאן אבטיפוס של מהי קהילה ו'פריפריה' המוגדרת בהשוואה אליו - אלא מודלים שונים של קהילה הנבנים מסך המאפיינים.

מכיוון שענייננו במסמך הנוכחי בקהילות בעלות עוגן תוכני יהודי־ישראלי, איננו סוקרים כאן מחקרים אודות קהילתיות בישראל באופן כללי.¹⁴ עם זאת נציין כי החברה למתנ"סים מקיימת בימים אלה מחקר סביב מדדי קהילתיות, שאף הוא נשען על ההמשגה התיאורטית של שדמי־וורטמן.¹⁵ תוצאות המחקר צפויות להתפרסם במהלך השנה הקרובה, ויש להניח שחלק מהתובנות שיעלו בו יהיה רלוונטי לענייננו.

לסיום חלק זה נציין כי בעולם הרעיוני קיימת בעשורים האחרונים כתיבה ענפה על 'קהילתנות' (Communitarianism), במידה רבה כביקורת על הליברליזם האינדיבידואליסטי והאטומיסטי. הרחבה בכיוון זה, למעוניינות ולמעוניינים בכך, ניתן למצוא בכתיבתם של אמיתי עציוני, אלאסדייר מקנטייר, צ'ארלס טיילור, מייקל סנדל ואחרים.

13 ניתן כמובן גם להפוך את קוטבי הציר הזה, בטענה כי השתייכות מולדת מובילה להומוגניות. אין לנו צורך בשלב זה לאפיין את המציאות האמפירית מבחינה זו.

14 למעוניינים, מומלץ לעיין בסדן, 2009.

15 ראיון עם דנה זלינגר־אבוטבול, אחראית מדידה והערכה בחברה למתנ"סים, פברואר 2020.

קהילות התחדשות יהודית / יהדות ישראלית

בהקשר של קהילות יהודיות ישראליות מתחדשות, פורסמו לפני כעשור, בין השנים 2007-2010, מספר מחקרים שעסקו בתופעה החדשה והצומחת דאז של קהילות התחדשות יהודית. רבים מהמחקרים הללו מתייחסים כנקודת ציון מרכזית להקמת 'המדרשה' באורנים בשנת 1989, וסמוך לה את הקהילה האזורית 'ניגון הלב' בנהלל, שמובילה היו מייסדי 'המדרשה'. רבות מהקהילות שהוקמו בשנים שלאחר מכן ומתוארות במחקרים, הוקמו בהשראת 'ניגון הלב' ובחלק מהמקרים אף על ידי מי שהיו חברים פעילים בקהילה זו, ואז פנו להקים קהילות דומות במקומות מגוריהם. כפי שמציינת בידץ (תשע"ט: 86), כתיבה רבה יותר עוסקת ביהדות במרחב הקיבוצי החילוני מאשר ביהדות במרחב העירוני החילוני. כך הוא הדבר גם ספציפית לגבי קהילות יהודיות ישראליות מתחדשות.

בן ששון פורסטנברג וקריאטי ערכו בשנת 2007 מיפוי של קהילות כאלו עבור פדרציית ניו יורק, ואיתרו כשלושים קהילות בצפון, ובודדות בשאר הארץ. מחקרן מצביע בעיקר על ההבדלים בין הוותיקות לחדשות, ובין העירוניות לכפריות. בהקשר זה הן מצביעות על תנאים נוחים יותר לצמיחה של קהילות במרחב כפרי על פני עירוני, וזאת בשל היבטים כגון: פחות תחרות על פעילות הפנאי (בפרט בנוגע למשפחות), אוכלוסייה הומוגנית יחסית, זמינות של חללים למפגש, סביבה מוכוונת-משפחתית, נגישות יחסית למשאבים מוניציפליים, עלויות נמוכות יותר לפעילויות קהילתיות.¹⁶ על מספר דומה (כשלושים) מדווחים אזולאי ותבורי בשנת 2008, במאמרם על המעבר מבתי מדרש לבתי תפילה בתוך 'ההתחדשות היהודית'.

בשנים שלאחר מכן הופיעו מחקרים על חלק מהקהילות הללו באופן פרטני (הייטנר, 2009, על 'ניגון הלב'; נאמן, 2011, על 'בית תפילה ישראלי בתל אביב'). בשנת 2010 הופיעו מספר חיבורים רלוונטיים: ספרו של יאיר שלג הסוקר היבטים מגוונים של ההתחדשות היהודית בישראל (לא רק בתי מדרש, ולא רק במרחב החילוני), עבודת הדוקטורט של נעמה אזולאי העוסקת בהתחדשות יהודית במרחב החילוני, ספר המסכם עשרים שנות פעילות של 'המדרשה באורנים' ובו גם מאמרה של קולודני על קהילתיות לשיטת המדרשה, ומדריך לבינוי קהילה מטעם 'שדמות', מרכז למנהיגות בקהילה באורנים.¹⁷ בשנת 2013 פורסם ד"ח של ארגון 'מידות' על שדה ההתחדשות היהודית בישראל, ובו מצוין שישנן 138 קהילות, רובן שייכות לזרמים הליברליים (התנועה ליהדות מתקדמת והתנועה המסורתית).¹⁸ חלקן נמנות בשמותיהן ובפרטיהן באינדקס הארגונים שנלווה לדו"ח.¹⁹ בסקירה נוספת, שנכתבה בשנת 2015 עבור רשת הפילנתרופים היהודיים JFN, הזכירה המחברת גולדווטר קהילות עצמאיות כאחד הסעיפים של הזדמנות לחדשנות, וציינה שיש רשת רופפת של 50 קהילות.²⁰ בסקירה זו, כמו במחקרן של בן ששון פורסטנברג וקריאטי ובאחרים, אין פירוט של הקהילות, ועל כן לא ניתן לבחון את המספרים אלה לעומת אלה. במידה שהמספרים בשני המקרים מדויקים ומתייחסים לאותה קבוצת קהילות, יתכן שזו עדות

Ben Sasson Furstenberg & Cariati, 2007: 7 16

17 שלג, 2010; אזולאי, 2010, ורטה (עורך), 2010; שדמות, 2010. חיבוריהם של שלג ושל אזולאי נוגעים בנושאים הקשורים לקהילות ההתחדשות היהודית, אך אינם מתמקדים בקהילות דווקא, ואינם מספקים נתונים מחדשים.

18 במסמך זה נשתמש במונח 'ליברלים' בהקשר של התנועות או הזרמים הללו, על אף ריבוי המשמעויות של המונח בשיח הפילוסופי. הבחירה בו כאן נובעת במידה רבה מהשימוש הרווח בו לסימון הזרמים הללו בשיח הציבורי, וכן משום שככלל, במציאות הישראלית, פעולת התנועות הללו אכן מכוונת לחירות הפרט - בעיקר חופש דת וחופש מדת - ביחס למונופול הממסד הדתי.

19 מידות, 2013א: 17-18; מידות, 2013ב: 103-118.

20 גולדווטר, 2015: 63-64.

לצמיחה של השדה בשנים שחלפו בין שני המסמכים. אך אין כל דרך לדעת אם המספרים אכן מדויקים ואם היתה התאמה מתודולוגית, כלומר אם ספרו קהילות באופן דומה.

לאחרונה, בשנת 2018 כתבה בידץ (בעצמה רבה חילונית ביבניאל, שהוסמכה ב'תמורה') עבודת מחקר על קהילות ההתחדשות היהודית במרחב החילוני. עבודתה מתבססת על ראיונות עם 17 מובילות ומובילי קהילות כאלה, אך אינה עוסקת במספר הקהילות הכולל ברחבי הארץ.²¹ בשלהי 2019 פרסם גופר סיכום של עשיית קרן אבי חי בתחום 'קהילתיות יהודית-ישראלית מקומית', שבו סקר את התכניות שבהן תמכה הקרן בכ־30 ישובים ושכונות ברחבי הארץ. כך אופיין תחום זה במסמך:

"קהילתיות יהודית-ישראלית מקומית היא מגמה ועשייה מתמשכת של יחידים, משפחות וקהילות, החותרות לניהול חיייהם על פי ערכים יהודיים-ישראליים ומייצרות תחושת גאווה מקומית והשתייכות מחודשת ומעודכנת ליהדות כמסורת וכתרבות השייכות לכולם. מאפייני מגמה זו הם:

1. הישענות על שני בסיסי ידע ועשייה: בינוי קהילתי ותוכן יהודי-ישראלי;
2. מתן כבוד ומקום לפרשנויות ולקבוצות שונות בחברה;
3. התחברות לרצונות ולכמיהות קהילתיות כפי שהן עולות מן השטח;
4. מתן אפשרות ליחיד לעסוק בחיפוש אחר זהותו;
5. יצירת 'יחד' קהילתי המעוגן בתרבות יהודית-ישראלית, הכולל חוויה, שיח ולימוד;
6. חיבור למעגל החיים ולמעגל השנה היהודי-ישראלי.²²

ניתן לסכם אפוא כי היה גל יחסית קצר-מועד של כתיבה אודות קהילות ההתחדשות היהודית, כאשר רק באזור 2007-2008 ולאחר מכן ב־2013 נעשו ניסיונות לאמוד את היקפה של התופעה. המסמך הנוכחי מנסה בחלקו לענות על הפער הזה, וכמו כן לעשות שני צעדים נוספים מעבר למחקרים שנזכרו: ראשית, היקף התופעה שבה דן המיפוי אינו 'קהילות ההתחדשות היהודית', אלא קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות בכלל החברה הישראלית. מרחב 'ההתחדשות היהודית', כפי שהוא נידון במרבית המחקרים בשני העשורים האחרונים, הינו בפועל נגזרת של מרחב ארגוני מסוים; המסמך הנוכחי שואף לכלול גם מרחבים אחרים בחברה הישראלית. שנית, המסמך הנוכחי מבקש לשער את הפוטנציאל לצמיחה של קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות נוספות, מעבר לאלו שניתן לאתר במצב הקיים.

מתודולוגיה

מסמך זה מבוסס על הספרות המחקרית, כולל מאמרים תיאורטיים, מחקרים אתנוגרפיים וניירות עבודה של גופים העוסקים בקהילתיות יהודית-ישראלית, וכן על ראיונות עם מומחים ואנשי עשייה בהיבטים שונים הקשורים לנושא (ראו נספחים ד-ה). איסוף הנתונים ועיבודם נערך בחודשים פברואר-יולי 2020, והתמונה המוצגת במסמך משקפת את הבנתנו נכון לנקודת זמן זו.

נדבר מרכזי עבורנו באיתור ובמיפוי קהילות הוא תפיסת העוגנים: הנחתנו היא כי מרבית הקהילות ניתנות לאפיון או לאיתור דרך עוגנים מרכזיים שאליהם הן קשורות - כגון ישוב גיאוגרפי, בתי ספר, מתנ"סים, דמויות יזמיות ומובילות, ועוד.

21 בידץ, תשע"ט.

22 גופר, 2019: 7.

ממצאים

סיווג ומיפוי קהילות
פוטנציאליות וקיימות

ממצאים

סיווג ומיפוי קהילות פוטנציאליות וקיימות

להלן שבע קטגוריות, שהן העוגנים המרכזיים שעלו במיפוי:

לגבי כל אחת מהן מפורטים להלן סעיפים זהים: (א) תיאור כללי; (ב) סך הפוטנציאל של התושבים הקשורים בה; (ג) סמנים (אינדיקטורים) לפוטנציאל גבוה של חלקים מתוך אותה קטגוריה מבחינת ההיתכנות לצמיחת קהילה יהודית-ישראלית פתוחה; (ד) תמונת מצב - פריוקטים רלוונטיים קיימים וכאלה שפעלו בשנים האחרונות, קהילות מוכרות, ארגונים ומגמות רלוונטיים; (ה) הצבעה על בעלי תפקידים רלוונטיים ('תפקידני מפתח'); (ו) המלצה לצעדים מוצעים לפעולה לטובת טיפוח קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות במרחב זה.

מלבד ההמשגה של הקטגוריות הללו, ומלבד ריכוז המידע אודות המתרחש בכל אחת מהן, בנספח למסמך זה מוצעת טבלה כוללת המצרפת את הנתונים מזירות הפעולה השונות, בחתך של מקומות הישוב. כך ניתן לראות עבור כל אחד מהמקומות, אילו מרכיבים שונים קיימים בו (בעבר ובהווה) הרלוונטיים לנושא מסמך זה, ועל סמך תמונה מצרפית זו, להעריך פוטנציאל, כדאיות השקעה וסוגי התערבות רצויים.

בטרם נעבור לדיון הפרטני בכל עוגן, אצביע מראש על מודל כללי (גנרי) המוצע לפעולה מול העוגנים השונים, כאשר מטבע הדברים לכל אחד מהם הייחודיות והדגשים שלו. אף שהדברים מפורטים בהמשך לגבי כל אחד ממרחבי הפעולה השונים, עשויה להיות תועלת בעיון ראשוני וכללי בו לפני הכניסה לפרטים המרובים.

המודל הכללי פותח באיתור של סוכני שינוי פוטנציאליים - איתור המבוצע הן 'מלמעלה' (המלצות ועשייה קודמת, תוך הסתייעות בארגוני גג, גופים מלווים וכדומה) והן 'מלמטה' (פרסום קול קורא). הצעד השני הוא כינוסן של אותן דמויות לאירוע שמטרתו כפולה: הן לעורר השראה ולהגביר מוטיבציה, והן לאתר באופן ראשוני את הצרכים וההזדמנויות, כבסיס לסימון הצעדים להמשך. לאחר מכן, על בסיס התובנות הראשוניות, יש לבנות ולהציע תכנית מתמשכת הכוללת הכשרה של הנציגים בתחומי התרבות היהודית-ישראלית והבינוי הקהילתי. זהו כבר שלב הגיוס השני והמשמעותי יותר, וכחלק מהתכנית יש ללוות את המשתתפים בתהליך מיפוי הצרכים ובפיתוח המענים המותאמים מקומית. (תכניות כאלה פותחו במסגרת תכניות קרן אבי חי, במרכז שדמות למנהיגות בקהילה ובמקומות נוספים, ומומלץ ללמוד מהן, מהצלחותיהן ומהחמצותיהן.)

במקביל למודל פעולה זה, מוצע לפעול באפיק נוסף, 'מלמעלה למטה': לחפש מקרב הדמויות המוכרות כמובילות בתחומים של תרבות יהודית-ישראלית כאלו הקשורות במרחבים הספציפיים האמורים (בהתאם לכל עוגן), ולהציע להן ליזום או לקחת חלק פעיל בהובלת פעילות קהילתית ברוח זו במקומות שאליהם הן קשורות. לקהל יעד זה אין צורך לעשות הכשרה בתחום התוכן היהודי-ישראלי, ועמו ניתן להתמקד בהיבט של בינוי קהילתי.

מכל מקום, ככל שלפעולה ישנו תיחום גיאוגרפי משמעותי, מומלץ לנסות לעבוד ישירות וכבר מההתחלה מול השלטון המקומי, לגייס אותו לפעולה ולבצע תכניות משותפות.

1. ישובים קטנים

כללי

מדובר בישובים לא־עירוניים, במרחב הכפרי - מושבים, קיבוצים ומצפים. בשונה מערים ואף ממועצות מקומיות, גודלם של הישובים הללו מאפשרים באופן עקרוני היכרות של אדם עם רוב חברי הישוב. כמו כן, במקומות הללו קיימים מוסדות ארגוניים קהילתיים ובמקרים רבים מסורות יישוביות ומאפיינים קהילתיים נוספים.

סה"כ פוטנציאל

ישנם כ־275 קיבוצים, 250 מושבים ועשרות ספורות של מצפים, ובהם מתגוררים מאות אלפי תושבים.

סמנים (אינדיקטורים) לפוטנציאל גבוה

מתוך סך הפוטנציאל, נבקש לאתר סמנים שעשויים להצביע על מקומות שבהם ישנו פוטנציאל גבוה יחסית להצמחה של קהילה יהודית־ישראלית פתוחה.

- מומלץ להביט תחילה בישובים שנציגיהם השתתפו או משתתפים בתכניות קודמות של תרבות יהודית־ישראלית, כגון תכניות 'כזה ראה וחדש' ו'שריגים' (ראו רשימות להלן), ובמועצות אזוריות שלקחו חלק במיזמי 'ניצנים' ו'בי"ת' ('בתי יוצר יהודים קהילתיים').
- מקדם פוטנציאל נוסף הוא ישובים שבהם מתגוררות דמויות בולטות בעלות עניין בתרבות יהודית־ישראלית, העשויות להוביל פעילות כזו במקום מגוריהם. אלה עשויים להיות מובילי/ות ארגונים, מרצות ומרצים, מנחי/ות קבוצות וטקסים, וכיוצא באלה.
- כר פורה עשוי להימצא גם בישובים שבהם בולט השילוב של בעלי זהויות יהודיות שונות - דתיים, מסורתיים וחילונים. מאפיין זה עשוי להבליט את רצון התושבים לעסוק באופן מודע בתרבות היהודית־ישראלית של מקום מגוריהם, ולהעמיק את היכרותם עם שכניהם ועם אורחות חייהם. בהקשר זה יש לציין כי רק 17 ישובים כאלה חברים ברשת קהילות מיתרים, בעוד שמספר גדול בהרבה של ישובים כולל מגוון זהותי־יהודי.

קהילות יהודיות־ישראליות פתוחות בישובים קטנים – תמונת מצב

בכל הקשור לישובים קטנים, יתכן מצב שבו הישוב מתפקד כולו כקהילה יהודית־ישראלית פתוחה, ו/או מצב שבו מעגל מצומצם יותר בתוך הישוב המתפקד כקהילה יהודית־ישראלית פתוחה.²³ כך או כך, קיימת מסגרת ישובית ברורה, העשויה להיות המרחב לקהילתיות. לכן נראה שהולמת כאן הגדרתה של בידץ (תשע"ט: 36), "קהילתיות בצבע יהודי" בקיבוצים / יישובים קהילתיים קטנים". בידץ מביאה מדבריה של הרבָה זהר אופז־ליפסקי, המובילה פעילות יהודית בקיבוץ איילת השחר: "אני לא רבה של קהילה, אני רבה בקהילה. יש קהילה, היא לא חיכתה לי. כבר 100 שנה, איילת השחר עומדת על תילה וממשיכה להתקיים, גם בלי מה שזהר מביאה לה. אבל יש לי תפקיד, כרבה. יש לי תפקיד, גם כי אני מקיימת פה קבלות שבת... קהילה שיש בה קבלות שבת, זה כבר צובע, איזשהו צבע אחר את הקהילה." (שם: 40, הדגשה שלי)

23 ראו הערה לעיל בחלק המבוא אודות רזולוציות שונות של קהילה.

בשנים האחרונות פעלו בעשרות קיבוצים, מושבים ומצפים תכניות 'שריגים' ו'כזה ראה וחדש'. במסגרתן, עברו נציגים מתוך הישובים הכשרות בתחום התרבות היהודית-ישראלית ועודדו ליזום פעילויות קהילתיות ברוח זו בישוביהם. בשלוש שנות פעילות תכניות 'החממה' במסגרת 'שריגים' (תשע"ז-תשע"ט) השתתפו בהן נציגים מ-23 מושבים מ-12 מועצות אזוריות שונות (הפירוט מופיע גם בנספח א): לכיש, שדה דוד, שחר, שדה משה וניר ח"ן (מ.א. לכיש); כפר אחים, חצב ונווה מבטח (מ.א. באר טוביה); קדש ברנע ובאר מלכה (מ.א. רמת נגב); נתיב העשרה וכוכב מיכאל (מ.א. חוף אשקלון); פרזון ורם און (מ.א. גלבוט); אשתאול ואביעזר (מ.א. מטה יהודה); אלישמע (מ.א. דרום השרון); פטיש (מ.א. מרחבים); בית אלעזרי (מ.א. ברנר); יכני (מ.א. שער הנגב); כפר חגלה (מ.א. עמק חפר); עין עירון (מ.א. מנשה); בני דרור (מ.א. לב השרון). בעקבות השתתפותם בתכנית, הובילו הנציגים מגוון פעילויות בישוביהם, כגון: תכני בני מצווה, קבלות שבת, סהרנה, וחגיגות חגים שחלקן נתנו דגש לאופי הייחודי של המושב, כדוגמת אירוע ט"ו בשבט שעסק בשורשי המושב, או אירועי יום העצמאות שסיפרו את סיפורם של ותיקי המושב.²⁴

בארבע שנות התכנית 'כזה ראה וחדש' (תשע"ו-תשע"ט), לקחו בה חלק 35 קיבוצים, וכן חמש מועצות אזוריות: גבעת ברנר, גשור, יד מרדכי, כנרת, להבות חביבה, מצר, סער, צובה, צרעה, קלי"ה, מ.א. גליל עליון; אלומות, אשדות יעקב, בית הערבה, בית השיטה, גברעם, גן שמואל, כפר מסריק, להב, משמרות, נען, קדרים, רגבים, שריד, מ.א. מטה אשר; יטבתה, מגל, עין החורש, מ.א. עמק הירדן; אורים, כברי, כפר בלום, כפר מנחם, מגידו, ראש הנקרה, שדה יואב, שדה נחמיה, שמרת, מ.א. עמק חפר, מ.א. גולן. משתתפי התכנית הובילו בקיבוציהם פרויקטים כגון קבלות שבת, תכניות שנת מצוות, טקסי חג, פעילויות חינוכיות סביב היסטוריה ותרבות יהודית וציונית.²⁵

כמו כן, ישנם ישובים שתושביהם לוקחים חלק בפעילויות המתנ"סים האזוריים, ועליהם ראו בסעיף הבא, העוסק במרכזים קהילתיים כעוגן. בכל זאת נציין כאן את המועצות האזוריות שהשתתפו בתכניות אבי חי ('בי"ת' ו'ניצנים'): עמק חפר, רמת הגולן, חוף השרון, חוף הכרמל, מעלה יוסף, עמק המעינות, שער הנגב, מרחבים. יש להניח שחלק מתושבי הישובים המשתייכים למועצות אלה נחשפו לתכנים יהודיים-ישראלים פתוחים גם אם ישוביהם שלהם לא השתתפו כישובים בתכניות.²⁶

מעבר לישובים שבהם פעלו התכניות שהוזכרו, ראוי להצביע על עוד שתי תתי-קבוצות מעניינות:

הראשונה היא קהילות השייכות לרשת מיתרים (לשעבר מרק"ם, קהילות מעורבות לדתיים ולחילונים). מתוך 25 קהילות מיתרים נכון לזמן כתיבת מסמך זה, 17 הן יישוביות (שיזף, כרמים, אליאב, נוקדים, תקוע, נופי פרת, כפר אדומים, אלון, רותם, שלפים, נטור, אשחר, שדה בועז, כפר אלדד, קדם ערבה, גרעין חגי, הר גילה), ושמונה אורבניות (שמיתוכן שש הוקמו מסביב לבתי ספר, וראו לגביהן להלן בחלק העוסק בבתי ספר כעוגן). מעבר לקהילות הללו, ישנן נוספות שהיו בעבר חלק ממרק"ם, ויתכן שגם בהן עשוי להיות פוטנציאל דומה (ראו בנספח א).²⁷

24 התכתבות עם מובילת תכנית 'שריגים', אפריל 2020.

25 התכתבות עם אשת צוות 'כזה ראה וחדש', אפריל 2020.

26 אודות התכניות שפעלו או פועלות במקומות הללו ראו גופר, 2019: 12-14.

27 נתונים מאתר מיתרים, והתכתבות עם מנהלת מרק"ם לשעבר, יולי 2020. [/https://meitarim.org/communities](https://meitarim.org/communities)

השנייה היא קהילות 'ההתחדשות היהודית', שרובן מתקיימות בישובים קטנים.²⁸ קולודני (2010: 184) מונה כדוגמאות את כפר מסריק, שער העמקים, עין השופט, טבעון, אלון הגליל, שמשית, יפעת, גבעת חיים איחוד ורקפת. בידץ (תשע"ט: 26-27, 33-36) מוסיפה עליהן את איילת השחר, עין דור, תמרת, אורטל, שרונה, עין גדי ובת חפר. ההערכות במחקרים הקודמים לגבי קהילות אלה (כולל האורבניות) נעות סביב 30-50 קהילות, וניתן לשער שכשני שלישים מתוכן הן במרחב הכפרי.

בסיכומו של דבר, מתוך פוטנציאל של כ-550 ישובים גיאוגרפיים קטנים, ניתן להעריך שקיימות כיום בפועל בין 50 ל-100 קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות כהגדרתן במסמך זה.

תפקידי מפתח

מזכיר/ות ישובים, רכז/ות קהילה, ועדות תרבות, רשת מיתרים, דמויות פעילות בתרבות יהודית-ישראלית המתגוררות בישובים קטנים.

צעדים מוצעים

- פנייה רחבה לרשימת תפוצה של מזכירי ישוב ורכזי ועדות תרבות, עם הצעה לקחת חלק בהתארגנות שתקדם תוכן יהודי-ישראלי פתוח בתוך המרחב היישובי-קהילתי.
- כינוס המתעניינים לכנס שמטרתו לעורר השראה ולהגביר מוטיבציה, וכן לבצע איתור ראשוני של הצרכים וההזדמנויות מתוך הישובים, וסימון הצעדים להמשך.
- הצעת תכנית מתמשכת הכוללת הכשרה של הנציגים הישוביים בתחומי התרבות היהודית-ישראלית והבינוי הקהילתי, וליווי שלהם בתהליך מיפוי הצרכים הישוביים ופיתוח מענים מותאמים מקומית. יצוין כי תכניות כאלה פותחו במסגרת תכניות קרן אבי חי, במרכז שדמות למנהיגות בקהילה ובמקומות נוספים, וניתן ורצוי ללמוד מהן.
- באפיק אחר, של מינוף דמויות בולטות בתרבות יהודית-ישראלית להצמחת קהילה במקומות מגוריהם, ניתן לעשות פנייה רחבה לרשימת תפוצה של בעלי תפקידים בשדה, עם הצעה לקחת חלק בקידום פעילות קהילתית כזו. לקהל יעד זה יש פחות צורך בהכשרה בתחום התוכן היהודי-ישראלי, ועמו ניתן להתמקד בהיבט של בינוי קהילתי.

2. מתנ"סים ומרכזים קהילתיים

כללי

ייעוד החברה למתנ"סים, כפי שמוגדר על ידם, הוא 'בניית קהילות מקומיות ברשת ארצית לקידום החוסן החברתי, באמצעות המרכזים הקהילתיים ותכניות החברה, ולאפשר לכל אדם להרגיש משמעותי ושייך'.²⁹ מתנ"סים פועלים הן בשכונות עירוניות והן במועצות אזוריות, וצמיחה של היבטים קהילתיים מסביב למתנ"סים היא אפוא חלק ממימוש ייעודם. בנוסף, בחברה למתנ"סים פועלת מחלקה לזהות יהודית וזהויות בקהילה, השואפת להוסיף את ציר התוכן היהודי-ישראלי לציר הפעילות הקהילתית. לצד המתנ"סים פועלים מרכזים קהילתיים נוספים, שחלקם קשורים בהתאגדות המרכזים הקהילתיים בישראל (IFCC).³⁰ החלק הנוכחי עוסק במרכזים קהילתיים מסוגים שונים כעוגנים להצמחת קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות.

סה"כ פוטנציאל

- ברחבי ישראל פרוסים 150 מתנ"סים (כולל במגזר הערבי) ועוד עשרות מרכזים קהילתיים נוספים. הם פונים לכל שכבות הגיל, ועל פניו שואפים ועשויים להגיע לכל תושב/ת במדינה.

סמנים לפוטנציאל גבוה

- הימצאותם של המשתנים הבאים עשויים להצביע על פוטנציאל גבוה יחסית לצמיחה של קהילה יהודית-ישראלית פתוחה בעתיד מסביב למתנ"סים ולמרכזים קהילתיים:
- השתתפות בתכניות קודמות, כגון: 'ניצנים', 'בי"ת', P2G, תכנית העמיתים של JCC Global, 'פרויקט המשולשים', 'גונוני ירושלים', או תכניות נוספות הקשורות בתרבות יהודית-ישראלית ו/או בעמיות יהודית; הפעלת מסגרות כגון 'חגים בקהילה', 'סיפור מנחה' ועוד.
- מסגרות אפקטיביות של העירייה בשכונות, ובפרט כאלו המכוונות למשפחות צעירות ולמשפחות בכלל (כדוגמת 'שכונה צעירה' בירושלים או 'תחום הורים' תחת רשות הצעירים בחיפה).
- מקום ישוב שבו ישנו עיסוק משמעותי בתרבות יהודית-ישראלית. זו עשויה לבוא לידי ביטוי לדוגמה בארגונים שממוקמים באותו אזור או פועלים בו, בחוגים שמארגנים תושבים, וכיוצא באלה.
- מקומות ישוב שבהם מתגוררות דמויות בולטות בתחום התרבות היהודית-ישראלית, ושעשוי להיות להן רצון ליזום פעילות קהילתית ברוח זו במקום מגוריהם.

<https://www.matnasim.org.il/?CategoryID=1794> 29

[/http://www.ifcc.org.il](http://www.ifcc.org.il) 30

קהילות יהודיות ישראליות פתוחות סביב מתנ"סים ומרכזים קהילתיים – תמונת מצב

משתתפי תכניות קודמות של תוכן יהודי־ישראלי

גם בהקשר האזורי, כמו בהקשר היישובי שבו עסק הסעיף הקודם, נביט ראשית באותן שכונות ומועצות אזוריות שבחרו לקחת חלק בתכניות קודמות של תרבות יהודית־ישראלית קהילתית. נוסף על המועצות האזוריות שהוזכרו לעיל (ראו בסעיף הקודם, לגבי תכניות 'ניצנים', 'בי"ת', 'שריגים' ו'כזה ראה וחדש'), לקחו בהן חלק גם מתנ"סים שכונתיים וכאלה של מועצות מקומיות: ליאו בק חיפה, רמת השרון, גינות העיר בירושלים, נצרת עילית (כיום 'נוף הגליל'), גן יבנה, חולון, אבן יהודה, בנימינה־גבעת עדה, קצרין, יקנעם, מגדל העמק, חצור הגלילית, כרמיאל, גילה בירושלים, מודיעין, ירוחם, וכן שמונה שכונות נוספות בירושלים במסגרת מיזם 'גוויני ירושלים', שהוא מיזם־המשך של הקודמים (בית הכרם, תלפיות מזרח, רמות־אלון, ניות, בית טיילור (יובלים), רמת שרת (יובלים), גבעת משואה, לב העיר).³¹

בנוסף, מתנ"סים ומרכזים קהילתיים רבים הפעילו במהלך השנים האחרונות תכניות ברוח יהודית־ישראלית פתוחה, שפותחו בחברה למתנ"סים יחד עם גופים שותפים. על התכניות הללו נמנות 'חגים בקהילה', 'סיפור מנחה', בתי מדרש ועוד. לפני נתונים שנאספו בארגון 'פנים' בשנת 2016, כשמונים מתנ"סים ומרכזים קהילתיים הפעילו את התכניות הללו, כאשר הרווחת מביניהן היתה 'חגים בקהילה', שאותה הפעילו כששים גופים, ועוד עשרים הפעילו בתי מדרש, ותריסר הפעילו תכנית שבת (הרשימה בנספח א).

מיזמי שותפות עם קהילות יהודיות בתפוצות

קבוצה רלוונטית נוספת היא אותן מועצות המעורבות במיזמי שותפות עם קהילות יהודיות בתפוצות. עשרות מועצות אזוריות, מועצות מקומיות וערים לוקחות חלק כשותפיות כאלה, רובן הגדול דרך מיזם P2G (Partnership Together) של יחידת השותפויות של הסוכנות היהודית, ובמקרים רבים הקשר מנוהל באמצעות המרכזים הקהילתיים ובהשתתפות השלטון המקומי. במסגרת שותפויות אלו מתקיימות מגוון תכניות שבמסגרתן נפגשים חברי הקהילות אלה עם אלה, ובהן: תכניות מנהיגות נוער (כגון Diller) ומנהיגות מבוגרים (כגון 'עמיות נגבה'); תכניות סביב תחומי עניין ספציפיים כגון פרויקט המקהלות 'הזמיר' ופרויקט המוזיקה 'מקורוק'; ביקורים מסודרים של משתתפים מהתפוצות שמגיעים במסגרת תכניות כלליות כגון תגלית, Onward Israel, 'מסע', HoneyMoon Israel, JWRP ואחרות; השתתפות בני נוער ישראלים במחנות קיץ בקהילות התאומות; יציאה של שינשינים ישראלים לקהילות בחו"ל; כיתות תאומות בבתי הספר; מפגשים וירטואליים, ועוד. בפעילויות הללו לוקחים חלק אלפי משתתפים ישראלים בדרגות שונות של מעורבות.³²

בשותפויות הללו חברות מהצד הישראלי הרשויות הבאות: אופקים־מרחבים, אילת־אילות, אצבע הגליל־חוף, אשכול, אשקלון, באר שבע־בני שמעון, בתיים, בית שאן־עמק המעינות, בית שמש־מטה יהודה, גליל מערבי, דימונה, גליל מרכזי, זכרון יעקב, חיפה, חדרה־עירון, יואב, יקנעם־מגידו, ירוחם, כפר סבא, כרמיאל־משגב, מודיעין, נגבה (ערד, אופקים־מרחבים, קיבוץ ארז), נהריה, נהלל, נשר, נתיבות־שדות נגב, נתניה, סובב כינרת, עפולה־גלבע, ערבה תיכונה, ערד, פתח תקווה, צח"ר (צפת), חצור הגלילית, ראש פינה), צפון הגליל, קרית מוצקין, קרית גת־לכיש־שפיר, קרית מלאכי־חוף אשקלון, ראש העין, רחובות,

31 גופר, 2019: 12-13.

32 להרחבה ולהערכות מספריות ראו בן דוד והכהן וולף, 2018.

רמת נגב, שער הנגב, שהם.³³

סוג אחר של תכניות רלוונטיות במרכזים קהילתיים מופעל על ידי JCC Global, ונוגע בעמידות ובקשר עם התפוצות, כגון 'תכנית העמיתים' התלת-שנתית, ובעבר 'פרויקט המשולשים' (חיבור בין מרכזים קהילתיים בישראל, בצפון אמריקה ובמקום נוסף בעולם). בתכנית העמיתים השתתפו ומשתתפים מובילי המרכזים הקהילתיים באשקלון, אפרת, שוהם, נתניה, עמק המעינות, רמת השרון, מעלה יוסף, כפר יונה, כפר ורדים, פסגת זאב בירושלים, בית הכרם בירושלים, חבל אילות, הרצליה, אבן יהודה, עכו, אילת, באר שבע, גינות העיר בירושלים, עמק חפר, קצרין.³⁴ בפרויקט המשולשים השתתפו מרכזים קהילתיים מירושלים, אשדוד, חולון, תל אביב וירוחם.³⁵

מרכזי צעירים / מסגרות שכונתיות למשפחות צעירות / לגילאים נוספים

מסגרת ממסדית נוספת המהווה עוגן פוטנציאלי לפעילות קהילתית שכונתית, עם אפשרות לתוכן יהודי-ישראלי, היא כל סוג של מענה עירוני המותאם לאוכלוסיה ספציפית שבין גילאי מבוגרים-צעירים (young adults, גילאי 20-40 לערך), דרך משפחות צעירות, וכלה בגיל השלישי. דוגמה לכך היא מרכזי הצעירים הפועלים ברחבי הארץ, מטעם הרשות המקומית ו/או רשות הצעירים במשרד לשוויון חברתי. בחיפה ובירושלים, לדוגמה, הקימה הרשות המקומית מערך מפותח של מרכזים למבוגרים-צעירים, כולל משפחות צעירות. בירושלים הפעילות כוללת גם את מיזם 'שכונה צעירה', הפועל בתוך כעשר שכונות (קרית יובל, קרית מנחם, גבעת מרדכי, תלפיות מזרח, גילה, הר חומה, פסגת זאב, גוננים, רמות, הגבעה הצרפתית).³⁶

דוגמה נוספת לתכנית המסתייעת בתשתית של מרכזי הצעירים, ומתמקדת בפריפריה, היא תכנית 'נטועים' של ארגון 'ממזרח שמש', שמטרתה להעצים מנהיגות מקומית בפריפריה. התכנית פעלה בשנת תשע"ט ב-13 מוקדים: צפת, חצור, נהריה, מגדל העמק, טבריה, לוד, בתיים, נתניה, קריית גת, אופקים, קריית מלאכי, נתיבות ועוד.³⁷ במסגרת התכנית עוברים המשתתפים, צעירים בני המקום, תכנים שמטרתם להעצים אותם ולחזק את השתייכותם למקום ואת גאוותם בו, ובמסגרתה הם גם יוזמים פעילויות עבור תושבי המקום. 'ממזרח שמש' חרט על דגלו את תכני היהדות המסורתית, יהדות ארצות האסלאם, ורבות מתכניות הארגון נוגעות בתכנים אלה.³⁸

מן העבר השני מהצעירים והמשפחות צעירות, השלטון המקומי מציע מסגרות מגוונות לתושבים

<http://archive.jewishagency.org/he/partnership2gether/content/41831> 33

34 הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הארגון, בכתובת:

<http://jccglobal.org/category/jcc-profiles-amitim-2-0/israeli-jccs-jcc-profiles-amitim-2-0>

בחודש אפריל 2020 חל עדכון באתר, ואחריו מופיעים פחות פרטים אודות המשתתפים. לעמוד העדכני:

<https://www.jccglobal.org/create-global-partnerships>

35 הנתונים נלקחו מאתר האינטרנט של הארגון, בכתובת:

<http://jccglobal.org/he/מה-אנחנו-עושים/יצירת-שותפויות-עולמיות/פרויקט-המשולשים>

עם השינוי שחל באתר בחודש אפריל 2020, לא מופיע עמוד זה כלל

36 ראו לדוגמה:

<https://www.haifa.muni.il/Services/PSC/Community/Youth-Center/Pages/default.aspx>

<http://www.young-jerusalem.org.il> ;

https://www.gov.il/he/departments/news/youth_centers_map_news_authority ;

37 בן דוד, 2019: 39.

38 להרחבה אודות הפרויקטים שיזמו המשתתפים ראו בן דוד, 2019: 59-60.

ותיקים. אף שההגדרה החוקית לאזרח ותיק תואמת את גיל הפרישה (67 לגברים ו-62 לנשים), חלק מהמסגרות העירוניות פונות לגילאי +55, מה שעשוי לכלול גם הורים לילדים בגילאי סוף בית ספר, שירות צבאי ולימודים אקדמיים. טווח הביניים בין 'הצעירים' לבין 'הותיקים' הוא משפחות שילדיהן לומדים בשלבים השונים של מערכת החינוך, ונראה שככלל, המסגרות העירוניות העיקריות המלוות אותן קשורות במסגרות החינוך והחינוך הבלתי-פורמלי (תנועות נוער, חוגים, מתנ"סים). גם כאן, מסגרות עירוניות ושכונתיות מוצלחות עשויות לקדם היבטים קהילתיים, ואולי להיות גם פלטפורמה לתוכן יהודי-ישראלי.

פעילות מול השלטון המקומי

המרכז הקהילתי הוא העוגן המדובר בסעיף זה להצמחת הקהילה, אך הוא פועל במסגרת מועצה אזורית, מועצה מקומית או עיר, וכפוף לשלטון המקומי. חלק מהתכניות שהוזכרו בפסקאות הקודמות עבדו ועובדות בתיאום עם ראשי הרשויות, ובמידה מסוימת מגייסות אותם לנושא של קהילתיות ויהדות ישראלית פתוחה.

בשנים האחרונות פועלות גם תכניות בתחום היהדות הישראלית המיועדות לבעלי תפקידים בכירים בשלטון המקומי, ובאותם מקומות עשויה להיות היתכנות גבוהה יחסית לפעילות נוספות בכיוון זה. ארגון 'קולות' מפעיל כמה מסגרות כאלו: תכנית 'מובילים בשלטון מקומי', המיועדת לראשי רשויות, סגנים ומנכ"לי רשויות, ובה השתתפו עד כה בכירים מארבעים רשויות יהודיות, ותכנית אחרת למנהלי אגפי חינוך ורווחה, בה השתתפו עד כה מעל לעשרים רשויות יהודיות. כמו כן מציע הארגון תהליכי ליווי פרטניים לבכירים ו/או לצוותים בכירים, וכאלה התקיימו בקדימה-צורן עם ראש הרשות, ביהודי-מונטסון עם הצוות הבכיר ברשות ובבאר שבע עם מנהל חינוך. בתכנית 'המובילים' (ראש רשות / סגן / מנכ"ל) השתתפו בכירי הרשויות הבאות: אופקים, אילת, אשדוד, באר שבע (גם ליווי מנהל חינוך), בית אל, בית אריה, מ.א. ברנר, גבעת זאב, גבעת שמואל, גוש עציון, גן יבנה, הר חברון, הרצל, חיפה, חריש, יהודי-מונטסון, יסוד המעלה, כפר יונה, לב השרון, לכיש, מבשרת ציון, מגילות ים המלח, מזכרת בתיה, מטה יהודה, מטולה, מרום גליל, משגב, עומר, עמק הירדן, פתח תקווה, קרית אונו, קרית גת, קרית עקרון, קרני שומרון, רמת השרון, רמת ישי, רמת נגב, רעננה, שהם, תל אביב-יפו. בתכנית למנהלי אגפי חינוך ורווחה השתתפו בעלי התפקידים מהרשויות הבאות: אור עקיבא, אזור, באר שבע, בית אריה, גדרה, גוש עציון, גני תקווה, חולון, חיפה, טירת הכרמל, יהודי-מונטסון, לב השרון, לוד, מבשרת ציון, מטה יהודה, משגב, עמק חפר, קרית אונו, קרית ארבע, רמלה, רמת הגולן, שפיר.³⁹

הערה בדבר פעילות במועצה אזורית לעומת בישוב

לפעילות קהילתית אזורית ישנם יתרונות וחסרונות בהשוואה לפעילות בישוב. מחד גיסא, המאגר האנושי רחב יותר וניתן בהתאם ליהנות מכישוריהם של רבים יותר, וכן גדל הסיכוי לאסוף כמות מספיקה של אנשים בעלי עניין בתרבות יהודית-ישראלית. מאידך גיסא, לעתים המרחקים בין הישובים גדולים, ורבים מהתושבים אינם מכירים אלה את אלה. הדוגמה של 'ניגון לב' בנהלל, שהיתה כאמור האבטיפוס לקהילות ההתחדשות היהודית בעשורים האחרונים, מגלמת גם את היתרונות של הקהילה האזורית, וגם כמה מהחסרונות שלה, כפי שמתקף אף בפנייתם של כמה מהחברים להקמת קהילות מקומיות ביישוביהם - שזו במידה רבה הצלחה של 'קהילת האב', אך דיללה משמעותית את כוחותיה.⁴⁰

39 התכתבות עם מנהלת המרכז לשלטון מקומי בקולות, יולי 2020. גילוי נאות: מחבר מסמך זה מנחה בקולות.

40 ראו בידך, תשע"ט; הייטנר, 2009

לסיכום חלק זה נזכיר כי בימים אלה נערך מחקר של החברה למתנ"סים באשר למדדי קהילתיות במרחבי פעילות שונים שלה. עם פרסום ממצאיו, ועם בדיקה נוספת הקשורה בנוכחות התרבות היהודית ישראלית באותם מקומות, ניתן יהיה אולי לקבל בהירות רבה יותר לגבי קטגוריה זו.

תפקידי מפתח

מנהלי/ות מתנ"סים, מנהלי/ת מרכזים קהילתיים נוספים, ראשי/ות רשויות, ראשי/ות מנהלים קהילתיים (בירושלים), מנהלי/ות מרכזי צעירים, המחלקה לזהות יהודית וזהויות בקהילה בחברה למתנ"סים, היחידה לשותפויות בסוכנות היהודית, דמויות פעילות בתרבות היהודית-ישראלית, בוגרי/ות תכניות קודמות לתרבות יהודית-ישראלית מקומית.

צעדים מוצעים

- פנייה רחבה לרשימת תפוצה של מנהלי/ות מרכזים קהילתיים (מתנ"סים, מנהלים קהילתיים, מרכזי צעירים, ואף ראשי רשויות), עם הצעה לקחת חלק בהתארגנות שתקדם תוכן יהודי-ישראלי פתוח בתוך המרחב המקומי (עירוני / שכונתי).
- פנייה לגופי המטה העובדים עם הקהילות הללו, כגון המחלקה לזהות יהודית וזהויות בקהילה בחברה למתנ"סים וכן ביחידת השותפויות בסוכנות היהודית, וקבלת המלצות לגבי מקומות כדאיים להשקעה ודמויות רלוונטיות.
- פנייה ישירה לשלטון המקומי והצעה לפעולה משותפת - כאשר המינימום הוא ברכת הדרך, והרמה הרצויה היא מגויסות של הדרג הנבחר ושל הדרג המקצועי, כולל השקעת משאבים מצד השלטון המקומי.
- כינוס המתעניינים לכנס שמטרתו לעורר השראה ולהגביר מוטיבציה, וכן לבצע איתור ראשוני של הצרכים וההזדמנויות בשכונות, וסימון הצעדים להמשך.
- הצעת תכנית מתמשכת הכוללת הכשרה של הנציגים המקומיים בתחומי התרבות היהודית-ישראלית והבינוי הקהילתי, וליווי שלהם בתהליך מיפוי הצרכים ופיתוח מענים מותאמים מקומית. ניתן ורצוי להסתייע בתכניות דומות שפותחו בעבר.
- כפי שהוצע לגבי ישובים קטנים, כך גם לגבי מקומות ישוב אורבניים, ניתן לעודד דמויות בולטות בתרבות היהודית-ישראלית ליזום פעילות קהילתית במקומות מגוריהם. ניתן לעשות זאת באמצעות פנייה רחבה לרשימת תפוצה של בעלי תפקידים בשדה, עם הצעה לקחת חלק בקידום פעילות קהילתית כזו. לקהל יעד זה אין צורך לעשות הכשרה בתחום התוכן היהודי-ישראלי, ועמו ניתן להתמקד בהיבט של בינוי קהילתי.

3. בתי ספר

כללי

בתי ספר הם צומת מרכזי לא רק מכיוון שכל המשפחות עוברות דרכם, אלא גם מכיוון שלרוב זוהי היקשרות רב-שנתית (גם במקרה של ילד אחד במשפחה בבית ספר, ובוודאי אם יותר), וכן מכיוון שפעמים רבות מבוגרים מייחסים חשיבות להקניית מסרים חינוכיים וחיבור לתרבות ישראל לילדיהם, יותר מאשר הם מייחסים ללקיחת חלק עבור עצמם בפעילויות אלו. מסיבות אלו ונוספות, בית הספר עשוי להפוך לעוגן שסביבו מתגבשת קהילת המשפחות הקשורות בבית הספר.

סה"כ פוטנציאל

- בישראל פועלים אלפי מוסדות חינוך פורמלי (בתי ספר יסודיים, חטיבות ביניים וחטיבות עליונות), שבהם למדו בתשע"ט 774,000 תלמידים בחינוך הממלכתי-יהודי (בכ"ס 1,250 בתי ספר), ו-247,000 תלמידים בחינוך הממלכתי-דתי.⁴¹ (איני מתייחס בסקירה זו לגני ילדים).

סמנים לפוטנציאל גבוה

- בתי ספר המגדירים את עצמם כמעורבים דתיים-חילוניים.
- בתי ספר ממלכתיים עם תכניות העשרה בתכני יהדות ישראלית ו/או בקשר עם יהדות התפוצות (סמינרי מפגש גשר ודומיו, תל"י, 'בארי', בתי ספר תאומים).
- בתי ספר שבהם בעלי תפקידים בכירים המזדהים עם תכני יהדות ישראלית ו/או קשר עם התפוצות.
- בתי ספר במקומות ישוב שבהם פעילות ערה בתחום התרבות היהודית-ישראלית.
- בתי ספר שקיימת בהם וסביבם קהילת הורים מעורבת בנעשה בבית הספר.

קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות סביב מוסדות חינוך – תמונת מצב

בתי ספר מעורבים לכתחילה

ברשת 'מיתרים' חברות שש קהילות אורבניות שהוקמו מסביב לבית ספר - 'יחד' מודיעין, 'קשת' מזכרת בתיה, 'קשת' זכרון יעקב, 'קשת' שהם, 'מיתרים' טבעון ו'המשותף' תל-אביב (מתוך שמונה קהילות עירוניות בסך הכל!). ואכן ניתן לומר, כפי שצוין לעיל אודות ישובים קטנים, שגם בהקשר של בתי ספר יש סיכוי גבוה להתרחשות יהודית-ישראלית פתוחה בבתי הספר המוגדרים 'מעורבים/משותפים/משלבים' במובן של זהויות יהודיות שונות (דתיים-מסורתיים-חילוניים). בישראל ישנן מספר רשתות חינוך העוסקות בחינוך כזה, בעיקר 'מיתרים' ו'צו פיוס' (שהתמזגה לאחרונה עם רשת תל"י).

ברשת מיתרים חברים מעל שלושים בתי ספר כאלה, במקומות הישוב הבאים (רשימה מלאה בנספח א): באר שבע, נוקדים, אפרת, קל"ה, בית-שמש, נחם (אזורי מטה יהודה), ירושלים (גילה, גבעת גונן, בית

41 למ"ס, 2019: 3; משרד החינוך, 2017: 4.

וגן, תלפיות מזרח), כפר אדומים, מזכרת בתיה, זכרון יעקב, מודיעין, לוד, תל אביב, קרית טבעון, טירת הכרמל, נטור, רמת גן, רעננה, קרית גת, תקוע, ירוחם, פרדס חנה, צור הדסה.⁴² במסגרת תל"י (לשעבר צו פיוס) פועלים בתי ספר במקומות הבאים: בנימינה - גבעת עדה, אליקים, ראשון לציון, גדרה, רחובות, ירושלים.⁴³

בתי ספר עם מסגרות העשרה משמעותיות בתחומי יהדות / יהדות ישראלית

מלבד בתי ספר משלבים, ישנם בתי ספר נוספים הלוקחים חלק בפעילויות נקודתיות של מפגש עם זהויות יהודיות שונות. המסגרת הותיקה ביותר בתחום היא סמינרי המפגש של 'גשר', הפועלים משנות השבעים ועד היום, ובה לוקחים חלק כיום מדי שנה כשלושים מוסדות חינוכיים מעשרים מקומות ישוב (ראו פירוט בנספח א), ובמשך השנים נוספו עוד יוזמות דומות רבות של ארגוני חברה אזרחית. ניתן לשער כי ישנן עשרות ספורות של בתי ספר המקיימים מפגש שחורג מהרצאה/שיחה נקודתית של מרצה אורח/ת. אך בתוך תת-הקטגוריה של מפגשים יש למנות גם את בתי הספר הלוקחים חלק במיזם הכיתות התאומות עם בתי ספר יהודיים מהתפוצות (School Twinning), שבו חברות מאות כיתות בישראל, ברמת מעורבות משתנה.

ישנם בתי ספר הבוחרים לקיים תכניות העשרה הקשורות בתוכן יהודי-ישראלי מעבר לדרישות החובה של משרד החינוך. בתי הספר של רשת תל"י הם דוגמה לכך, אך ישנם גם בתי ספר ממלכתיים שאינם משתייכים לרשת מיוחדת, וחלקם עושים זאת בסיוע ארגוני תוכן מהחברה האזרחית. דוגמאות לתכניות רב-שנתיות כאלו הן 'מורשה' ו'מארג' של כ"ח (כל ישראל חברים), ותכנית 'בארי' של מכון הרטמן (ראו פירוט בתי ספר בנספח א).⁴⁴ בנוסף, ישנן מסגרות רבות המציעות תכנים באופן נקודתי יותר, מכל קשת הזהויות היהודיות (ממכון 'שיטים' ובינה, דרך 'רוח יהודית', עבור בעשרות העמותות המאוגדות תחת 'זהות' - איגוד המרכזים לזהות יהודית, והלאה).⁴⁵ מובן שחלק מהגופים הללו קרובים יותר מאחרים לרוח 'היהדות הישראלית הפתוחה' כהגדרתה במסמך זה. עם זאת, למטרת זיהוי פוטנציאל ועניין, יתכן שלפחות חלק מבתי הספר הבוחרים אף באותן עמותות הרחוקות יותר מרוח זו, עושים זאת מתוך חוסר היכרות או מתוך שיקולים תקציביים - ויתכן שיביעו עניין בתכנים יהודיים-ישראליים פתוחים, אם יוצעו להם. עוד ראוי להעיר בקצרה שיש הבדל משמעותי בין בתי ספר שמכניסים עמותות ש'תעשינה במקומם את העבודה' (מיקור חוץ, outsourcing) לבין בתי ספר שנעזרים בגופי תוכן על מנת להעשיר ולהכשיר את המורים, כאשר האחרונים הם מעבירי התכנים לתלמידים. מובן שלמטרות מסמך זה רלוונטיים יותר בתי הספר המעוניינים לקחת אחריות על התכנים המועברים.

[/https://meitarim.org/schools](https://meitarim.org/schools) 42

43 החינוך-המשותף-פריסה-ארצית/<https://www.tzavpius.org.il/he/>; [/https://tali.org.il/about/map-of-institutions](https://tali.org.il/about/map-of-institutions)

[/https://tali.org.il/](https://tali.org.il/) 44
; /<http://www.kiah.org.il/he/מארג/2014-01-01-15-00-37> ;
./<https://heb.hartman.org.il/program/beeri> ;

ברשת תל"י חברים, לפי אתר הארגון, כמאה בתי ספר (יסודי ועל-יסודי). בתכנית בארי משתתפים נכון לתש"ף כ-120 בתי ספר (על-יסודי). בתכנית 'מארג' השתתפו, לפי אתר הארגון, מעל מאה בתי ספר. בנספח א מפורטים בתי הספר שרשימותיהם התקבלו - של תל"י ושל בארי.

45 לפירוט הגופים החיצוניים המעורבים בתכני יהדות בבתי הספר ראו אבגר, 2018; אבגר ומוניקנדס-גבעון, 2017.

מאפיינים נוספים

מובן שגם בהקשר לבתי ספר, כמו לגבי הקטגוריות הקודמות, נוכחותן של דמויות מובילות שיש להן עניין מיוחד בתרבות יהודית-ישראלית עשויה להיות זרז להקמת קהילה יהודית-ישראלית פתוחה מסביב לבית הספר. ראשית, אלה עשויים להיות מורים ומורות למקצועות יהדות במערכת החינוך הממלכתית, שהם בעלי מוטיבציה לתחום ואולי אף פועלים גם במסגרות חוץ-בית-ספריות. שנית, תכנית בארי מפעילה תכנית למנהלים (וסגני-מנהלים) בחטיבות ביניים ובחטיבות עליונות, שבה עברו עד כה מעל מאתיים משתתפים, ולא מן הנמנע שבקרוב בוגריה ימצא קשב לנושאים אלה. לאלו נוספה לאחרונה תכנית 'מקהילים' למורים מובילים ברשת בארי, שמטרתה להעצים את יכולתם להוביל תהליכים קהילתיים וחינוכיים סביב קהילת בית הספר.⁴⁶ כמובן שבמקומות שבהם מנהלי בתי הספר עצמם הם רבנים פתוחים בהכשרתם או מזוהים בדרך אחרת עם התחום - עשויה להיות היתכנות גבוהה לקידום הנושא.⁴⁷

עד כאן עסקנו בסעיף זה בסמנים לעניין בתוכן יהודי-ישראלי. מהכיוון הקהילתי ניתן לאתר בתי ספר שמתקיימים בהם מעורבות הורים גבוהה, קשרי הורים-מורים מפותחים, ועד הורים פעיל וכיצא באלה, גם אם אינן בעלות צביון 'יהודי-ישראלי פתוח'. הימצאותה של תשתית קהילתית כזו עשויה להיות בסיס להצעה של תכנים מהעולם היהודי-ישראלי. הספרות העוסקת בפעילות כזו מרבה להשתמש במונחים 'בתי ספר קהילתיים', 'מעורבות הורים' ו'שותפות חינוכית'. בתי ספר קהילתיים יסודיים החלו לפעול בארץ בשנת 1978, ובשנת 2004 נמנו 500 בתי ספר כאלה. העל-יסודיים החלו לפעול בישראל בשנת 1988, ובשנת 2009 נמנו 150 כאלה.⁴⁸ בשנות התשעים ובתחילת שנות האלפיים נכתבה עליהם ספרות מחקרית רבה, אך דעכה לאחר מכן. בשנים האחרונות קיים עדיין עיסוק בכך במשרד החינוך (לדוגמה, לקראת שנת הלימודים תשע"ח הוציא מנהל חברה ונוער קול קורא לבתי ספר להצטרף לרשת בתי הספר הקהילתיים).⁴⁹ בשנים האחרונות נכתבו מספר מחקרים והצעות מדיניות אודות מדיניות מערכת החינוך לכיוון מעורבות הורים.⁵⁰ המעוניינים בהרחבה ימצאו בספרות המובאת בהערות אלה בין היתר המשגה של אופנים שונים של מעורבות הורים, מודלים שונים של עבודה בין בית הספר לקהילה, וכן מחקרים אמפיריים ואתנוגרפיים. לבסוף, בין הדוגמאות החיות שבהן נתקלתי היו שבת קהילתית בבית הספר 'אושא יחד' ברמת גן בתשע"ט, לימודים הורים-ילדים שהתקיים שם לראש השנה תש"ף, וכן טיול משפחות שהתקיים בתחילת תש"ף בבית הספר היסודי תל"י פרנקל בירושלים, באחד מימי השישי, וכלל מלבד מסלול הליכה גם יריד ותחנות בהפעלת התלמידים והמשפחות.⁵¹

46 נכון לחודש אפריל 2020, לתכנית המנהלים 232 בוגרים (התכתבות עם מוביל תכנית בארי, אפריל 2020).
אודות תכנית 'מקהילים': <https://heb.hartman.org.il/teachers-school/>

47 לדוגמה, אופק מאיר, מנהל מרכז ליאו בק בחיפה, הוא בעל סמיכה מהתנועה ליהדות מתקדמת, ובליאובק אכן ישנה פעילות קהילתית יהודית-ישראלית פתוחה במגוון תחומים. כדוגמה נוספת ושונה, תומר בליטיידגן, מנהל התיכון לאמנויות בירושלים, הוא בעל סמיכה לרבנות חילונית ממכון 'תמורה', ומוביל גם קהילה חילונית בשכונת קרית יובל בעיר (בידן, תשע"ט). במקרה של בליטיידגן, באופן מעניין, הקהילה הבובלתו נבדלת כאמור מבית הספר בניהולו.

48 קמיר, תשס"ה: 42, 47.

49 מצר, 2003; קמיר, תשס"ה; שדמי וורטמן [חסרה שנת דפוס, ככה"נ 2004].

50 משרד החינוך, תשע"ח; שכטמן ובושריאן, 2015; עפרים, 2014; פרידמן, 2010.

51 <https://ushayahad.tik-tak.net/gallery/>; <http://www.frankel.manhi.org.il/BRPortal/br/P102.jsp?arc=2283393>

בחינוך הממלכתי-ידיני ישנו עיסוק רב בתכני יהדות, ובמגזר זה המשימה היא לאתר את המרחבים המאופיינים בפתיחות כהגדרתה במסמך זה. גם כאן ניתן לחפש ראשית במסגרות הלוקחות חלק בסמינרי מפגש עם בתי ספר ממלכתיים, בבתי הספר של הקיבוץ הדתי, בבתי ספר לבנות שבהם ניתן דגש למקום מרכזי לנשים בעולם הדתי, ובבתי ספר שבהם פועלים ארגוני חברה אזרחית בעלי נטייה פתוחה.

תפקידי מפתח

מנהליות בתי ספר, רכזיות לימודי יהדות בבית הספר; ארגונים הפועלים מול בתי ספר בהקשרים אלה כגון מטה 'תרבות יהודית-ישראלית' במשרד החינוך, תכנית 'בארי' של מכון הרטמן, רשת תל"י, רשת מיתרים, רשת בתי הספר התאומים, כ"ח; גשר, בינה, שיטים ועמותות נוספות העוסקות בתכנים יהודיים-ישראליים פתוחים בבתי ספר.

צעדים מוצעים

- פנייה רחבה לרשימת תפוצה של מנהליות/ות בתי ספר ורכזיות לימודי יהדות, עם הצעה לקחת חלק בהתארגנות שתקדם הן תוכן יהודי-ישראלי פתוח, והן פעילות קהילתית הקשורה בו, סביב בית הספר.
- פנייה לגופים העובדים עם בתי ספר וקבלת המלצות מהם לגבי מקומות כדאיים להשקעה ודמויות רלוונטיות. גופים לדוגמה: מטה תרבות יהודית-ישראלית במשרד החינוך, רשתות תל"י ומיתרים, רשת בתי הספר התאומים, מכונים ועמותות כגון תכנית בארי, שיטים, בינה, גשר ועוד.
- פנייה לשלטון המקומי, לדרג הנבחר ו/או למנהל החינוך ברשות, והצעה ליזום מהלך משותף מול בתי הספר ברשות.
- כינוס המתעניינים מבתי הספר השונים לכנס שמטרתו לעורר השראה ולהגביר מוטיבציה, וכן לבצע איתור ראשוני של הצרכים וההזדמנויות בבתי הספר, וסימון הצעדים להמשך.
- על בסיס הצרכים שהוצפו, ותוך בחינה של התכנים המוצעים במסגרות ההעשרה הקיימות, יתכן שידרש פיתוח תכנית מתמשכת הכוללת הכשרה והעשרה של נציגים מבתי הספר הן בתרבות יהודית-ישראלית והן בפעילות קהילתית. יש ללוות את בעלי התפקידים הללו בתהליך מיפוי הצרכים ופיתוח מענים מותאמים מקומית.
- פיתוח תכנים המדגישים היבטים קהילתיים סביב תוכן יהודי-ישראלי, והנגשתם למורים באמצעות משרד החינוך, רשתות החינוך או ארגוני החברה האזרחית העובדים עם בתי הספר. (יצויין כי תכנים כאלה היו חלק מהמלצות ועדת שנהר משנת 1994).⁵²
- ניתן לעשות מיפוי של בעלי תפקידים בבתי ספר (מורים/ות למקצועות היהדות, רכזים/ות, מנהלים/ות) המופרים כבעלי עניין בתוכן יהודי-ישראלי פתוח. מיפוי כזה אפשרי לדוגמה על בסיס רשימות משתתפים בעבר בכנסי המנחים של 'פנים', רשימות המלמדים והלומדים בבתי המדרש הפתוחים, ועוד. על בסיס מיפוי כזה ניתן להציע לקהל היעד הזה לקחת חלק בקידום פעילות קהילתית יהודית-ישראלית סביב בתי הספר שבהם הם מעורבים.

52 ראו הועדה לבדיקת לימודי היהדות בחינוך הממלכתי, תשנ"ד, ובפרט פרק י' בדו"ח.

4. ארגוני חברה אזרחית

כללי

מסגרות וולונטריות שאליהן מצטרפים אזרחים על רקע של עניין משותף, עשויות להוות בסיס לצמיחה של קהילה הן מבחינת המכנה המשותף הרעיוני שקיים ממילא (בהינתן ההצטרפות הוולונטרית) והן מבחינת התשתית הארגונית שעשוי לספק הארגון (בעלי תפקידים, רשימת תפוצה, מנגנון לגיוס תרומות וכן הלאה).

סה"כ פוטנציאל

בישראל רשומות אלפי עמותות בתחומים שונים, והיקף האזרחים המעורבים בהן בצורות ישירות ועקיפות הוא נרחב ביותר. עם זאת, אין להתייחס לקטגוריה זו כמקיפה את כל תושבי המדינה (ובכך היא מצומצמת יותר מזו של בתי הספר), מכיוון שהיא מבוססת על בחירה של התושבים לקחת חלק בפעילות הארגונים, וגם אין בה תשתית ארצית כמו זו של המתנ"סים והמרכזים הקהילתיים.

סמנים לפוטנציאל גבוה

- ארגונים ששני הצירים שבהם מתמקד מיפוי זה, תוכן יהודי-ישראלי וקהילתיות, או לפחות אחד מהם, מרכזיים בפעילותם.
- ארגונים בעלי תשתית לפעילות לטווח ארוך (והיכן שרלוונטי: לפעילות בוגרים).
- ארגונים בעלי מיקוד גיאוגרפי, שמפגשי פנים אל פנים הם חלק משגרת פעילותם.
- ארגונים החברים ברשת ארגונים דומים (לשם תמיכה ולמידת עמיתים).

קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות סביב ארגוני חברה אזרחית – תמונת מצב

נצביע כאן על מספר קבוצות בתוך הקטגוריה הרחבה של ארגוני חברה אזרחית, שסביבן נראה שקיימות קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות, או שהפוטנציאל לצמיחתן שם גבוה יחסית: ארגוני 'יהדות ישראלית' ('התחדשות יהודית'); מכינות קדם-צבאיות כלליות ומעורבות; קהילות צעירים / קהילות משימתיות וגרעיני תנועות בוגרים. בנוסף, נצביע על הפוטנציאל הטמון בארגונים הפונים באופן ייעודי לציבורים המעורים פחות בציבוריות הישראלית, כגון עולים (ותיקים וחדשים) ממדינות מוצא שונות.

ארגוני 'יהדות ישראלית'

עשרות ארגונים מאוגדים ב'פנים', ב'רשות הרבים' ובמסגרות-גג דומות של 'ההתחדשות היהודית'. הארגונים הללו עוסקים בתרבות יהודית-ישראלית פתוחה, וחלקם (לא כולם) מטפחים מאפייני קהילתיות. מסביב לחלק מהארגונים הללו קיימות כבר קהילות מתפקדות, ובחלק מהאחרים ניתן לזהות כמה מהמאפיינים הנדרשים שסומנו לעיל. ניתן להעריך כי במעגל הקרוב של המשתתפים הקשורים בסך כל הארגונים הללו ישנם אלפים ספורים, ובמעגל הרחב יותר (מעורבות רופפת) עשרות בודדות של אלפים. דוגמאות לקהילות יהודיות-ישראליות פתוחות המתקיימות מסביב לעוגן ארגוני כזה ניתן למצוא בקהילת בינה, לה מספר מרכזים בארץ (בעיקר תל אביב, ירושלים ובאר שבע), קהילת 'בית פרת', שגם לה מרכזים בירושלים, בתל אביב ובבאר שבע, ו'הקהילות הלומדות' של בית מדרש אלול.⁵³ השניים

53 בנוגע לקהילות הלומדות' של בימ"ד אלול, שתיים מהן, באשדוד וירושלים, פונות לקהל דובר רוסית.

<https://www.elul.org.il/category.php?cat=8831322>

גילוי נאות: מחבר מסמך זה הנחה בעבר תכניות במסגרת בית מדרש אלול, ומשמש גם כיום כאיש צוות ב'בית פרת'.

הראשונים פונים לקהל של מבוגרים צעירים, והאחרון לקהל מבוגר יותר. (במסגרת ארגוניי הגג חברות גם התנועות הדתיות הליברליות וקהילותיהן - אליהן ראו התייחסות נפרדת בסעיף העוסק בקהילות דתיות).

בתוך נוף הארגונים העוסקים ב'יהדות ישראלית' ראוי להתעכב בנפרד על אלה העוסקים במורשת יהדות ארצות האסלאם, משום שהציבור שלהם עשוי להיות בעל מאפיינים ייחודיים בהקשר למטרות מסמך זה. מחקרים מוקדמים על שדה ההתחדשות היהודית הצביעו על אופיו האשכנזי ברובו,⁵⁴ והבדלי המוצא והתרבות, ככל שישנם, משפיעים גם על הקשר מסמך זה - קהילתיות יהודית-ישראלית פתוחה. בין הארגונים שחרטו על דגלם את מורשת יהדות ארצות האסלאם ניתן למנות ותיקים וחדשים, מכ"ח ו'ממזרח שמש', דרך 'קהילות שרות' (ראו גם להלן, בקטגוריה 'קהילות דתיות') ו'תיקון', ועד צעירים כגון 'ערבות - נשים מחברות מסורת', 'אלול מן המזרח' בירוחם ו'שיבה מזרחית' בירושלים, ו'הרשת המסורתית' שהושקה בשנה האחרונה.⁵⁵ לגבי ציבור יוצאי ארצות האסלאם ראוי לציין שישנו הבדל ניכר בין המקום הבולט שאותו עשויות לתפוס בו נשים במרחבים שאינם תפילה, כגון לימוד, פיוטים ומנהגים שונים, לבין ההימנעות מהכנסת שינויים בתחום זה בתפילה עצמה.⁵⁶ לשם המחשה, מעורבים ב'אלול מן המזרח' וב'שיבה מזרחית' העידו שהם נמנעים במידת האפשר מקיום תפילות משותפות בתכנון, מכיוון שקיימת שונות בין המשתתפים בנוגע לציפיותיהם בתחום זה. הם ציינו שבפורים קיימו קריאת מגילה משותפת, אך הדבר לווה בחששות (אף שקיימת פסיקה מפורשת של הרב עובדיה המתירה זאת), ואכן חלק מהמשתתפים נמנעו מלהגיע.⁵⁷ כאמור, אם מתמקדים במרחבים שאינם תפילה ושהם פחות טעונים הלכתית, הפוטנציאל רב. באשר לפרמטרים אחרים של פתיחות, הקשורים בהזווית היהודית שונות, יש לומר מחד גיסא שהציבור המסורתי ככלל מעורה היטב בציבור החילוני, הדתי והחרדי, ומאידך גיסא שהפתיחות בקרבם כלפי הזרמים הליברליים נמוכה מכך בהרבה.⁵⁸ נושא זה ראוי לדיון נרחב יותר, החורג מגבולות המסמך הנוכחי, ופה נסתפק בהערות קצרות וכלליות אלה.

ככלל, ניתן לומר כי העיסוק המובהק של ארגונים בשדה זה בתוכן יהודי-ישראלי פתוח, כמו גם התשתית הארגונית הקיימת, מהווים חלק ניכר מהפוטנציאל של מרחב זה להצמחת קהילות; בה בעת, זו במידה רבה סביבה 'רוויה', ולחלק ממשתתפי הארגונים היו אולי במשך השנים הזדמנויות להצטרף לקהילות מסוג זה אם היו מעוניינים בכך (אף שלא לכל הארגונים עניין שווה מלכתחילה בכיוון הקהילתי). יש כאן שאלה של אסטרטגיית פעולה בהשקעה בפיתוח קהילות - באיזו מידה למנף מאמצים קודמים, ובאיזו מידה לחפש בשטחים חדשים.

מעבר לארגונים שהוזכרו עד כה, אנו כוללים בקטגוריה זו גם את קבוצות הלימוד המקומיות של מיזם 929 ללימוד תנ"ך יומי. אף שהמיזם עצמו מופעל בחלקו בידי גופים מדינתיים (כגון מט"ח ומשרד החינוך), הרי שמודל ההפעלה של קבוצות הלימוד מבוזר, ומעורבים בו ארגוני חברה אזרחית וכן התארגנויות עצמאיות של תושבים, באופן שחוצה את העוגנים כפי שחולקו במסמך זה (כגון קבוצות בישובים,

54 הכהן וולף ואמזלג-באהר, 2003; יאיר ואחרים, 2006.

55 <https://kulna.org.il>; ישיבה-מזרחית; <https://kulna.org.il>; אלול-מן-המזרח; <http://kehilotsharot.org.il>; <https://www.facebook.com/masortit>;

56 אחד המשתתפים שעמם שוחחתי חידד: "דווקא בגלל הדגש המסורתי יותר וההלכתי פחות של הציבור הזה, הרבה יותר מורכב להכניס שינויים בהקשרים ליטורגיים, גם אם הלכתית זה פחות בעיה".

57 מתוך שיחות עם משתתפים ומובילים בהתארגנויות הללו.

58 אודות יחסן של עדות המזרח לזרמים הליברליים ראו לדוגמה כהן, 2006; תבורי, 2000.

במרחב עירוני, בבתי ספר, בקהילות דתיות, במרכזים קהילתיים). כיום פועלות כמאתיים קבוצות ברחבי הארץ, בתדירות מפגשים משתנה (ראו פירוט בנספח א).⁵⁹

מכינות קדם־צבאיות

המכינות הקדם־צבאיות הכלליות (חילוניות) והמעורבות (דתיים-חילוניים) הראשונות הוקמו בסוף שנות התשעים, וכיום עדיין ממשיכות לקום מכינות חדשות.⁶⁰ מספר המכינות הכלליות והמעורבות השנתיות עמד בתשע"ח על 27, ובהן לומדים מדי שנה כ־2,000 חניכים וחניכות. בנוסף להן, בשנים האחרונות קמות מכינות חצי־שנתיות, שמשתתפיהן אינם נדרשים לדחות את גיוסם בשנה, וחלקן פונות בעיקר לנוער מהפריפריה ומרקע מוחלש. כיום, המכינות משקיעות משאבים בטיפוח הקשר עם בוגריהן - הן בתקופת השירות הצבאי והן לאחר שחרורם - ורבות מהן מעסיקות רכז/ת בוגרים. עם או בלי קשר לרכזיות הבוגרים, מוקמות ברחבי הארץ קבוצות וקהילות של בוגרי/ות מכינות, ולדוגמה של 'רבי' ו'בית ישראל'. יצויין כי למכינות הוותיקות ישנם כבר לא מעט בוגרים בעלי משפחות, מה שמאפשר בחינה של התנאים לקהילתיות בשלבי חיים שונים.⁶¹

בשנת 2016 הקימה מועצת המכינות, יחד עם הקק"ל, את 'בארצנו' - תנועה לעידוד בוגרי המכינות להתיישבות בפריפריה בישראל.⁶² כמו כן מעורבים בוגרי המכינות בהקמה של כפרי סטודנטים, כגון שלושה כפרים הקשורים בבוגרי 'בית ישראל' (גילה וארמון הנציב בירושלים, חצור הגלילית), כפר הסטודנטים בקיבוץ גשר הקשור למכינת העמ"ק, ושש קהילות 'שחר' הפועלות תחת 'החלוץ' (הקשור למכינה ע"ש רבין): בחיפה, בתל אביב, בירושלים, בבאר שבע, במפלסים ובשמיר.⁶³

מבחינת ציר התוכן היהודי־ישראלי, המכינות השנתיות נתמכו רובן ככולן על ידי קרן אבי חי, ואחת מדרישות הקרן היתה שמונה שעות שבועיות העוסקות ביהדות וציונות. מקרב המכינות החצי־שנתיות יש לציין את רשת מכינות 'קול עמי' הפועלת תחת הסוכנות היהודית, ובה משתתפים גם חניכים מחו"ל ובתכניה ניתן דגש לעמיות יהודית. מלבדה, קשה לומר באופן גורף מה מקום הלימוד היהודי־ישראלי במכינות החצי־שנתיות.

קהילות צעירים וקהילות משימתיות

בעשרים השנים האחרונות צמחו בישראל מאות קהילות של מבוגרים־צעירים (גילאי 20-40). במגמה הרחבה הזו משתלבות תנועות חברתיות שונות זו מזו, החל מגרעינים תורניים, דרך קבוצות אמנים, עבור בקהילות סטודנטים חילוניות, ועד לקהילות בני מקום. רובן קשורות, בצורה כזו או אחרת, בארגוני גג.

59 נתונים מאתר המיזם ומהתכתבות עם מנהלת קבוצות הלימוד במיזם, יולי 2020. (<https://929.org.il/page/9998/post/6093>)

60 הכהן וולף, אמזלג־באהר ויפה־ארגז, 2006; וורגן, 2006; וורגן, 2008.

61 בעבר נערכו שאלוני בוגרים לבוגרי המכינות, בתקופה של 6 ו־10 שנים אחרי המכינה. הסקרים (שהאחרון שבהם נערך בשנת 2012) הראו לדוגמה שבוגרי המכינות נוטים לעסוק בלימוד תרבות יהודית־ישראלית בשיעור של פי שתיים עד פי שלוש ממקביליהם (ראו על כך בן דוד, 2019: 45-46). מלבד התחום הלימודי, הסקרים שאלו גם אודות חיים במסגרת קהילות חיים משימתיות שאינן כפרי סטודנטים (פחות מ־10% השיבו בחיוב, למעט בוגרי מכינת 'בית ישראל' שהשיבו בחיוב באחוזים גבוהים), וכן אודות קשר עם בוגרים נוספים של המכינה (הרוב מדווח שנמצא בקשר קבוע עם מספר בוגרים). ראו היוזן, 2013 (לוחות 35, 40, 78, 83).

[/https://www.beartzeinu.org.il](https://www.beartzeinu.org.il) 62

<https://www.hechalutz.com/student> 63

לפי נתוני קרן שח"ף, שותפות פילנתרופית שהוקמה בשנת 2010 ומספקת מסגרת גג לתמיכה בכלל ההתארגנויות הללו, קיימות כיום יותר מ-250 קהילות כאלו ברחבי הארץ, ובהן מעל 14,000 חברים. במחקר שנעשה בקרן שח"ף בשנת 2015 (ובו נדגמו 65 קהילות), נמצא כי 40% מהקהילות הן קטנות (עד 25 חברים), 40% הן בינוניות (26-100 חברים), ו-20% הן מעל 100 חברים. מחצית מהקהילות היו אז בעלות ותק של חמש שנים ומעלה, 40% בעלות ותק של שנתיים עד ארבע שנים, ו-10% קהילות בהקמה (עד שנה אחת).⁶⁴

מאותו מחקר וכן מעיון ברשימת הקבוצות הכוללת עולה כי כשליש מהן (כשבעים במספר) הן גרעינים תורניים (תחת המסגרות 'קרן קהילות', 'שערי תורה', 'בני עקיבא' ו'נטיעות'). כמו כן, עשרות קבוצות שייכות לגרעיני תנועת הבוגרים, ועליהן ראו בהמשך סעיף זה תחת הכותרת 'קבוצות שיתופיות וגרעיני בוגרים'. מלבד אלו, נתעכב על כמה קבוצות רלוונטיות לענייננו:

כפרי סטודנטים והשלב הפוסט-סטודנטיאלי: ברחבי הארץ ישנם כיום עשרות כפרי סטודנטים, המציעים למצטרפים אליהם סביבה קהילתית ומחייבת אותם בשעות התנדבות, לרוב תמורת מלגה כספית. רבים מהכפרים הללו מוגדרים סטטוטורית ככפרי סטודנטים (מעונות), כך שלא ניתן להישאר בהם אחרי השלב הסטודנטיאלי. עמותת 'איילים' הוותיקה מפעילה כיום 11 כפרי סטודנטים (אשלים, ירוחם, דימונה, שדרות, יכני, אופקים, לוד, עכו, מנחמיה, קרית שמונה, כרמיאל), ולדברי העמותה, עד כה התגבשו מתוך הקבוצות 17 גרעיני התיישבות שבחרו להישאר ולהשתקע בנגב ובגליל.⁶⁵ ארגון 'קדמה' הצעיר מפעיל שמונה כפרי סטודנטים (מעלה אפרים, אלמוג, שמעה, פני קדם, רימונים, ניר עוז, מכורה, משגב עם).⁶⁶ מספר כפרי סטודנטים נוספים קשורים כפי שצוין לעיל בבוגרי המכינות הקדם-צבאיות. 'תוצרת הארץ', מבית התאחדות הסטודנטים הארצית, מפעילה קהילות צעירים ב-13 ישובים, בדגש על המרחב העירוני (לוד [ציבור יהודי וציבור ערבי], קרית שמונה, נתיבות, קרית מלאכי, פרדס כץ, טבריה, שדרות, צפת, נחל עוז, חצור הגלילית, נוף הגליל, רהט [ציבור ערבי], בני ברק [ציבור חרדי]). הקהילות הללו אינן מוגדרות כפרי סטודנטים, והארגון מכוון לתהליך ארוך-טווח שבו בוגרי תכנית המלגות הסטודנטיאלי נשארים לגור במקום.⁶⁷

עוד על התפר שבין הסטודנטיאלי והפוסט-סטודנטיאלי, בירושלים פעלו בעשור האחרון עשרות קבוצות/קהילות, בין היתר בליווי של ארגון 'רוח חדשה', ובקרית יובל לדוגמה הוקמה עמותה ('טנא ירושלמי') המרכזת את פעילות חלק מהקבוצות במקום.⁶⁸ ארגון 'ארץ-עיר', שצמח בבאר שבע, מהווה מסגרת גג לקהילות עירוניות של צעירים, ועוסק בקהילה, ביזמות ובתעסוקה.⁶⁹ בשכונת הדר בחיפה פועלות מספר קהילות, שחלקן קשורות במדרשה באורנים ובארגון 'החלוץ'. נוסף לקהילות שקשורות בארגוני הגג הללו (ודומים להם), ישנן עוד קהילות עצמאיות בעלות מאפיינים דומים לאלו שהוזכרו. ולבסוף, עוד בתוך קבוצה זו ניתן להזכיר גם תכניות הפונות לצעירים אחרי השחרור, ושחלקן מעודדות מסגרות המשך

64 דבר, 2016.

65 <https://www.ayalim.org.il>; בוגרים-וגרעיני-התיישבות, <https://ayalim-new.org.il>

66 <http://kedma-hityashvut.org>

67 <https://tozerethaarez.org.il/creators>

68 בירושלים לבדה תועדו ב-2014 כעשרים קהילות צעירים, רובן הגדול קהילות סטודנטים, בוגרי מכינות קדם-צבאיות וגרעיני בוגרים של תנועות נוער (שמר, 2013).

69 <https://eretzir.org.il>

שלהם, כולל פרויקטים וחיים קהילתיים.⁷⁰

גרעינים הקשורים בקהילות מוצא: ארגון 'חברים בטבע' עוסק בהקמת גרעיני התיישבות של יהודים יוצאי אתיופיה (עם מרכזים בגדרה, יבנה, בית שמש, ראשל"צ, קרית מלאכי), וכך גם עושה ארגון 'מדור לדור' לגבי יהודים יוצאי הקווקז (באר שבע, אופקים, חדרה, פרדס חנה-כרכור, נתניה, טירת הכרמל, מגדל העמק, נוף הגליל).⁷¹

תנועות התיישבות: תנועת 'אור' מקדמת הקמת ישובים וגרעיני התיישבות בנגב ובגליל.⁷² כפי שהוזכר לעיל, מועצת המכינות הקדם-צבאיות והקק"ל הקימו את 'בארצנו' כתנועת התיישבות ברוח המכינות. הארגונים הללו מגבשים גרעיני משפחות להתיישבות בישובים קיימים וחדשים כאחד, ובכל הקשור למתן צביון לקהילה, יתכן ששיתופי פעולה עמם עשויים להיות פוריים.

קבוצות שיתופיות, גרעיני תנועות בוגרים: גרעיני תנועות הבוגרים הם בעלי מאפיינים שונים מקהילות הצעירים שתוארו לעיל. קבוצות אלה, שעשרות מהן קיימות ברחבי הארץ, משתייכות בעיקר לארבע תנועות: 'דרור ישראל' (תנועת הבוגרים של הנוער העובד והלומד, שהיא הגדולה מבין הארבע), 'המחנות העולים', 'השומר הצעיר' ו'תנועת תרבות'. בהשוואה לקהילות הצעירים דלעיל, חברי הגרעינים הללו מבוגרים יותר, רבים מהם עוסקים בחינוך (וחלק ניכר מהקבוצות הוא 'קיבוצי מחנכים'), הקבוצות הן שיתופיות במידה רבה, ולרוב הן קמות על קרקע אידיאולוגית מגובשת ומתקיימות יחסית לאורך זמן רב. בקבוצות אלה לרוב ישנה מסורת של לימוד, ומזה מספר שנים שמתקיימות בקרבן מסגרות שונות הקשורות ללימוד יהודי-ציוני-חלוצי, לעתים בליווי חלקי של ארגוני תוכן חיצוניים, אך בעיקר במגמה להטמיע את התכנים בתוך השפה התנועתית.⁷³ בעבר התנועות הללו לקחו חלק בהתארגנות 'קבוצות מחדשות יהדות' (Groups Renewing Judaism, או בקיצור GRJ) בתמיכת הפדרציה היהודית של ניו יורק, אך זו לא האריכה ימים.⁷⁴ תנועת השומר הצעיר לזוהה בשנים האחרונות על ידי קרן אבי חי בפיתוח תכנים יהודיים ושילובם במערכים התנועתיים.⁷⁵

70 לדוגמה, בוגרי תכנית 'קטיף ישראל' מבית עמותת 'ציוני דרך', הקימו מסגרות צרכניות קואופרטיביות ופרויקטים חברתיים נוספים. דוגמאות נוספות למסגרות דומות לצעירים: 'דרך יפו' מבית מכינת תל"ם-יפו (חצי שנה), 'המיניבוס' מבית מדרשת תבור (שבועיים), 'מסע שחרור' מבית מדרשת מיצר (שבוע), 'עבודה עברית' (עבודה מועדפת בחקלאות בערבה בשילוב תכנים לימודיים ותהליך קבוצתי).
<https://www.tzioniderech.com/nexton> ; <https://www.hamechina.org.il/jaffaway> ; <http://tavor.org.il/minibus/> ; <https://www.meitzar.org.il/blank> ; <http://avodaivrit.org.il>

71 <http://www.shahaff.com/> ; <http://www.friendsbynature.org/> ; <https://www.mdld.org.il> ; <https://or1.org.il>

72 אזולאי ותבורי, 2014. להרחבה אודות הקבוצות השיתופיות ראו דרור, 2008.

74 אודות היוזמה ראו: http://www.grj.tikkun.org.il/?page_id=16. מאנשי קרן אבי חי שמעתי שהקרן לא תמכה לאורך זמן בפרויקט זה עקב פערים בציפיות בין אנשי הקרן לבין אנשי התנועות באשר למידת העצמאות של האחרונים (ראו בן דוד, 2019: 102-103). לא מן הנמנע שבתנאים אחרים, או עם מודל עבודה אחר מצד הפילנתרופיה, ייתכן חידוש של עשייה זו. מכל מקום, כפי שמתארים אזולאי ותבורי (2014), מתקיימים קשרים של גרעיני התנועות עם גופי תוכן יהודי-ישראלי, אך אלו קשרים רופפים.

75 בן דוד, 2019, וספציפית עמ' 30-31, 37-38. נערכו דו"חות הערכה של אבי חי אודות התכניות הללו.

למעט גרעיני תנועות הבוגרים, לא ניתן לומר אמירה גורפת באשר למקומה של התרבות היהודית ישראלית לגבי שאר המסגרות של 'קהילות צעירים וקהילות משימתיות', בהינתן המגוון הרחב והשונוות בין ארגוני הגג.⁷⁶ אך ביריעה רחבה זו עשוי להיות טמון פוטנציאל רב: ככלל, למסגרות הללו לא הוצעו בשנים האחרונות תכניות מקבילות לאלו שהוצעו למושבים ('שריגים'), קיבוצים ('כזה ראה וחדש'), מתנ"סים ('בי"ת', 'ניצנים', 'עמיתים'), שלטון מקומי (P2G), בתי ספר (בת"ס תאומים, מורשה, מארג, בארי וכו') וכן הלאה.

הערה אודות תחום הידע של הקמת קהילות בוגרים ופיתוחן

לשם התפתחות אפקטיבית מארגון שיוצר חוויה נקודתית למשתתפיו לכדי מרחב קהילתי, נדרשת פעולה לאורך זמן. ברבות מהמסגרות שנסקרו, מבחינת הארגון ומבחינת המשתתפים מדובר במעבר מ'משתתפים בתכנית' ל'בוגרים'. המפתח הוא ביצירה של מסגרת הולמת גם לשלב ה'בוגרים', כך שגם בו ממשיכים המשתתפים להיות מלווים, ולמעשה מתפתחים להיות 'משתתפים' עצמאיים ופעילים יותר. בשנים האחרונות התחדדה ההבנה בדבר חשיבות תחום הידע של תפעול קהילות בוגרים, ומספר ארגונים ניסו לרכז ידע ולנסח תובנות שיסייעו לארגונים המעוניינים לעשות זאת. דוגמאות לכך הן 'פרויקט הבוגרים' של ארגון 'נובה' משנת 2014, והמדריך Alumni Playbook של קרן שוסטרמן משנת 2015.⁷⁷

מובן שההמשגה הזו רלוונטית רק לארגונים שפועלים במתכונת של 'תכניות' שלהן יש 'בוגרים'; ארגונים רבים פועלים במתכונות אחרות, ושם הקריטריון הרלוונטי הוא היכולת לשמר רציפות של פעילות עם המשתתפים לאורך זמן.

ציבורים המעורים פחות בחברה הישראלית, כגון עולים לגוניהם

תתי-הקטגוריות שתוארו עד כה בחלק זה עסקו בקהילות צעירים ו/או בארגונים בעלי זיקה מובהקת לתוכן יהודי-ישראלי פתוח. אך יש להדגיש כי ניתן ומומלץ לחשוב גם באופן רחב יותר על ארגוני חברה אזרחית כעוגן להגיע לציבורים מגוונים בחברה הישראלית - בפרט כאלה שקשורים פחות לעוגנים כגון מתנ"סים, יוזמות עירוניות/שכונתיות ואחרות. בכל הקשור לציבורים ייחודיים כגון עולים (חדשים וחדשים פחות), שאינם דוברי עברית שוטפת ושהם פחות מעורים בהווה הישראלית, הגישה אליהם עשויה להיות אפקטיבית דרך ארגונים קיימים הפונים אליהם ספציפית. כך לגבי הציבור הגדול דובר הרוסית, לגבי יהודים יוצאי אתיופיה, עולים מצרפת והקהילה הפרנקופונית ככלל, עולים מארצות דוברות אנגלית, ספרדית ועוד. לגבי כל אחד מהציבורים הללו, ניתן למפות את הארגונים הקיימים בתוכם ועבורו, ולפעול דרכם.

ספציפית לגבי עולים מארצות דוברות אנגלית, ניתן לשער כי חלקם לפחות היו רגילים בארצות מוצאם

76 בארגון 'תוצרת הארץ', לדוגמה, העידו כי מתקיימת שבת משותפת של כל אחת מהקהילות אחת לחודש, אך שבשנים הראשונות לא עסקו בפיתוח תכנים הקשורים לאופיה של השבת הזו. בשנתיים האחרונות הוקמה מחלקת הדרכה, היצרת תכנים שחלקם עוסקים ישירות בסוגיות אלה. (ראיון עם אחד ממובילי הארגון, אפריל 2020)

/https://www.slideshare.net/nova_project/ss-36919580 ; https://www.schusterman.org/playbooks/alumni 77

לקהילות יהודיות מגוונות, וכאן בארץ אינם בהכרח מוצאים את מקומם בתוך מפת הזהויות היהודית-ישראלית. זה עשוי להיות קהל יעד רלוונטי לקהילות יהודיות-ישראליות פתוחות.

תפקידי מפתח

מנכ"ל/ות ארגוני חברה אזרחית, רכזי/ות בוגרים (היכן שרלוונטי), ארגוני גג (מועצת המכינות הקדם-צבאיות, קרן שח"ף ודרכה ארגוני הגג הפועלים מול קהילות, ונוספים, שחלקם הוזכרו לעיל), התאחדות הסטודנטים הארצית, מזכ"ל/ות תנועות הבוגרים.

צעדים מוצעים

- פנייה לארגונים שזוהו כרלוונטיים ובירור רצונם להשקיע בפיתוח קהילת בוגרים / קהילת משתתפים בעלת רוח יהודית-ישראלית. הצעה לקחת חלק בתהליך של חיזוק ההיבטים הללו.
- קיום כנס/י השקה למעוניינים בפרויקט, יתכן שלפי חלוקה בין תחומים כגון 'קהילות בוגרים', 'קהילות צעירים וכפרי סטודנטים', וכדומה.
- פיתוח תכנית מתמשכת הכוללת גם מענה מותאם אישית לכל ארגון על בסיס מיפוי צרכיו, וגם יצירת רשת לשם למידת עמיתים, תמיכה והפרייה הדדית.
- ביחס לקהלים ספציפיים כגון עולים לגוניהם, מוצע לערוך מיפוי של ארגונים ודמויות המזוהים עם כל ציבור, ולפנות אליהם באופן ייעודי.

5. קהילות דתיות

כללי

בישראל ישנן אלפי קהילות דתיות יהודיות.⁷⁸ ברובן הגדול הן נאמנות להלכה האורתודוקסית בפרשנותה המקובלת בציבוריות הישראלית, כזו שאינה מותירה מקום רב בהובלת פרקטיקות דתיות ציבוריות (הובלת תפילה, דרשות וכדומה) לנשים ו/או לגברים שאינם שומרי תורה ומצוות. ברחבי הארץ פועלות עשרות קהילות המשתייכות לתנועות הדתיות הליברליות (התנועה המסורתית והתנועה ליהדות מתקדמת), המתנהלות באופן שוויוני מגדרי. התנועות קיימות בישראל מאז שנות הששים, אך החלו להתבסס רק בשנות השמונים.⁷⁹ בתוך המרחב האורתודוקסי, בשנים האחרונות מובילים קולות פמיניסטיים מגמה של הופעת מניינים שבהם נמתחת הפרשנות להלכה ככל הניתן לכיוון של מתן מקום לנשים. נוסף לשתן הקבוצות הללו, נציין גם את מרחב 'העידן החדש' היהודי (Jewish New Age), שבתוכו הוקמו ויתכן שיוקמו עוד קהילות.

סה"כ פוטנציאל

מחד גיסא, ניתן לטעון שהפוטנציאל בקטגוריה זו גבוה מכיוון שמתקיימים בה ממילא ההיבטים הקהילתיים וההיבטים היהודיים-ישראלים. מאידך גיסא, ניתן לטעון שהפער בין הקיים לבין האפשרי כאן קטן, מכיוון שהקהילות הפתוחות הקיימות כבר קיימות ממילא; שהקהילות שאינן פתוחות לא ישתנו בקלות; ושקהילות לא-קיימות ממילא אינן מכוסות בקטגוריות זו. כך או כך, העוגנים משמשים בתפיסתנו הן לזיהוי פוטנציאל עתידי והן לאיתור קהילות קיימות.

סמנים לפוטנציאל גבוה

- קהילות ברוח ליברלית, עם או בלי השתייכות רשמית לתנועות הליברליות.
- קהילות פתוחות 'בהיקף פעילות חלקי' - כגון כאלו שנפגשות כיום רק לחגים (ראו ברשימות הקהילות של התנועות הליברליות לדוגמה).
- מקרב הקהילות ההלכתיות - נוכחות של קולות פמיניסטיים ו/או של קולות פלורליסטיים בקהילה, שעשויים להוביל לאחד מהפרמטרים הנדרשים להגדרתן כ'פתוחות'.
- מרחבים שבהם ישראלים מקיימים פרקטיקות רוחניות, אף כאלו שאינן ממקורות היהדות.

קהילות יהודיות-ישראליות דתיות פתוחות – תמונת מצב

קהילות דתיות המשתייכות לזרמים הליברליים

הזרמים הליברליים הם מוקד פעילות בולט בהקשר של קהילתיות יהודית-ישראלית פתוחה. על רקע הקושי המתודולוגי לאמוד את מידת ההזדהות עם הזרמים באופן רחב בציבור הישראלי (כפי שמתקף במנעד התוצאות בסקרים, 5%-13% בסקרים שונים בשנים 2013-2017),⁸⁰ דווקא את פעילות הקהילות יחסית פשוט יותר למדוד.

78 לפי פפרמן (2018: 23) ישנם כ-15,000 בתי כנסת אורתודוקסיים בישראל, וכ-2,000 חדשים נבנים מדי שנה, "וזאת מבלי לכלול מניינים קבועים הנפגשים מחוץ לבתי הכנסת (ההערכות מדברות על אלפים שכאלו)". (שם)

79 תבורי, 2000: 8-11; פפרמן, 2018: 43-44.

80 ראו סקירה תמציתית אצל פפרמן, 2018: 18-21.

בשתי התנועות יחד, התנועה המסורתית והתנועה ליהדות מתקדמת, פועלות מעל מאה קהילות. בתנועה המסורתית רשומות 60 קהילות ועוד 20 קהילות-חגים. רוב מוחלט של הקהילות ה'רגילות' הוא במרחב עירוני (או במועצות מקומיות המונות למעלה מ-5,000 תושבים), וקהילות-החגים הן ברובן ביישובים קטנים. בתנועה ליהדות מתקדמת רשומות 50 קהילות, גם שם רובן המוחלט במרחב עירוני או מועצות מקומיות. מבחינת מרכזים ארציים, בירושלים נמצאות עשר מהקהילות המסורתיות ושש מהקהילות הרפורמיות, ובתל אביב ארבע ושלוש.⁸¹ (הפירוט המלא בנספח א.)

ככלל, בקהילות הללו לרוב חברות משפחות, והן כוללות לפיכך מבוגרים וגם ילדים, וזאת בשונה מקהילות צעירים וממנייני 'מבוגרים-צעירים'. מבחינת הנהגת הקהילות הללו, לפי פפרמן (2018: 24), כ-25 רבנים מסורתיים פועלים במשרה מלאה במסגרות קהילתיות (מתוך 170 רבנים רשומים בתנועה בישראל), וכ-60 רבנים של התנועה ליהדות מתקדמת פעילים בקהילות או במסגרות חינוכיות (מתוך 110 רשומים). אודות החלק מפוּטנציאל המנהיגות הזה שאינו ממומש כיום במסגרת קהילתית, ראו גם בעוגן השביעי - דמויות יזמיות ומובילות.

מניינים 'משותפים'

בשנים האחרונות צמחו בישראל כאמור עשרות מניינים שברובם אינם משתייכים לתנועות הליברליות, ועושים צעדים מוצהרים למתן מעמד שווה או בולט לנשים, מעבר לנהוג במיינסטרים האורתודוקסי. אחד המבשרים המובהקים של מגמה זו היה מניין 'שירה חדשה' בירושלים, שהתבסס על פסקות של הרב דניאל שפרבר. בחלק ניכר מהמקומות, נקודת הייחוס של רבים מהמשתתפים היא ההלכה האורתודוקסית, תוך שהם מאמצים את קו הפרשנות שמאפשר להם הרחבה מרבית של המקום לנשים. ניתן לשער שנקודת המוצא האורתודוקסית היא אחד הגורמים המרכזיים לכך שאינם משתייכים לזרמים אחרים.

בקבוצה שנפתחה באחת הרשתות החברתיות לשם רישות הקהילות הללו נרשמו כארבעים קהילות (הפירוט המלא בנספח א), הפרוסות במקומות הישוב הבאים: אלון, אליאב, אשחר, באר שבע (2), גבעת שמואל, גן יבנה, הושעיה, זכרון יעקב, ירושלים (11), כפר אדומים, כפר-סבא, לוד, מודיעין (3), מזכרת בתיה, סעד, עין צורים, עמק המעיינות, פתח תקווה, צור הדסה, רמת-גן, רעננה, שוהם, תל אביב (3).⁸²

המניינים הללו ברובם הגדול אשכנזיים באופיים, ועל רקע זה בולטת קהילת 'דגל יהודה', קהילה ספרדית שוויינית בירושלים הפועלת מזה עשור, וכן מניין דומה הנמצא בתהליכי הקמה בתל אביב, בהובלת הרב יוסף ברוך-פרומר, בעל סמיכה מהתנועה המסורתית. (גם ב'קהילת ציון' השוויינית בירושלים, בהובלת הרבה תמר אלעד-אפלבוּם, פועלים חזנים/ות ופייטנים/ות מעדות המזרח, אף שנוסח התפילה אינו בהכרח ספרדי, וחברי הקהילה ברובם אינם יוצאי ארצות האסלאם.)

בסמוך לתחום התפילה, בתחום הפיוט והשירה, יש להזכיר את ארגון 'קהילות שרות', העוסק בלימוד

81 אתרי המרשתת של התנועות, וראו בנספח ד. כן ראו פפרמן, 2018: 23.

82 הריכוז העיקרי של הרשימה בוצע בקבוצת הפייסבוק 'בשותף: קהילות ומניינים משותפים' (<https://www.facebook.com/groups/255788131485215>), באמצעות טופס שחברי הקבוצה הוזמנו למלא. סינתי כפילויות מהרשימה, וכן הוספתי מניינים נוספים, בין שפורסמו בקבוצה אך לא נכללו ברשימה, או שהתוודעתי אליהם ממקורות אחרים.

<https://tinyurl.com/yydqmp7>

פיוטי עדות ישראל השונות, ומפעיל קבוצות בחיפה, פרדס חנה-כרכור, ירושלים, תל אביב, יפו, באר שבע, אשקלון וראשון לציון. בהמשך לכך ניתן להזכיר ארגונים נוספים המדגישים את מורשת יהדות ארצות האסלאם, העונים על חלק מקריטריוני הפתיחות שצוינו לעיל, אך אינם קהילות תפילה - כגון 'ממזרח שמש' (וכי"ח בכלל), 'תיקון', 'אלול מן המזרח', 'ישיבה מזרחית' ואחרים. הללו צוינו לעיל בקטגוריה של ארגוני חברה אזרחית שסביבם עשויות לצמוח קהילות. יש לסייג שוב כי דווקא מרחבי התפילה רגישים יותר בציבור המסורתי מבחינת הכנסת שינויים במקומן של נשים, בעוד שבמרחבי לימוד ותרבות שאינם ליטורגיים יש נכונות רבה יותר לעשות זאת. כן ראו שם ההערה אודות מידת הפתיחות לזהויות יהודיות שונות.

בתי תפילה שצמחו מתוך ארגוני 'היהדות הישראלית'

תחת הקטגוריה הנוכחית של קהילות דתיות נזכיר תת-קטגוריה שחלקה כבר הוזכר לעיל, וחלקה יוזכר להלן - קהילות מתפללות שצמחו מתוך מרחב 'ההתחדשות היהודית' / 'יהדות ישראלית'. בעוד שחלקים ממשותפי מרחב זה מעדיפים את ההיבטים הלימודיים והתרבותיים, צמחו מתוכו כאמור מספר קהילות מתפללות, שהבולטות בהן הן 'ניגון הלב' בנהלל ובית תפילה ישראלי בתל אביב.⁸³ אלו מביניהן שמתקיימות בישוים קטנים כבר הוזכרו בקטגוריה זו לעיל, אך לא כל הקהילות בהכרח מתפללות, ועל כן ראוי להאיר אותן גם בהקשר הנוכחי. בנוסף, אלו שמתקיימות במרחב עירוני אינן בהכרח מזכרות תחת העוגנים של מתנ"סים או ארגוני חברה אזרחית לעיל. חלקן רלוונטיות גם לקטגוריה של דמויות יזמיות ומובילות (ראו להלן), אך ראוי למקמן גם בהקשר הנוכחי.

קהילות 'עידן חדש' יהודי

בעשורים האחרונים מופיעים בנוף הזהויות היהודיות בישראל מגוון ביטויים של 'עידן חדש' (New Age) יהודי, המתאפיינים בחיפוש רוחני, בחדשנות (ממוסגרת כחידוש מסורות/ידע עתיקים) ובמידה נמוכה של מיסוד.⁸⁴ הביטויים הללו שואבים מרעיונות ומפרקטיקות קיימים במגמה הגלובלית של 'העידן החדש', משולבים עם יסודות מהמסורת היהודית, ולעתים גם עם מאפיינים ישראליים ייחודיים. למגמה זו ישנם ביטויים בתרבות הפופולרית (סרטים, סדרות, מוזיקה), בפסטיבלים, בספרים, בשיטות טיפול, בפעילות ארגונים, בצמיחה של קהילות חדשות בעלות מאפייני 'עידן חדש יהודי', וכמובן באימוץ חלקי של מאפיינים אלה על ידי קהילות קיימות. שלג (2010: 113-131) הצביע על שלושה נתיבים מרכזיים בהתחדשות הרוחנית היהודית-ישראלית: קבלה להמונים, ניאור-חסידות, ו'כותל המזרח' (השפעות הטיוולים במזרח הרחוק). רוח'מדבר (2014: 510-522) מפרטת יותר ומאפיינת עשר קבוצות ביטויים: קבלה; ניאור-חסידות והתחדשות יהודית-ישראלית;⁸⁵ ציון מועדים בלוח השנה בפרשנות אלטרנטיבית; תקשור, כולל בגוון יהודי; שמאניזם, פגניות ואקו-פמיניזם; סינקרטיזם (שילוב עם מסורות שונות כגון צופיות, בודהיזם, הינדואיזם וכדומה); תאוריות אודות היקום ונפש האדם (כגון שיטת 'ימימה ואחרות); פרקטיקות גופנפש; ייעוץ רוחני; אמנות ו'תשמישי קדושה'.

83 אזולאי ותבורי, 2008; הייטנר, 2009; נאמן, 2011.

84 קליין-אורון ורוח'מדבר, 2010; 2012; Ruah-Midbar, 2011; Werczberger, 2011; רוח'מדבר, 2014; שלג, 2010, שער שני.

85 הכוונה ל-Jewish Renewal, מונח המתייחס לתנועה שהובילו שלמה קרליבך וזלמן שחטר-שלומי, ומדגישה רוחניות יהודית מתחדשת, להבדיל מהתופעה הישראלית שכונתה כאן 'התחדשות יהודית' / 'יהדות ישראלית', ועיקר הדגש שלה הוא לימודי-תרבותי. כנציגי התנועה הזו בישראל מציינת רוח'מדבר את אוהד אזרחי (שהקים והוביל את קהילת 'המקום' אחריה את 'השבט העברי') ואת רות גן-קגן, שמובילה את קהילת 'נאוה תהילה' בירושלים.

במרחב הרעיוני והחברתי העשיר והמגוון הזה ישנם מרכיבים העשויים לסמן פוטנציאל לצמיחה של קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות. דוגמה לכך היא קהילת 'פלא' שמרכזת בתל-אביב.⁸⁶ עם זאת יש לציין כי מרחב זה מאוד אקלקטי, ויתכן שקהילות שיצמחו בו יתגבשו ממילא סביב מנהיגים/ות קיימים/ות בשדה.

תפקידי מפתח

מובילי/ות קהילות קיימות.

צעדים מוצעים

- אחד הדפוסים שניתן לזהות מצמיחתן של קהילות 'ההתחדשות היהודית' הוא התפצלות/התרחבות מתוך קהילה קיימת, כאשר חברים בקהילת-האם פונים להקים קהילה דומה במקום אחר (ראו לדוגמה המקרה של 'ניגון הלב' בנהלל, בידץ, תשע"ט), ולחילופין פנייה של יזמי קהילות חדשות לקהילות קיימות לשם הדרכה וליווי. מכיוון שכך, ניתן לפנות למובילי/ות קהילות קיימות ולברר אם הם מכירים ניצנים שכאלה, שאותם ניתן ללוות ולהעצים.
- אפשרות: לפנות לקהילות אורתודוקסיות שעשויות להביע עניין במפגש עם קהילות מזהויות יהודיות שונות, אך לא מקיימות אותן כיום, וכך לחזק אצלן את ציר הפתיחות.
- הצעת תכנים יהודיים-ישראליים פתוחים במרחבי 'העידן החדש היהודי', בדגש על אלו שיש בהם ניצני קהילתיות.

[/https://www.peletlv.com](https://www.peletlv.com) 86

6. יוזמות שכונתיות

כללי

במרחב השכונתי עשויות להתקיים יוזמות קהילתיות גם במנותק מהמתנ"ס ומיוזמות עירוניות ממוסדות כגון מרכזי צעירים למיניהם. דוגמה בולטת לכך היא גינות קהילתיות, הפרושות ברחבי הארץ. דוגמאות נוספות, פחות שיטתיות, הן אירועי תרבות שכונתיים (סביב חגים ובכלל), ירידים (כגון שוק קחיתן, יוצרים מקומיים), חוגים וקייטנות וכן הלאה.⁸⁷

סה"כ פוטנציאל

תאורטית, המרחב הפוטנציאלי כאן הוא כל המרחב העירוני בישראל, במבט שכונתי. בתוכו, מובן שישנם משתנים המקדמים או מפחיתים את הסיכוי להתרחשות כזו - בגיאוגרפיה, בדמוגרפיה, באדריכלות ועוד.

סמנים לפוטנציאל גבוה

- שכונות שיש בהן מרחב שעשוי לשמש כמרכז ומאפשר התכנסות והתקהלות.
- שכונות שיש בהן ועד או צורה אחרת של התארגנות תושבים, כולל קבוצות ייחודיות בעלות רצון ו/או יכולת ליזום פעילויות תרבותיות וקהילתיות.
- שכונות בערים שבהן יש מודלים מוצלחים של התארגנות קהילתית ו/או מודעות של השלטון המקומי למודלים כאלה.

קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות סביב יוזמות שכונתיות עצמאיות – תמונת מצב

גינות קהילתיות

מיוזמי גינות קהילתיות מעודדים ומלווים כיום על ידי השלטון המקומי בערים רבות, וכן מוצע להן ליווי מקצועי מצד החברה להגנת הטבע ומצד עמותות כגון 'גינות קהילתיות בישראל'. הגינה הקהילתית יוצרת מרחב התכנסות ומשימה משותפת, וכך מספקת תשתית לטיפוח של מאפייני קהילתיות. אף שכיום אין מקום מיוחד לתוכן יהודי-ישראלי בהתארגנויות הללו, תוכן כזה עשוי להעשיר אותן, ולא מן הנמנע שיהיה להן עניין מסוים בו.

עמותות 'גינות קהילתיות בישראל' מיפתה לאורך השנים מאות גינות קהילתיות הפועלות ברחבי הארץ.⁸⁸ במיפוי מעודכן שנערך בין 2017 ל-2019 נמצאו כ-110 גינות פעילות בכחמישים רשויות שונות בארץ, ולגביהן סופק מידע מקיף.⁸⁹ נמצא כי במספר רשויות מקומיות פועלות מספר גינות קהילתיות, כגון: תל אביב-יפו (19), ירושלים (18), רמת גן (10), כפר סבא (8), חיפה וגבעתיים (4 כ"א), הוד השרון ורעננה

87 ראו דוגמה לכמה יוזמות שכונתיות: ההקשר של הכתבה הוא נדל"ן, ואין להתעלם מהמוטיבציה שמאחוריה, ובכל זאת היא פותחת צוהר למגוון מיזמים. <https://www.mako.co.il/finances-real-estate/Article-7da0dd10ac85e51006.html>

88 במיפוי שנערך סביב שנת 2015 אותרו כ-350 התארגנויות (התכתבות דוא"ל עם חבר העמותה, אפריל 2020). לגרסה ישנה עוד יותר של המיפוי ראו:

<https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Xp30PB0-6lrV5yXy0ymgET3AGw&usp>

89 התכתבות דוא"ל עם חבר העמותה, אפריל 2020.

3 כ"א), בית שמש וחולון (2 כ"א). בכעשרים גינות דווח על פעילות סביב חגים ומועדי ישראל (כגון חגי תשרי וסוכות, חנוכה ועוד - מעבר לט"ו בשבט הצפוי), ואף בכמה מהן דווח על קיום קבלות שבת (כגון בבית שאן, במעלה צביה שבמועצה אזורית משגב, בנירית שבשרון).⁹⁰ עם זאת, המיקוד המרכזי של רובן ככולן נותר בהיבטים של קיימות, כפי שמתקף בין היתר בסעיפים 'חזון ויעדים' או 'צרכים' בסקר שבוצע.

מיזמים בבתים ובבניינים

גינות קהילתיות מוקמות כיום גם בבנייני מגורים, כמיזם משותף של דיירי הבניין, ולא דווקא כמוקד שכונתי. יתרה מכך, מגוון מיזמים קהילתיים מתמקדים בבתי תושבים ובבנייני מגורים. כך לדוגמה, במסגרת מיזם 'בתים מדליקים', פותחים תושבים את בתיהם לאירוח הדלקת נרות חנוכה, עם מגוון הצעות תוכן מסביב להדלקה. חיפוש פשוט בגוגל מגלה כי בשנים האחרונות המיזם אומץ בשורה ארוכה של רשויות ברחבי הארץ, כאשר בחלק מהם הוא מתקיים כבר עשור (כגון באשדוד ובגן יבנה). עם המגמה הגוברת של מפגשים בבתים, שהדוגמה המובהקת לה היא 'זיכרון בסלון' (אך גם 'מסביב למדורה' בל"ג בעומר),⁹¹ נראה שישנה נכונות גוברת בציבור לאמץ מודל זה כביטוי קהילתי. יתכן שניתן להתבסס על ניצנים אלה ולהרחיב את היקף המפגשים, את התוכן היהודי-ישראלי בהם ואת המאפיינים הקהילתיים בקרב משתתפיהם.

אפשרות מעניינת נוספת היא זו של טיפוח קהילתיות בתוך בנייני מגורים משותפים. בירושלים התקיים בתש"ף מיזם 'בניין חוגג' סביב הימים הלאומיים (יום העצמאות ויום ירושלים), כשותפות בין ארגוני יהדות ישראלית (מאוגדים תחת 'רשות הרבים') לבין מנהלים קהילתיים, והגיע למאות בניינים שבהם חולקו אלפי ערכות פעילות. עם הגבלות התנועה שהוטלו עקב התפרצות נגיף הקורונה, באביב 2020, ארגון 'תוצרת הארץ' (שהוזכר לעיל תחת קהילות צעירים) השיק את מיזם 'תוצרת בית', החותר לקדם היבטים קהילתיים בתוך בנייני מגורים. הארגון מדווח כי 500 בניינים הצטרפו לפרויקט תוך זמן קצר, וכי כוונתם לשכלל ולהרחיב אותו בתקופה הקרובה.⁹²

עוד ניתן להוסיף בשולי סעיף זה כי ישנם מיזמי תכנון ונדל"ן המתמקדים בצורות מגורים המקדמות קהילתיות. בין שהמוטיבציה שלהם היא חברתית ובין שהיא עסקית, המיזמים הללו מציעים פלטפורמות שעשויות להגביר את מאפייני הקהילתיות באותם מתחמים, ויש להם עניין לקדם זאת.⁹³

קואופרטיבים ומיזמים קהילתיים אורבניים נוספים

לסיום ניתן להצביע בקצרה לכיוון סוגים נוספים של התארגנויות קהילתיות המתרחשות בערים, גם אם לאו דווקא על בסיס גיאוגרפי מתוחם של שכונה. דוגמה לכך היא הקואופרטיבים למיניהם, שקטגוריה בולטת בתוכם היא קואופרטיבים למזון, שעשרות מהם פעלו ו/או פועלים ברחבי הארץ.⁹⁴ תחום הקואופרטיבים, ששורשיו נעוצים במשק של ימי קום המדינה, כמעט נכחד מאז שנות השבעים והשמונים, וחווה מידה

90 מעניין לציין שרכות הגינה הקהילתית בגן יבנה היא אורלי קנת, המשמשת גם דמות מרכזית בזיק"ה ('זהות יהודית קהילתית', ברשת ניצנים, וראו לעיל). למעוניינים לברר באופן מעמיק יותר את פוטנציאל החיבור בין שני המרחבים, מוצע ליצור עמה קשר.

<https://www.zikaronbasalon.com/>; <https://www.wzo.org.il/index.php?dir=site&page=content&cs=3616> 91

92 ראיון עם אחד ממובילי הארגון, אפריל 2020.

<https://www.comunit.co/>; <https://www.venn.city/shapira> 93

94 במיפוי של 'גינות קהילתיות בישראל' מלפני מספר שנים מופיעים כעשרים קואופרטיבי מזון, וראו <https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Xpm30PBo-6IrV5yXyOymgET3AGw&usp>

של התעוררות בעקבות המחאה החברתית של 2011 (אם כי כמה מהמקומות הבולטים בתחום נסגרו לאחרונה, לאחר מספר שנות פעילות). בין ההתארגנויות הבולטות שקמו בשנים האחרונות נמנות בתחום המזון לדוגמה 'העגלה' במצפה רמון, הקואופרטיב האורגני בדרום תל-אביב, 'בשותף' בירושלים, 'שלנו' בתל-אביב ואחרים. חלקם מפעילים חנות פיזית, ואחרים עובדים באמצעות משלוחים. דוגמה נוספת להתארגנות שיתופית בעלת עוגן גאוגרפי פיזי היא פאבים שיתופיים, כגון 'המפלצת' בירושלים וה'בריקיימא' שפעל במשך מספר שנים בתל-אביב, ובמידה שונה קואופרטיב התרבות 'תרבוש' בשדרות, ומספר קואופרטיבים של אמנים בירושלים, כגון אלה הפועלים במרחב של 'בית אליאנס', בליווי של 'רוח חדשה'⁹⁵.

גם בהתארגנויות מסוג זה, כמו בגינות הקהילתיות, אין סיבה להניח שישנו מקום מיוחד לתוכן יהודי-ישראלי, אך יתכן שהצעת תוכן כזה עשויה להעשיר את הפלטפורמה הקהילתית הקיימת בהן.

תפקידי מפתח

רכזי גינות קהילתיות ורכזי קואופרטיבים, מטה 'זיכרון בסלון' ומארגני יוזמות 'בתים מדליקים', 'בניין חוגג' ויוזמות דומות נוספות, אחראי 'תוצרת בית' ב'תוצרת הארץ', חברות בנייני מגורים הפועלות בדגש קידום קהילתיות.

צעדים מוצעים

- פנייה לאנשי קשר בגינות הקהילתיות ובקואופרטיבים למיניהם עם הצעה לקחת חלק בתהליך של העשרת הפעילות הקהילתית באמצעות תוכן יהודי-ישראלי. ניתן להסתייע בארגוני-גג העובדים עם קואופרטיבים מסוגים שונים, כגון תנועת 'דרור ישראל', 'רוח חדשה' בירושלים, עו"ד יפעת סולל (הקימה את 'ברית הקואופרטיבים'). (בעבר פעלו גם 'המרכז לפיתוח קואופרטיבי' מבית אג"ק - מכון הנגב, וכן 'מרכז לפיתוח קואופרטיבי בצפון' מבית עמותת 'דעה' בקיבוץ פלך).
- הזמנת המתעניינים לכנס שעוסק בקיימות, קהילה ויהדות. מטרת הכנס לעורר השראה ולהגביר מוטיבציה, וכן לבצע איתור ראשוני של הצרכים וההזדמנויות מתוך ההתארגנויות הקהילתיות, וסימון הצעדים להמשך. ניתן כמובן להתאים את התכנים: דגש על קיימות ואקולוגיה ויהדות לאנשי הגינות הקהילתיות, דגש על כלכלה וחברה ויהדות לאנשי הקואופרטיבים, וכן הלאה.
- פיתוח מענה מותאם לגינות הקהילתיות ולהתארגנויות נוספות על סמך מיפוי הצרכים, בין אם באמצעות תכנית הכשרה ובין אם באמצעות חיבור למוקדי תוכן וידע חיצוניים.
- פנייה למארגני יוזמות כגון 'זיכרון בסלון', 'מסביב למדורה', 'בתים מדליקים', 'בניין חוגג' וכדומה, לקבלת פרטים של התושבים שאירחו את המפגשים (או הצעה לפנות אליהם דרך מארגני היוזמות, לשם שמירה על פרטיותם), ובירור מידת רצונם לקחת חלק בארגון ו/או באירוח של פעילויות נוספות באופי דומה.
- למידה מהמודל של 'תוצרת בית' ואיתור יוזמות נוספות דומות המתמקדות בבנייני מגורים משותפים, ובדיקת אפשרות לשיתופי פעולה או לשכפול מודלים.
- יצירת קשר עם חברות המתכננות בנייני מגורים המיועדים להגביר מפגשים קהילתיים, ובירור מידת העניין בהעשרת ההיצע הקהילתי באמצעות תוכן יהודי-ישראלי.

⁹⁵ <https://shinuywp.wordpress.com/tarbush-cooperative-society/>; <https://www.facebook.com/agalacoop>; <http://hamifezet.org/>; <http://www.cooptlv.org/>; <https://new-spirit.org.il/he/domain/aliance>

7. דמויות יזמיות ומובילות

כללי

ישנן דרכים שונות להתפתחות של קהילה, חלקן נוטות למודל 'מלמטה למעלה', כאשר ההתקבצות מתרחשת ואז מחפשים מוביל/ה לקהילה, וחלקן נוטות למודל של התגבשות מלכתחילה מסביב לדמות כריזמטית. קטגוריה זו עוסקת במקרים שבהם הדמות היא העוגן לאיתור קהילה או לאיתור פוטנציאל להצמחת אחת כזו.

סה"כ פוטנציאל

בקטגוריה זו ניתן לכלול לכתחילה את כל בעלי עמדות ההשפעה וההנהגה בשדה היהדות הישראלית הפתוחה, כגון הנחייה, הוראה, ניהול, הובלת טקסים ותפילה. ניתן להעריך את היקף השכבה הזו בישראל במספר מאות עד אלפים בודדים. מובן שברשימה זו נמנים נשים ואנשים בעלי כישורים שונים אלה מאלה - חלקם בעלי ניסיון עשיר ומיומנויות גבוהה, וחלקם יחסית בתחילת הדרך.

סמנים לפוטנציאל גבוה

- בעלי/ות ניסיון בעשייה בארגונים בשדה
- בוגרי/ות תכניות הכשרה מעמיקות
- ביצעו יותר מסוג תפקיד אחד (לדוגמה: הנחייה, הוראה, ניהול, הובלת טקסים)

קהילות יהודיות ישראליות פתוחות סביב דמויות יזמיות ומובילות – תמונת מצב

חלק מהקהילות הקיימות לא התגבשו סביב אחד מששת העוגנים שנסקרו עד כה, אלא הקמתן היתה פועל יוצא של עבודת כינוס של יזם/ית מוביל/ה. חלק מהקהילות העירוניות ודאי עונות על הגדרה זו, ומובן שנוכחות של אישיות מובילה היא מרכיב חשוב בכינון קהילה גם בהינתן עוגנים אחרים. בהתאם למטרות מיפוי זה, לא נעסוק בשאלת החלק היחסי של עוגן הדמות לעומת עוגנים אחרים בקהילות הקיימות, אלא נתמקד בשאלה היכן תימצאנה לרוב אותן דמויות שעשויות בעתיד להוביל קהילות יהודיות ישראליות פתוחות.

יש להניח שאת רוב הדמויות שחשות שיש להן כישורי מנהיגות ושיש להן עניין בתוכן יהודי-ישראלי, ניתן למצוא באחת מהמסגרות העוסקות בתחום. לשם הדיון, נבחין בין שני סוגי עוגנים בתוך קטגוריה זו עצמה: מתוך העשייה בארגונים; ומתוך תכניות מנהיגות לסוגיהן. הרקע הזה, על שני סוגיו, עשוי לצייד את השחקנים בכישורים מתאימים (הן מפאת סינון עצמי והן מפאת ההכשרה), בתהליך של פיתוח תפיסת תפקיד, ובחלק מהמקרים גם בגיבוי מגופים המעודדים אותם למצוא או להקהיל קהילות. גם אם ישנן קהילות המובילות על ידי דמויות שלא עברו באף אחת מהקבוצות שתפורטנה להלן, הריהן היוצא מן הכלל, וברזולוציה של המסמך הנוכחי נתמקד ב'כלל'.

לגבי הסוג הראשון, נראה שאין צורך להכביר מילים. עתודת מנהיגות עשויה להימצא במגוון תפקידים בארגונים העוסקים ביהדות ישראלית - כגון הוראה/הדרכה/הנחייה במסגרות חינוכיות, ניהול בארגונים רלוונטיים, הובלת טקסים ותפילות, תפקידי הובלה משניים בקהילות קיימות, ועוד. יתכן שמובילי/ות

הארגונים והקהילות הללו יידעו להצביע בעצמם על בעלי/ות פוטנציאל מבטיח הנמנים על שורותיהם, ויתכן שמי שעובד עם הארגונים והקהילות מבחוץ יוכל לזהות זאת.

להמחשה, ניתן להתבונן בתחום הובלת התפילה. מובן שלא תמיד חזן או חזנית מתאימים להתפתח לכיוון של הובלת קהילה, אך לעתים זהו מסלול טבעי, וניתן לחפש מנהיגות פוטנציאלית בקרב צוותי הובלת התפילה בקהילות קיימות. כדוגמה ספציפית, ישנו הצוות המורחב של 'בית תפילה ישראלי', שבתקופות מסוימות מתרחב לאזורים נוספים בארץ, ולשם כך מכשיר ומפעיל מובילי/ות תפילה נוספים/ות.

תחום נוסף לדוגמה הוא עריכת טקסי חיים. שני ארגונים בולטים בתחום זה מהצד החילוני (לצד 'תמורה', המפעיל בית מדרש לרבנות ולכן נכלל כאן בקבוצה נפרדת) הם 'הוויה' ו'טקסים', ובהם ניתן למצוא עשרות עורכי טקסים.⁹⁶ 'הוויה' אף מכשיר עורכי טקסים (נישואין ובר' / בת-מצווה), וזו מסגרת ההכשרה הבולטת להערכתי שאינה במסגרת הכשרת רבנות. לצד זאת, יש להדגיש כי בשנים האחרונות התרחבו שורות עורכי טקסי הנישואין מעבר למנחים מקצועיים ומנוסים, אל אנשים פרטיים מהמעגלים הקרובים לזוגות. כך יוצא שישנו מספר לא ידוע של אנשים שחוו התנסות ראשונית של הובלת טקס יהודי ברוח פתוחה, וחלקם בהמשך לכך אף יותר מפעם אחת.⁹⁷ מהצד האורתודוקסי הפתוח, ארגון 'חופות' עורך מאות טקסים בשנה, ומובילו אף שותף בהכשרה עורכי טקסים במסגרת בית מדרש 'הראל'.⁹⁸

יתכן שגם מקרב אלו החוזרים משליחויות ארוכות, מטעם הסוכנות היהודית ו/או גופים אחרים, ניתן למצוא דמויות עם תחומי העניין והכישורים הרלוונטיים. כאלף שליחים יוצאים מדי שנה לשליחות ארוכה - כמחציתם לקמפוסים, לקהילות, לתנועות הנוער ושליחים בכירים, והם עשויים להיות מאתר רלוונטי.⁹⁹

מלבד הקהילות וארגוני העשייה עצמם, דרך נוספת להגיע לשמות רלוונטיים היא תכניות להכשרה לתפקידים הללו, הפועלות ברוח יהודית-ישראלית פתוחה. הן נמנות תחת חלק זה ולא תחת החלק הבא מתוך מחשבה על פנייה לבוגריהן לאחר שצברו ניסיון כלשהו בתפקידים עצמם. לדוגמה, בכל הקשור להוראה במערכת החינוך, ניתן למנות את 'רביבים', 'אופקים', 'מכון 'כרם', ואף 'חותם' (במקצועות היהדות). בפן של הובלת תפילה, נפתחה לאחרונה תכנית 'אשירה תהילות', המכשירה שליחי ציבור בתפילה לקהילות מגוונות (בשלושה מסלולים במקביל - ספרדי, אשכנזי ועכשווי).¹⁰⁰ בין המסגרות המכשירות

<http://www.havaya.info/>; <http://www.tkasim.org.il> 96

97 למגמות בנושא עורכי טקסים ראו פרשיצקי, תשע"ג, ובפרט עמ' 41-44. מעבר לתימוכין האקדמיים, מעדות אישית אני יכול לספר על יותר ויותר אנשים בסביבותיי המתבקשים לערוך טקסים לחבריהם בשנים האחרונות. כמעט שלא ניתן לאמוד את היקף התופעה, ואכן מוצהר כי היא אינה מטופלת אף במחקרים העוסקים בנישואין מחוץ לרבנות (פנים, 2018; פנים, 2019). באופן מאוד כללי ניתן להעריך שמדובר במאות: כל אחד מהארגונים הלא-אורתודוקסיים, כגון 'הוויה', 'תמורה', 'טקסים', התנועה המסורתית והתנועה ליהדות מתקדמת, עורך מדי שנה מספר מאות טקסי חתונה. פפרמן (2018: 27) מדווח על 1,000 של שתי התנועות הליברליות יחד. מחקרים במסגרת ארגון 'פנים', שנשענים על ראיונות עם עורכי חופות, נותנים אינדיקציה על מספר מינימלי ודאי, אך לא ממצה (כי לא ניתן להגיע לכל עורכי החופות העצמאיים). של טקסי נישואין יהודיים פרטיים. מחקריהם מדווחים על לפחות 2,434 טקסים כאלה בשנת 2017, ולפחות 2,610 בשנת 2018 (פנים, 2018: 9; פנים, 2019: 10). על סמך היקף זה, ובהנחה שמספר המחתנים העצמאיים השנתי נמוך יותר מאשר ההיקף של הארגונים, ניתן כאמור להעריך שמדובר בעשרות בשנה, ולכל היותר מאות ספורות.

<https://www.har-el.org>; <https://www.chuppot.org.il/>; עברית-2/קורס-לעריכת-חופה-וקידושין 98

99 אודות מסלולי השליחות הארוכה ראו: השליחות-הארוכה//<https://shlichut.org.il/route/>. מחציתם הנותרת היא שליחי הוראה ושליחים צעירים יותר - שינשינים ובנות שירות לאומי. אודות השליחים במסגרותיהם השונות בהקשר לעמיות יהודית ראו גם בן דוד והכהן וולף, 2018.

100 התכנית היא שיתוף פעולה של מכון שכטר, אתר הפיוט והתפילה וממזרח שמש. <https://schechter.org.il/track/ashira-tehilot>

להנחיית קבוצות, יש המופעלות על ידי מרכז הרצוג בשיתוף עם 'קולות בנגב' ועם מכללת ספיר, וכן על ידי המדרשה באורנים ועל ידי בינ"ה (האחרונה ללא תעודה).¹⁰¹ דוגמה מעניינת נוספת היא 'בית המדרש ליהדות ועבודה סוציאלית' הפועל במרכז ספיר, ומשמש מקום מפגש והעשרה לנשות צוות, לסטודנטים/ות ולבוגרים/ות של החוג לעבודה סוציאלית, שיש להם עניין ביהדות. מסגרות בלתי-פורמליות כאלו יכולות לאפשר לזהות בעלי/ות עניין בתחום זה שעברו את הכשרתם המקצועית במסגרות 'כלליות', שאינן בדגש יהדות ישראלית.

בשלהי החלק הראשון נגענו אפוא גם בתכניות הכשרה, ונרחיב כעת על סוג העוגן השני לאיתור ולהכשרה של מנהיגות עתידית - והוא כאמור תכניות המנהיגות לגווניהן. לצד האינפלציה של מסגרות המתהדרות בכותרת זו, למטרות מסמך זה ניתן למצוא בהן ערך מסוים. ראשית, הן מספקות סינון של המשתתפים (סינון עצמי מצד המועמדים, וזה של הקבלה לתכנית), ואף שאין להניח שסינון זה משקף בהכרח את מידת ההתאמה לעמדות הנהגה (שהרי מתערבים עוד משתנים רבים בתהליך), בכל זאת במספרים הגדולים עשויה להסתמן מתוכו תמונה של שכבת מנהיגות. בנוסף, יש להניח שהתכניות בכל זאת מעניקות ערך מקצועי כזה או אחר למשתתפיהן, ובכך מקדמות אותם. כאן לא ניכנס כמונן להערכת התכניות השונות.

נסקור בקצרה ארבעה מעגלים של תכניות: בתי מדרש לרבנות ברוח יהודית-ישראלית פתוחה; תכניות הפונות לבעלי רקורד עשייה מוכח בעולם היהודי-ישראלי; כאלו הפונות לדרגי-ביניים בעשייה היהודית-ישראלית, שעשויים לצמוח בהמשך לעמדות מנהיגות; ולבסוף, מסגרות תוכן יהודי-ישראלי המיועדות למובילים חברתיים מתחומים שונים, שעיקר עיסוקם אינו יהדות.¹⁰²

מסגרת מתבקשת בכל הקשור להנהגת קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות היא בתי המדרש לרבנות. בישראל פועלים מספר כאלה בתוך המרחב היהודי-ישראלי הפתוח, שאינם בתוך המיינסטרים האורתודוקסי. מתוכם, אלו שאינם אורתודוקסים הם: בית המדרש לרבנים ע"ש שכטר (התנועה המסורתית), בית המדרש הישראלי לרבנות (התנועה ליהדות מתקדמת), מכון תמורה (רבנות חילונית-הומניסטית), בית המדרש לרבנות ישראלית (מכון הרטמן והמדרשה באורנים). בנוסף, בתוך הציבור האורתודוקסי פועלות מספר מסגרות ברוח פתוחה, שבהן לומדות גם נשים לסמיכה לרבנות (או לכותרות מקבילות), ובהן: בית מדרש הראל בירושלים, שבו לומדים גברים ונשים לרבנות (ושאת ההסמכה מטעמו העניקו הרב שפרבר והרב הרצל הפטר), מדרשת לינדנבאום לנשים בירושלים (בהובלת הרב ריסקין), ישיבת מהר"ת בניו יורק שבה מוסמכות גם ישראליות (בראשות הרב אבי וייס), במידה מסויים מכון פרדס בירושלים (שבראשו עומד הרב דניאל לנדס). מסגרת נוספת ראויה לציון היא תכניות 'ממזרח שמש'

101 בן דוד, 2017.

102 ראו בן דוד, 2017 למיפוי ולהמשגה של תכניות הפונות לאנשי חינוך/קהילה, עוסקות בתוכן יהודי ומעניקות הכשרה מוכוונת-עשייה. במיפוי נסקרו כ-50 תכניות, והן מחולקות לשבעה סוגים: הנחיית קבוצות ובתי מדרש; תואר שני בחינוך ויהדות; תכניות הסמכה לרבנות; תכניות העשרה לאנשי חינוך/קהילה; תכניות לקבוצות מנהיגות סלקטיביות; תכניות לקהל הרחב (מרמת חשיפה ועד לרמת הכשרה בסיסית); הוראת מקצוע תרבות יהודית-ישראלית.

למיפוי תכניות להכשרת מנהיגות יהודית שנערך לפני כעשור, ראו Kopelowitz & Sakal, 2009. למיפוי תכניות מנהיגות בישראל באופן רחב יותר, אף הוא מלפני כמעט עשור, ראו מידות, 2011.

לרבני קהילות מכהנים ולרבנים מוסמכים שאינם מכהנים.¹⁰³

בנפרד מהשדה הסמנטי של 'רבנות' ומקבילותיה, פועלות לא מעט מסגרות העוסקות במנהיגות בעולם היהודי ופונות לבעלי רקורד עשייה מוכח. ביניהן ניתן למנות למשל את תכניות מנדל (התכנית החדשה למנהיגות בתרבות יהודית, ובית הספר הותיק למנהיגות חינוכית), תכניות 'גוונים' השונות מבית הפדרציה היהודית של סן-פרנסיסקו, תכנית 'עמיתי צדק' החדשה מבית 'ממזרח שמש', וכן רשת ROI של קרן שוסטרמן, שבה חברים יזמים, מחנכים, אמנים ומובילים מסוגים שונים, לרוב עם זיקה ליהדות ולעמיות.¹⁰⁴ המשתתפים במסגרות הללו יהיו לרוב בגילאי 30-40 ומעלה.

קבוצה נוספת של תכניות פונה לדרגים ביניים ולפעילים בשלבי תחילת הדרך, שעשויים לצמוח בהמשך לעמדות מנהיגות, ובהן תכניות מיוחדות המשולבות בתואר שני כגון 'רקמה' של האוניברסיטה העברית וה-HUC או תכניות מקב"י ('מנהיגות קהילתית ברוח היהדות') ומשל"י ('מובילי שינוי להתחדשות יהודית') של מכון שכטר, תואר ראשון ושני בעמיות יהודית, ביהדות כתרבות וביהדות התפוצות באוניברסיטת חיפה, וכן תכניות כגון אלו של המכללה למדינאות ('תכנית המצטיינים לזהות ומדיניות'), קרן ברל כצנלסון (תכנית 'שבילים לציונות ולצדק חברתי'), ואחרות.¹⁰⁵ המשתתפים במסגרות הללו יהיו לרוב סטודנטים או אנשי עשייה בשנותיהם הראשונות בתחום.

בשולי קטגוריה זו ניתן לציין תכניות הפונות למובילים חברתיים מתחומים שונים, שעיקר עיסוקם אינו יהדות, ומבקשות להעשיר אותם בתוכן יהודי-ישראלי. דוגמאות לכך הן תכניות המובילים של 'קולות', קורס 'גשרים' מבית 'גשר' ועוד.¹⁰⁶ לרוב, מסגרות אלה אינן מכוונות ל'קונברסיה' של משתתפיהן לכדי שינוי קריירה למנהיגות קהילתית יהודית, אלא שואפות להשפיע על האופן שבו הם ממלאים את תפקידיהם הנוכחיים. (איני כולל במיפוי זה תכניות מנהיגות שאין להן היבט מוצהר של תוכן יהודי-ישראלי, כדוגמת 'מעוז', המכון למנהיגות וממשל בג'וינט-אלפא, 'אבני ראשה' וכדומה).

לבסוף, כפי שצוין לעיל בדיון אודות ארגוני חברה אזרחית כדרך להגיע לציבורים המעורים פחות בחברה הישראלית הכללית, כך גם לגבי מנהיגות פוטנציאלית בציבורים אלה: ניתן להגיע לדמויות בעלות פוטנציאל מנהיגותי מקרב אוכלוסיות עולים ואוכלוסיות ייחודיות נוספות בין היתר באמצעות תכניות מנהיגות המיועדות ספציפית לציבורים אלה (כגון יוצאי אתיופיה, דוברי רוסית / צרפתית / ספרדית ועוד).

[/http://www.mizrach.org.il/programs/rabbinic](http://www.mizrach.org.il/programs/rabbinic) 103

<https://institute.mandelfoundation.org.il/Programs/Pages/Mandel-Program-for-Leadership-in-Jewish-Culture.aspx>; <https://school.mandelfoundation.org.il/Pages/default.aspx>; <https://jewishfed.org/how-we-help/our-impact/strengthening-israeli-society/gvanim>; <http://www.mizrach.org.il/programs/maof-2/>; <https://www.schusterman.org/jewish-community-and-israel/signature-initiatives/roi-community>

https://education.huji.ac.il/applicants_MA_jewish_education_rikma; <https://schechter.ac.il/track/makabi/>; <https://www.statesmanship.org.il/he/>; <http://www.berl.org.il> /למנהיגות-מקומית/

<https://www.kolot.info/>; <https://gesherleaders.org> 106

תפקידי מפתח

מוביל/ות ארגונים; מוביל/ות קהילות; מנהלי/ות תכניות הכשרה; מנהלי/ות תכניות מנהיגות.

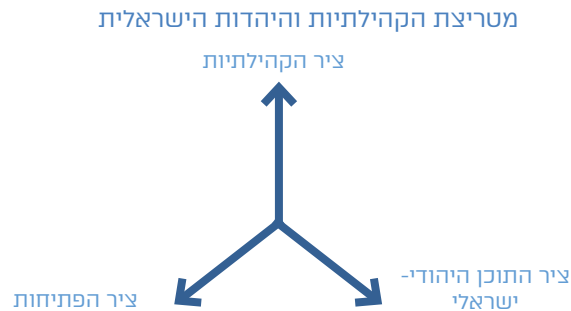
צעדים מוצעים

- פנייה למובילי/ות קהילות, ארגונים, תכניות הכשרה ותכניות מנהיגות, עם בקשה להצביע על עובדים/משתתפים שזוהו כבעלי פוטנציאל גבוה להוביל קהילה.
- יצירת מסגרות המשך, ליווי אישי ומקצועי לאותן דמויות. בפרט, מכיוון שחלקם עשויים להיות בתפקיד מסוים (הובלת לימוד / טקסים / ניהול / וכו'), ישנה חשיבות למתן ליווי לבהינת שינויים אפשריים במסלול המקצועי.

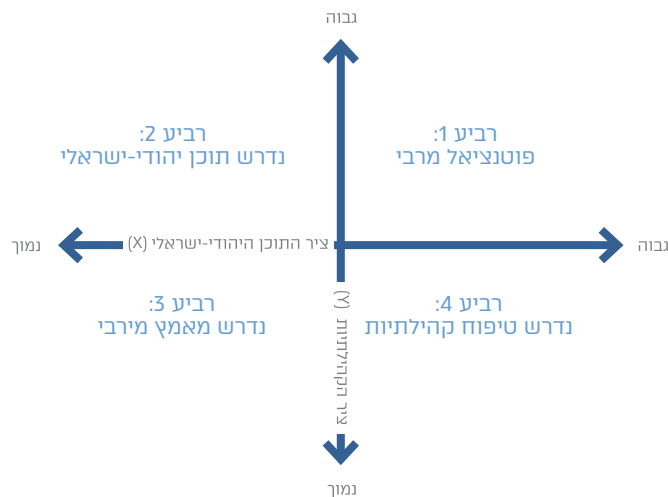
דיון, המלצות וכיוונים להמשך

דיון, המלצות וכיוונים להמשך

לנושא מסמך זה, קהילה יהודית-ישראלית פתוחה, שלושה מאפיינים בהתאם לשלוש צלעות המונח. את מכלול המרחבים שנסקרו במסמך ניתן למקם לפיכך על פני מערך צירים תלת-ממדי, המשקף את מיקומו של כל מרחב פוטנציאלי מבחינת מידת הקהילתיות שבו, קיומו של תוכן יהודי-ישראלי בו, ומידת פתיחותו (כפי שהוגדרו בראש המסמך).

לשם פישוט ההצגה וההמשגה, נציג זאת כאן על פני שניים מתוך שלוש הצירים. ברוב המרחבים שנסקרו, ניתן להניח שקיימת הפתיחות המצופה, ונדרש להשקיע מאמץ בעיקר בציר הקהילתיות ו/או בזה של התוכן היהודי-ישראלי. הצלבת שני הצירים נותנת את ארבע הקבוצות הבאות:

בקרב העוסקים בתחום ישנה הסכמה שהצירים הללו מחזקים זה את זה: שקהילתיות היא פלטפורמה משמעותית ליצירת ביטויים של תרבות יהודית-ישראלית, ושתוכן יהודי-ישראלי הוא פלטפורמה טובה לחיזוק קהילתיות. יש בכך הרבה אמת, אך אין בכך כדי לטשטש את ההבנה כי כל אחד מהצירים מצריך סוג שונה של מומחיות (ובודאי שכך הדבר לגבי הציר השלישי, של חיזוק הפתיחות). ארגונים המעוניינים לקדם קהילתיות יהודית-ישראלית פתוחה נדרשים לפיכך או להיות בעל מומחיות בשני עולמות התוכן, או להתאים את משימותיהם לכישוריהם.

בין שבעת העוגנים, ומעבר להם

במהלך העבודה על מיפוי זה הסתמנו מספר מרחבים שדרכם ניתן לחשוב על קהילות. אלה הם שבעת העוגנים, שסביבם ודרכם הוצגו ממצאי המיפוי: ישובים קטנים; מתנ"סים ומרכזים קהילתיים; בתי ספר; ארגוני חברה אזרחית; קהילות דתיות; יוזמות שכונתיות; ודמויות יזמיות ומובילות.

לאופן הצגה זה ישנם יתרונות וחסרונות. יתרון מרכזי אחד הוא נוחות ההמשגה והסיווג, המאפשרת לעשות סדר מסוים בתוך מגוון גדול של התרחשויות. החסרון הנלווה לו הוא שכל סיווג חוטא במידת מה למציאות, ולעתים מוביל לחשיבה סכמטית. ההבנה שחלק מהקהילות נוגעות ביותר מעוגן אחד, לדוגמה, משמעותית פחות מההבנה שיתכן שישנן קהילות שאינן קשורות באף לא אחד משבעת העוגנים, ועל כן נותרת מחוץ לטווח הראייה של חשיבה זו. מאמץ מרכזי במסמך זה היה להביט 'מחוץ לפנס' ומעבר לקהילות הנגישות והמוכרות לעוסקים בתחום היהדות הישראלית, אך גם כך יש להניח שעוד יעלו בהמשך נתונים ותופעות שלא נכללו במסמך. יש לפיכך לראותו כתשתית, כמסמך 'נושם', ללא יומרה להיות ממצא, כפרויקט שלא נשלם (ומסתמא לא יוכל אי פעם להיות נשלם).

במבט על המתרחש בכל שבעת המרחבים ניתן לומר שהיו וישנם מאמצים רבים, מסוגים שונים, לקדם הן קהילתיות והן תוכן יהודי-ישראלי. תכניות רבות פותחו והוצעו, ובעובדה זו טמון הן פוטנציאל רב והן סיבות לחשש. ראשית, עבודה יסודית ונכונה בכל אחד מהשדות צריכה להביא בחשבון את התכניות הקודמות שהוצעו בו, וללמוד אותן ומהן במידת האפשר: מה היו הצלחותיהן והחמצותיהן, ומה היו הגורמים לכך. אין צורך להמציא את הגלגל מחדש, אך סביר מאוד שיש צורך לחדש, לעדכן ולהתאים. סיבות אפשריות לחשש, לנוכח קיומן של תכניות קודמות, היא שמא מה שכבר ניתן להשיג - הושג, ו/או שהקשב בקרב קהלי היעד יהיה פחות משום שיזהו את ההצעות החדשות עם מה שהוצע בעבר, גם אם הן למעשה מציעות דבר מה שונה.

איני נכנס לשאלות של אסטרטגיות פעולה, כגון בהעדפה להיכנס לשדה שבו היתה פעילות קודמת רבה או דווקא לשדות חדשים. אך מתוך המיפוי עולה כי בעוד שבישובים קטנים ובמתנ"סים הוצעו תכניות יהודיות-ישראליות קהילתיות בשנים האחרונות, ויתכן שרבים מאנשי המפתח בשדות הללו כבר שמעו אודותיהן - הרי שבשדות של קהילות צעירים משימתיות ושל יוזמות שכונתיות הוצעו הרבה פחות תכניות כאלה. כמו כן, בבתי הספר ישנן אמנם מסגרות עדכניות של תוכן יהודי-ישראלי פתוח, אך לאו דווקא בהקשר של פיתוח קהילה סביב בית הספר. הטבלה שלהלן מתמצתת באופן סכמטי משתנה זה ומשתנים נוספים ביחס לעוגנים השונים.

בנוסף, רבות מהתכניות הקודמות היו קשורות בקרן אבי חי. סגירתה בסוף שנת 2019 יצרה אף היא שילוב של איזמים והזדמנויות, הנובעים מכך שחלק מהתכניות נסגרו אף היכן שהיה רצון להמשיכן, ולצד זאת אפשרות לערוך שינויים, לתת מקום לשחקנים חדשים (מהשטח עצמו, מהארגונים ו/או מהפילנתרופיה) ולהכניס תצורות עבודה חדשות.

ברקע מסמך זה הובע עניין מיוחד כאמור במבט 'מחוץ לפנס', ובזיהוי קהלים שאינם חשופים למסרים של ארגוני 'היהדות הישראלית'. קבוצה מרכזית אחת של ציבורים כאלה, שעליה הצבעתי במסמך, היא אוכלוסיית העולים מארצות מוצא שונות. יש להניח כי גם העולים מחבר העמים ומאתיופיה, וגם העולים מארצות המערב - דוברי הצרפתית, הספרדית והאנגלית - מעורים פחות בציבוריות הישראלית הכללית, ובהתאם חשופים פחות לתקשורת המרכזית ולארגונים חברתיים 'כלליים'. לפיכך הם הוזכרו במסמך סביב שני עוגנים - ארגוני חברה אזרחית הפועלים נקודתית עמם, ותכניות מנהיגות המיועדות לנציגים מתוכם.

מבט מקומי: פעולה ברמת הרשות המקומית

אחד החידושים העולים מתוך המבט שנפרש במיפוי זה הוא האפשרות להתבונן על מרחב גאוגרפי נתון - עיר, מועצה אזורית או מקומית - ולבחון מכלול של התרחשויות וזירות פוטנציאליות בו הקשורות להצמחת קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות. כאן המקום להפנות שוב לטבלה הכוללת המפורטת (בשונה מהטבלה הסכמטית המוצגת בסעיף הבא), המציגה את כל הנתונים שהובאו במסמך, בחתך מקומות ישוב.¹⁰⁷ מתוך מבט זה ניתן לבחון באילו אזורים יש עניין להשקיע - בין אם זה מתוך מגמה למנף פלטפורמות קודמות/קיימות ובין מתוך מגמה הפוכה להשקיע דווקא בקרקע שטרם הושקתה. מיקוד העבודה ברמת הרשות המקומית מזמין עבודה מול השלטון המקומי. כך, ניתן ליצור קשר עם גורמי מפתח כגון ראש הרשות ומנהלי אגפי חינוך, קהילה ותרבות, ולהיפגש עמם כדי לבחון את הנכונות להשקיע בפיתוח קהילות יהודיות-ישראליות פתוחות בתחומי הרשות. בהקשר זה יצויין כי ישנן תכניות לבכירים בשלטון המקומי (כגון של 'קולות'), שבהן השתתפו עד כה נציגים מלמעלה מחמישים רשויות שונות (ראו לעיל בעוגן השני, וראו פירוט בנספח א).

לשם המחשה, כך ניתן לדוגמה לראות לגבי באר שבע, כי העיר לוקחת חלק בשותפות P2G; נציג/ה בכיר/ה (ראש רשות / סגן / מנכ"ל) השתתפו בתכנית 'מובילים', מנהל/ות אגפי חינוך ורווחה השתתפו בתכנית 'קולות', וכך גם כל מנהל חינוך; מנהל/ת המתנסה השתתף/ה בתכנית העמיתים של JCC Global; בעבר היתה בעיר קהילת מיתרים 'קשר'; ישנם בית ספר מעורב 'נטעים', בית ספר תל"י אמירים, ועשרה בתי ספר על-יסודיים המלווים על ידי 'בארי'; ישנן שתי קהילות משימה ('מדור לדור', 'שחר'), קהילה של התנועה המסורתית וקהילה של התנועה ליהדות מתקדמת, שני מניינים 'משותפים' ('בארות', 'הדר'), קבוצת 'קהילות שרות', מרכז של ארגון בינ"ה, מרכז של 'בית פרת', קהילה לומדת של 'אלול'.

באופן דומה ניתן לבחון גם מועצות אזוריות - הן לגבי פעילויות של המועצה כמועצה והן של ישובים השייכים אליה, כגון: מטה יהודה לוקחת חלק בשותפות P2G; דרג בכיר השתתף בתכנית 'מובילים' ומנהל/ות אגפי חינוך ורווחה בתכנית 'קולות'; פועל בה בית הספר המעורב 'קרוב'; המושבים אביעזר ואשתאול השתתפו בתכנית 'שריגים' והקיבוצים צובה וצרעה ב'כזה ראה וחדש'; בצור הדסה קיימת קהילה של התנועה ליהדות מתקדמת וכן המניין המשותף 'בראשית', וקהילות מסורתיות מתקיימות בחגים בישובים מסילת ציון, מעלה החמישה, נווה אילן וצובה.

<https://tinyurl.com/y5ezeueh> 107

שבעת העוגנים בחתך משתנים שונים – הצגה מסכמת וסכמטית

הטבלה הבאה נשענת בחלקה על פרקי הממצאים בגוף המסמך, אך מטרתה, כמו גם הרזולוציה ורמת הדיוק שלה, אחרות לחלוטין. היא מכוונת לשרטט תמונה רחבה וסכמטית, ומשלמת במחיר הדיוק לשם המבט הכולל. חלק מהמשתנים לא נמדדו ואינם יכולים להימדד במסגרת מסמך כזה - כגון רמת פתיחות בהיקף של עוגן שלם (אוכלוסיית המרחב הכפרי, באי המרכזים הקהילתיים וכו') וכיוצא באלה. על כן, לכל משתנה מציגה הטבלה שורה ראשונה שהיא בגדר הכללה והערכה להתרשמותו של כותב המסמך, אך ללא טענה לעדיפות על פני עמדת הקורא/ת הנבון/ה. בצמוד לשורה זו מוצגות דוגמאות לרף העליון ולרף התחתון בכל עוגן ביחס למשתנה הנדון - וזאת מתוך הדברים שנסקרו בפרקי הממצאים שלעיל. הסימון בטבלה עושה שימוש בטווח שבין כוכבית אחת (מעט) לשלוש כוכביות (הרבה).

עוגן משתנה	ישובים קטנים	מרכזים קהילתיים	בתי ספר	ארגוני חברה אזרחית	קהילות דתיות	יוזמות שכונתיות ואורבניות	דמויות יזמיות ומובילות
	***	***	**	**	***	*	**
השקעה קודמת	רף עליון			'יהדות ישראלית': ***			הכשרת מנהיגות: ***
	רף תחתון			קהילות משימתיות: *			דמויות מתוך הארגונים: *
	***	***	*	*	***	**	*
תשתית קהילתית	רף עליון			קהילות משימתיות, ארגוני בוגרים: ***			
	רף תחתון			ארגונים ארציים: *			
	**	**	**	**	***	*	***
תוכן יהודי-ישראלי	רף עליון	ישובים מסורתיים ודתיים; בוגרי תכניות קודמות: ***	P2G, תכניות קודמות: ***	תגבור יהדות: ***	'יהדות ישראלית'; מכינות: ***		
	רף תחתון	*		חלק מהקהילות המשימתיות: *			
	***	—	—	**	*	—	***
פתיחות (כהגדרתה במסמך זה)	רף עליון			תל"י, מיתרים: ***	'יהדות ישראלית'; מכינות: ***	תנועות ליברליות, קהילות פלורליסטיות: ***	
	רף תחתון	ישובים חרד"ליים: *		חינוך תורני: *	גרעינים תורניים: *	קהילות אורתודוקסיות (רובן): *	

עוגן משתנה	ישובים קטנים	מרכזים קהילתיים	בתי ספר	ארגוני חברה אזרחית	קהילות דתיות	יזמות שכונתיות ואורבניות	דמויות יזמיות ומובילות
זמינות משאבים מדינתיים	ככלל	**	**	*	*	*	תקנת רב לא אורתודוקסי
	רף עליון						
	רף תחתון						
ריכוז גיאוגרפי	ככלל	***	***	**	*	**	
	רף עליון				קהילות משימתיות: ***	יזמות שכונתיות: ***	
	רף תחתון				ארגונים ארציים: *	כלל- עירוני: *	
תשתית הנהגה	ככלל	**	**	**	**	*	***
	רף עליון	(מנהיגות ישובית מקומית אפקטיבית)	(מנהיגות אזורית אפקטיבית)				בתי מדרש לרבנות, דרג ניהולי בארגונים: ***
	רף תחתון	(היעדר מנהיגות מקומית אפקטיבית)	(היעדר מנהיגות אזורית אפקטיבית)				

מגבלות המיפוי וכיוונים אפשריים להמשך המחקר

ראשית, מסמך זה לא ביקש לבחון אמפירית כל אחת מהקהילות הקיימות ואת המידה שבה היא עונה לקריטריונים שנוסחו. דבר זה נובע הן ממגבלות המשאבים של הפרויקט והן ממטרותו העיקרית, שהיא זיהוי הפוטנציאל לצמיחה עתידית של קהילות. לפיכך, כיוון עתידי אפשרי אחד הוא בחינה יסודית ופרטנית של הנעשה בפועל בכל אחד מהמרחבים שתוארו.

שנית, אחת מנקודות המוצא למסמך זה היתה התמקדות בקהילות המאופיינות במפגש פנים אל פנים. לצד זאת יש לומר שבעשורים האחרונים מתקיימת פעילות רבה (גם) במרחב הוירטואלי, וישנם אף מחקרים המצביעים על השפעות של אינטראקציה וירטואלית המקבילות לאלו של מפגש פיזי בהקשר הקהילתי.¹⁰⁸ עבודות המשך למסמך זה תוכלנה לבחון יותר לעומק פעילות קהילתית שיש לה היבט משמעותי במרחב הדיגיטלי - מה שרלוונטי במיוחד בימים שבהם נכתב מסמך זה, ימי הקורונה, המעלים נקודות רבות למחשבה בדבר תפקודיו של המרחב הוירטואלי בחיי ארגונים וקהילות.

שלישית, יצוין שוב שיתכן שישנן קהילות שאינן קשורות באף לא אחד משבעת העוגנים שהוצגו במסמך, ועל כך נותרו מחוץ למיפוי. אין למסמך זה יומרה להיות ממצה ומקיף כל, ויש להוסיף על גביו גם בהמשך נתונים נוספים שיצופו ושלא נכללו בו - הן בתוך קטגוריות המחשבה שהוצעו, והן מעבר להן.

לבסוף, מסמך זה סקר מרחבי פעולה שונים, ורמת ההתעמקות בכל אחד מהם היתה בהתאם לכך. ככל שיימצא עניין מיוחד בשדה זה או אחר, ניתן וכדאי יהיה לצלול אליו יותר לעומק.

נספחים

נספחים

נספח א | מקומות הישוב שלקחו חלק בכל אחת מהמסגרות שנסקרו במסמך

תכנית 'שריגים'

לכיש, שדה דוד, שחר, שדה משה וניר ח"ן (מ.א. לכיש); כפר אחים, חצב ונווה מבטח (מ.א. באר טוביה); קדש ברנע ובאר מלכה (מ.א. רמת נגב); נתיב העשרה וכוכב מיכאל (מ.א. חוף אשקלון); פרזון ורם און (מ.א. גלבוע); אשתאול ואביעזר (מ.א. מטה יהודה); אלישמע (מ.א. דרום השרון); פטיש (מ.א. מרחבים); בית אלעזרי (מ.א. ברנר); יכני (מ.א. שער הנגב); כפר חגלה (מ.א. עמק חפר); עין עירון (מ.א. מנשה); בני דרור (מ.א. לב השרון).

תכנית 'כזה ראה וחדש'

גבעת ברנר, גשור, יד מרדכי, כנרת, להבות חביבה, מצר, סער, צובה, צרעה, קלי"ה, מ.א. גליל עליון; אלומות, אשדות יעקב, בית הערבה, בית השיטה, גברעם, גן שמואל, כפר מסריק, להב, משמרות, נען, קדרים, רגבים, שריד, מ.א. מטה אשר; יטבתה, מגל, עין החורש, מ.א. עמק הירדן; ליווי בשנת מצוות בלבד: אורים, כברי, כפר בלום, כפר מנחם, מגידו, ראש הנקרה, שדה יואב, שדה נחמיה, שמרת, מ.א. עמק חפר, מ.א. גולן.

קהילות 'מיתרים'¹⁰⁸

אדווה, אלון, אליאב, אשחר, גרעין חגי, 'המשותף' תל-אביב, הר גילה, 'יחד' מודיעין, כפר אדומים, כפר אלדד, כרם שלום, כרמים, נופי פרת, נטור, נוקדים, 'פסיפס' רחובות, קדם ערבה, 'קשת' זכרון יעקב, 'קשת' מזכרת בתיא, 'קשת' שהם, רותם, שדה בועז, שיזף, שלפים, תקוע.

בנוסף, היו חלק מ'מרק"ם' (רשת הקהילות המעורבות) בעבר: בית חורון, גתית, חנתון, טנא עומרים, נופים, צופים, 'קשר' באר שבע.

תכניות 'בית' + 'ניצנים'

מועצות אזוריות: עמק חפר, רמת הגולן, חוף השרון, חוף הכרמל, מעלה יוסף, עמק המעינות, שער הנגב, מרחבים

מתנ"סים ושכונות: ליאו בק חיפה, רמת השרון, גינות העיר בירושלים, נוף הגליל, גן יבנה, חולון, אבן יהודה, בנימינה-גבעת עדה, קצרין, יקנעם, מגדל העמק, חצור הגלילית, כרמיאל, גילה בירושלים, מודיעין, ירוחם, שמונה שכונות נוספות בירושלים: בית הכרם, תלפיות מזרח, רמות-אלון, ניות, בית טיילור (יובלים), רמת שרת (יובלים), גבעת משואה, לב העיר.

מתנ"סים שהפעילו תכניות 'חגים בקהילה' / בתי מדרש / שבת / 'סיפור מנחה' / קמ"ה

אבן יהודה, אופקים, אזור, אילת, אלפי מנשה, באר יעקב, בית שאן, בית שמש, בני ברק-פרדס כ"ץ, בנימינה-גבעת עדה, ירושלים (בקעה, גבעה צרפתית, גילה, גינות העיר, חומת שמואל, קטמון, נוה יעקב, פסגת זאב, קרית יובל, קרית מנחם, רמות, תלפיות מזרח), בקעת הירדן, גבעת זאב, גן יבנה, דימונה,

108 רשימה זו מתבססת הן על אתר 'מיתרים' והן על התכתבות עם מנהלת מרק"ם בעבר

הרצליה יד התשעה, חבל יבנה, חולון, חיפה (ליאו בק, נוה יוסף, רמות), חצור הגלילית, יבנה, יהוד, יקנעם עילית, ירוחם, כפר יונה, כפר תבור, כרמיאל, להבים, מבואות החרמון, מגדל, מגדל העמק, מטולה, מעלה אדומים, מעלה יוסף, מעלות-תרשיחא, מרום גליל, מרחבים, משגב, נחל שורק, נוף הגליל, נתניה (מנהל דרום, נאות הרצל), עכו, פתח תקוה, צפת, קדימה-צורן, קצרין, קרית ארבע, קרית אתא, קרית ביאליק, קרית טבעון, קרית עקרון, עקרית שמונה, קרני שומרון, ראש פינה, ראשון לציון, רחובות, רכסים, רמלה, רמת הגולן, רמת השרון, רמת ישי, שומרון, שלומי, שער הנגב.

תכניות JCC Global

אשקלון, אפרת, שוהם, נתניה, עמק המעינות, רמת השרון, מעלה יוסף, כפר יונה, כפר ורדים, פסגת זאב בירושלים, בית הכרם בירושלים, חבל אילות, הרצליה, אבן יהודה, עכו, אילת, באר שבע, גינות העיר בירושלים, עמק חפר, קצרין; אשדוד, חולון, תל אביב, ירוחם.

תכניות 'קולות' בשלטון המקומי

מובילים בשלטון המקומי (דרג ראש רשות / סגן / מנכ"ל): אופקים, אילת, אשדוד, באר שבע (גם ליווי מנהל חינוך), בית אל, בית אריה, מ.א. ברנר, גבעת זאב, גבעת שמואל, גוש עציון, גן יבנה, הר חברון, הרצליה, חיפה, חריש, יהוד-מונוסון (גם ליווי צוות בכיר), יסוד המעלה, כפר יונה, לב השרון, לכיש, מבשרת ציון, מגילות ים המלח, מזכרת בתיה, מטה יהודה, מטולה, מרום גליל, משגב, עומר, עמק הירדן, פתח תקוה, קדימה-צורן (ליווי אישי), קרית אונו, קרית גת, קרית עקרון, קרני שומרון, רמת השרון, רמת ישי, רמת נגב, רעננה, שהם, תל אביב-יפו.

מנהלי אגפי חינוך ורווחה: אור עקיבא, אזור, באר שבע, בית אריה, גדרה, גוש עציון, גני תקווה, חולון, חיפה, טירת הכרמל, יהוד-מונוסון, לב השרון, לוד, מבשרת ציון, מטה יהודה, משגב, עמק חפר, קרית אונו, קרית ארבע, רמלה, רמת הגולן, שפיר.

שותפיות P2G

אופקים-מרחבים, אילת-אילות, אצבע הגליל-חוף לחוף, אשכול, אשקלון, באר שבע-בני שמעון, בת-ים, בית שאן-עמק המעינות, בית שמש-מטה יהודה, גליל מערבי, דימונה, גליל מרכזי, זכרון יעקב, חיפה, חדרה-עירון, יואב, יקנעם-מגידו, ירוחם, כפר סבא, כרמיאל-משגב, מודיעין, נגבה (ערד), אופקים-מרחבים, קיבוץ (ארז), נהריה, נהלל, נשר, נתיבות-שדות נגב, נתניה, סובב כינרת, עפולה-גלבע, ערבה תיכונה, ערד, פתח תקווה, צח"ר (צפת, חצור הגלילית, ראש פינה), צפון הגליל, קרית מוצקין, קרית גת-לכיש-שפיר, קרית מלאכי-חוף אשקלון, ראש העין, רחובות, רמת נגב, שער הנגב, שהם.

תכנית 'נטועים'

צפת, חצור, נהריה, מגדל העמק, טבריה, לוד, בת-ים, נתניה, קריית גת, אופקים, קריית מלאכי, נתיבות, ערד.

בתי ספר מעורבים דתיים-חילוניים

מיתרים: 'נטועים' באר שבע, 'קדם' נוקדים, 'משלב בתמר' באפרת, 'מגילות' בקלי"ה, 'ז'בוטינסקי' בבית שמש, 'קרוב' בנחם, 'אריאל' בגילה בירושלים, 'גבעת גונן' בירושלים, 'רעות' בירושלים, 'קשת רא"ם' בירושלים (יסודי+על-יסודי), 'קשת' תלפיות מזרח ירושלים, 'מעיינות (אשכול צעיר + אשכול בוגר)' בכפר אדומים, 'כ.א.נ' בכפר אדומים, 'קשת' במזכרת בתיה (יסודי+על-יסודי), 'קשת' בזכרון יעקב, 'יחד' במודיעין

(יסודי+תיכון), 'הראל' בלוד, 'גני יער' בלוד, 'המעפילים' לוד, 'משותף' בתל אביב, 'מיתרים' בקרית טבעון, 'זבולון המר' בטירת הכרמל, 'שורשים' בנטור, 'מיתרים' ברעננה, 'אח"י' בתקוע, 'שפרינצק' בקרית גת, 'המשלב' ירוחם, 'פרדס' פרדס חנה, 'אושא יחד' רמת גן, משלב דרור צור הדסה. (ולשעבר: 'תמרים' סנסנה, 'גיבורי עציון' בקרית אתא, 'קדימה' בקרית ביאליק)

תל"י (צו פיוס): 'בראשית' בבנימינה גבעת עדה, 'קשת התקווה' באליקים, 'רבין אמירים' בראשון לציון, 'נווה עוז' בראשון לציון, 'קשת' בגדרה, 'בניאל' ברחובות, 'קשת' בירושלים, פרנקל בירושלים, תל"י גילה בירושלים. (והוקמו בליווי צו פיוס אך לא רשומים כיום כמלווים על ידי מיתרים או תל"י: 'קשת אבן חן' בשהם; רמב"ם באליכין).

בתי ספר עם תכניות יהדות מוגברות

סמינרי מפגש 'גשר': אורט אורנית, ישיבה תיכונית אלקנה ואולפנת אלקנה, ישיבה תיכונית נווה שמואל באפרת, אולפנת צביה בבני ברק, תיכון גבעת שמואל, ישיבה תיכונית גבעת שמואל ואולפנת גבעת שמואל, אולפנת נווה חנה בגוש עציון, בתי הספר ברנקו וייס הרצוג ומקיף איתן במועצה אזורית גזר, אולפנת שעלבים וישיבת שעלבים, כרמל זבולון ביגור, ליאוויק בחיפה, אורט במעלה טבריה, ישיבת טבריה ואולפנת אמ"ת טבריה, אורט מקיף (דרכא) ספיר בירוחם, ישיבה תיכונית ירוחם ואולפנת ירוחם, ישיבת אמ"ת נחשון במטה יהודה, אולפנת כפר פינס, תיכון משגב, ישיבה תיכונית כפר הרא"ה, מקיף אורט ערד ואולפנת ערד, מקיף י' ומקיף ב' דתי בראשון לציון, ישיבה תיכונית חספין ברמת הגולן, אולפנת צפירה בצפריה.¹⁰⁹

תל"י: תיכון ברנקו וייס ברמות (רמה ג), קציני ים בעכו, ליאוויק בחיפה, אורט שרת בנוף הגליל, אורט אלון ביקנעם עילית, אורט בן גוריון בעפולה, 'ראשונים' בהרצליה, 'עמל ב' בפתח תקווה, 'יגאל אלון' בראשון לציון, 'קציר' ברחובות, 'מקיף ז' באשדוד, 'בית אקשטיין' באופקים, מקיף אזורי מרחבים;

יסודי: 73 בתי ספר יסודיים במקומות הישוב הבאים: תל"י הרי אילת, שני בתי"ס יסודיים בדימונה, תל"י אמירים בבאר שבע, תל"י מבועים [מרחבים], נווה חנה' בקרית גת, שלושה בתי"ס יסודיים באשקלון, ארבעה בתי"ס יסודיים באשדוד, יזמ"ה תל"י במודיעין-מכבים-רעות, שני בתי"ס יסודיים בלוד, 'מענית' ברמלה, 'ניצנים' בנס ציונה, תל"י תרבות עברית בחולון, 'צוקים' בשוהם, 'יסודות' בפתח תקווה, 'צחק נבון' הוד השרון, תל"י פרנקל ברעננה, 'צפיריים' בגדרה, 'רוטשילד' אור עקיבא, 'החיטה' זכרון יעקב, 'אלונה' עמיקם, 'נר הגלבע' בגן נר, 'דקלים' בחמדיה, 'מרומי שדה' באחוזת ברק, 'נופים' בעפולה הצעירה, שישה בתי"ס יסודיים ביקנעם, בי"ס כדורי, 'יחד' גבעת אלה, 'עלי גבעה' גבעת אבני, שני בתי"ס יסודיים בנשר, 'דרור' בחיפה, 'אורט דפנה' בקרית ביאליק, יסודי משגב, ארבעה בתי"ס יסודיים בכרמיאל, אזורי 'נוף גליל' בפרוד, אזורי ברגבה, שלושה בתי"ס יסודיים במעלות-תרשיחא, 'נחשוני החולה' ביסוד המעלה, 'אגמים' בגבעת זאב, 'הדרור' במבשרת ציון, 'אדם ועולמו' בגבע בנימין, תל"י מתמטי בפסגת זאב צפון, תל"י בפסגת זאב מזרח, ממלכת ג' ברמות בירושלים, 'אילן רמון' בהר חומה בירושלים, עוד שבעה בתי"ס יסודיים בירושלים, ארבעה בתי"ס יסודיים במעלה אדומים.¹¹⁰

בארי: 123 בתי ספר על-יסודיים, במקומות הישוב הבאים: אופקים, אשדוד (מקיף א, מקיף ג, מקיף ד, מקיף ה, מקיף ז, מקיף ט, מקיף יא), אשקלון (מקיף א, מקיף ד, עירוני ו), תיכון אזורי באר טוביה, באר

109 התכתבות עם מנהל מחלקת הדרכה ב'גשר', יולי 2020

110 הנתונים לקוחים מאתר המרשתת של רשת תל"י, עוזרת המנכ"לית ברשת תל"י ציינה שהנתונים באתר מעודכנים (התכתבות, יולי 2020). אצל פרמון (2018: 24) מצוין כי ישנם 110 בתי ספר יסודיים תל"י.

[/https://tali.org.il/about/map-of-institutions](https://tali.org.il/about/map-of-institutions)

שבע (מקיף א, מקיף ג, מקיף ו, מקיף ז, מקיף רבין, מקיף רגר, רמות זילברמן, ברנקו וייס, טכני חיל האוויר, טוביהו), מקיף אזורי ברנר, 'ליהמן' בדימונה, מקיף אזורי יד מרדכי, מקיף 'ספיר' בירוחם, כפרי הנוער כנות, נחלת יהודה ואשל הנשיא, מבואות הנגב, מדרשת שדה בוקר, ברנקו וייס מיתרים במיתר, מעלה שחרות, 'השלום רבין' במצפה רמון, מרחבים, נופי הבשור, עומר, עיינות, שער הנגב; דמוקרטי הוד השרון, ירושלים (בוניאר, דרור, אורט מינקוף, אורט קולק, בית הצייר, מדעים ואומנויות, דנמרק, זיו, תל"י בית חינוך, גימנסיה רחביה, ליד"ה, עין כרם, קשת ירושלים, תיכון אומנויות), 'כ.א.ן' כפר אדומים, כפר יונה, מודיעין (יחד, עירוני א, עירוני ב רבין, עירוני ג, עירוני ד אורט, עירוני ה), מזכרת בתיה, 'מו"ר' במכבים-רעות, מעלה אדומים (חט"ב אורט תעופה וחלל, תיכון תעופה וחלל, אורט דקל וילנאי), עין גדי, קדימה-צורן (הרצוג, עודד), דמוקרטי קרית אונו, 'שחקים' ברמלה, 'אוהל שם' ברמת גן, 'מיתרים' רעננה, תל אביב (עירוני א, עירוני ד, עירוני ה, עירוני ט, תיכון חדש, תיכונט); אביטל בצפון הגולן, הדסים, הר וגיא, 'הרב תחומי' בחדרה, חוף הכרמל ('המשותף', 'גלים'), חוף השרון, חיפה (עירוני א, עירוני ג, עירוני ה, עירוני חוגים, אליאנס, רעות לאומנויות, ליאו בק יסודי, חטיבת נעורים וחטיבה עליונה, ריאלי בית בירם, מקיף מופ"ת בסמת), קרית חינוך אורט חצור, כדורי, אורט פסגות בכרמיאל, מגידו, רמות ים במכמורת, קרית חינוך מעיין שחר בעמק חפר, אורט מעלות, מצפה גולן בדרום הגולן, בי"ס ניסויי משגב, נהלל, נהריה (חט"ב מדעים ואמנויות, חט"ב שחקים עמל), אורט יגאל אלון בנוף הגליל, מקיף רבין בנשר, עינות ירדן בקיבוץ עמיר, עמל עמק חרוד, 'גאון הירדן' בעמק המעיינות, מדרשת רופין בן-גוריון בעמק חפר, 'נופי גולן' בקצרין, רוגוזין א' בקרית אתא, קרית חיים (חטיבת דגן, חטיבת שקד, תיכון קרית חיים), 'רבין' תל מונד.

קבוצות לימוד 929

אור יהודה, אזור, אלקנה, אריאל, אשדוד, אשקלון, באר שבע, בית שמש, בני שמעון, נווה צוף, עפרה, שילה, בת ים, גבעת זאב, גבעת שמואל, גבעתיים, ישובי גדרות, גוש עציון (6 קבוצות), מועצה אזורית גזר (3), בית השיטה, עין חרוד, מצפה נטופה, כפר הנוער עיינות, הוד השרון, נגוהות, עתניאל, הרצליה, קטורה, קבוצת יבנה, נאות קדומים, שילת, חולון, מעגן מיכאל, חיפה (10), חצור הגלילית, טבריה, יבנה, ירושלים (כעשרים), כוכב יאיר, כפר ורדים, כפר סבא, לוד, בני דקלים, מגידו, מודיעין (10), מזכרת בתיה, מועצה אזורית מטה יהודה (4), תלמי אלעזר, מעלה אדומים (3), מעלות-תרשיחא, משגב, נהריה, יד בנימין, נס ציונה, נתיבות, נתניה (2) עכו, עמק חפר, הרדוף, עפולה, רותם, פרדס חנה-כרכור, פתח תקווה, קיסריה, קצרין, קרית אונו, קרית ארבע, קרית ביאליק, קרית טבעון, קרית שומרון (2), ראשון לציון, רחובות (4), רמת גן (3), רמת השרון (2) רמת ישי, שדה בוקר, רעננה (2), שדות נגב (2), שדרות, שהם, מועצה אזורית שומרון (3), תל אביב-יפו (10).

קהילות צעירים

תוצרת הארץ: נחל עוז, קרית שמונה, רהט, לוד, נתיבות, קרית מלאכי, פרדס כץ, טבריה, שדרות; צפת, חצור הגלילית, נוף הגליל, בני ברק.

מדור לדור: באר שבע, אופקים, חדרה, פרדס חנה-כרכור, נתניה, טירת כרמל, מגדל העמק, נוף הגליל.

חברים בטבע: גדרה, יבנה 'גי"א', בית שמש 'ג'וגו', ראשון לציון 'אחוד', קרית מלאכי 'אדווה'.

איילים: אשלים, ירוחם, דימונה, שדרות, יכני, אופקים, לוד, עכו, מנחמיה, קרית שמונה, כרמיאל.

קדמה: מעלה אפרים, אלמוג, שמעה, פני קדם, רימונים, ניר עוז, מכורה, משגב עם.

שחר: חיפה, תל אביב, ירושלים, באר שבע, מפלסים, שמיר.

בית ישראל: גילה, ארמון הנציב, חצור הגלילית.

קהילות התנועה המסורתית

פרדס חנה: כרכור 'דרכי נעם', זכרון יעקב 'ואהבת', צפת העיר העתיקה, כפר ורדים, קרית ביאליק 'חמדת ימים', רמת ישי 'סוכת שלום', כרמיאל 'הכרם', חיפה מוריה, צפת 'שלווה', מושב שורשים, יקנעם עילית 'אהל משה', חנתון, קיבוץ יפעת, נוף הגליל 'בת אל'; נתניה 'בית ישראל', נתניה 'שערים', רעננה 'עמית', הרצליה 'תורת חיים', כפ"ס 'הוד והדר', הוד השרון 'ידיד נפש', גבעת שמואל המניין השוויוני, מזכרת בתיה, ת"א 'החדשה ברמת אביב', ת"א 'חבורת ת"א', ת"א נווה צדק, ת"א 'סיני', חולון 'חול ימים', כוכב יאיר, רחובות 'עדת שלום עמנואל', רחובות 'אלומות אור', ראשל"צ 'אוהל אברהם ושרה', פ"ת, מודיעין 'ידיד נפש', מכבים 'שלהבת המכבים', פרדסיה 'פרדס'; הר אדר 'שורשים', מעלה אדומים 'שירת הים', נטף; אשדוד 'עץ חיים', אשקלון 'נצח ישראל', קרית גת 'נוה חנה', ב"ש 'אשל אברהם', עומר 'מגן אברהם', מיתר, ערד 'שירה חדשה', שדה ניצן, שדה בוקר, מצפה רמון, קטורה, אילת 'תגל ערבה';

ירושלים: מורשת ישראל, היובל, רמות ציון, המסורתית משפחתית, יער רמות, מורשת אברהם, מעיינות, ציון, עין כרם, שבת אחים.

חגים בלבד: מלכיה, מצובה, נוה איתן, תמרת, צורית, כפר החורש, מכמורת, בנימינה; צור יצחק, ת"א המניין הגאה, נצר סירני, נס ציונה; מעלה החמישה, מסילת ציון, צובה, נווה אילן; להבים, חצרים, אור הנר.

קהילות התנועה ליהדות מתקדמת

אבן יהודה 'השחר', בת ים 'תפילת הים', הוד השרון 'יונתן', הרצליה 'שערי קדם', הרצליה פיתוח, חולון 'קודש וחול בחולון', כפר יונה 'על כנפי יונה', מ.א. עמק חפר, מודיעין 'זמ"ה', נתניה מנין חגים רמת פולג, נתניה 'נתן יה', קיבוץ גזר 'ברכת שלום', קיבוץ להבות חביבה מנין חגים, קרית אונו 'ברית עולם', ראש העין 'בבית עין', ראשל"צ 'אחוות ישראל', רמת גן 'שירת הגן' (רוסית), רמת השרון 'דרכי נעם', רעננה 'רענן', שוהם, תל אביב 'קהילת הלב', תל אביב בית דניאל, תל אביב יפו משכנות רות דניאל; מבשרת ציון קמץ, צור הדסה; הר חלוץ, הררית, זכרון יעקב 'סולם יעקב', חיפה 'אור חדש', חיפה 'שירת הים', טבעון 'מעלות טבעון', כרמיאל 'ידיד נפש', מגידו, נהריה 'אמת ושלום', בית השיטה, גשר הזיו מנין חגים, קיסריה 'תפילת האדם', ראש פינה; באר שבע 'רמות שלום', גדרה 'יוב"ל', קיבוץ יהל, קיבוץ לוטן, שער הנגב.

ירושלים: HUC חגים, הר-אל, כל הנשמה, מבקשי דרך, אחווה בכרם, הדרור, תלמים.

מניינים 'משותפים'

אלון, אליאב, אשחר, באר שבע 'בארות', באר שבע בוגרי מכון הדר, גבעת שמואל 'יחד', גן יבנה 'מעייך', הושעיה, זכרון יעקב 'קולות', כפר אדומים 'יחדיו', כפר סבא, לוד, מודיעין 'דרכי נעם', מודיעין 'לכו נרננה', מודיעין 'רננה', מזכרת בתיה 'אשירה', סעד, עין צורים 'בקעת שפיר', עמק המעיינות 'נרוממה שמו יחדיו', פתח תקווה 'נעימות', צור הדסה 'בראשית', רמת גן, רעננה 'יחדיו', שוהם 'נחת רוח', תל אביב שוויוני, תל אביב 'פליטי הספר', תל אביב שוויוני ספרדי.

ירושלים: יחד, דגל יהודה, אילנות, הקהל, קלוזנר, משלבה, סוד שיח, קדם (שבת בבוקר), רני, קשת, שירה חדשה.

קהילות שרות

חיפה, פרדס חנה-כרכור, ירושלים, תל אביב, יפו, באר שבע, אשקלון, ראשון לציון.

גינות קהילתיות

אילת, באר יעקב, בית שאן, בית שמש, בן שמון, בנימינה, גבעתיים, גדרה, גן יבנה, הוד השרון, חדרה, חולון, חיפה, חריש, יבנה, יהוד-מונסון, יכיני, יקנעם, ירושלים, כפר סבא, לוד, מברשת ציון, קדימה-צורן, לכיש, מזכרת בתיה, מעלה אדומים, מעלה צביה, מתת, נירים, נירית, נתניה, סעד, עין כרמל, פתח תקווה, צאלים, צבעון, צובה, קיבוץ אייל, קיבוץ אפיקים, קיבוץ הגושרים, קיבוץ עין החורש, קיבוץ צובה, קיבוץ שניר, קיבוץ שער הגולן, קרית ים, ראשון לציון, רחובות, רמת גן, רעננה, תל אביב-יפו.¹¹¹

נספח ב | קישורים למפות קיימות המציגות שנתונים במסמך

http://www.panim.org.il/community	קהילות 'פנים'
https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1MobKt_Qj-ZS41xNuxtFQEqQJ-sHEHlcl&ll=32.35405052096761%2C34.87514989218744&z=9	קרן שח"ף
https://meitarim.org/schools/	בתי ספר מיתרים
https://tali.org.il/about/map-of-institutions/	תל"י
/http://www.kehilot-nitzanim.org.il/tochniyot	'ניצנים'
https://929.org.il/page/9998/post/6093	קבוצות לימוד מיזם 929
https://www.masorti.org.il/kehillot	התנועה המסורתית
/https://www.ayalim.org.il	איילים
https://www.google.com/maps/d/viewer?mid=1Xpm30PBo-6IrV5yXy0ymgET3AGw&usp	גינות קהילתיות וקואופרטיבים של מזון (גרסה ישנה)

111 מבוסס על המיפוי שערכה עמותת 'גינות קהילתיות בישראל' בשנים 2017-2019. מיפויים ישנים יותר שלה כוללים מקומות ישוב נוספים. בסבירות גבוהה, הגינות המצוינות בהם אינן פעילות, אך למתעניינים בתשתית קודמת ניתן לחפש שם.

נספח ג | טבלה כוללת מפורטת: הצלבת ישובים ותכניות

לטבלה:

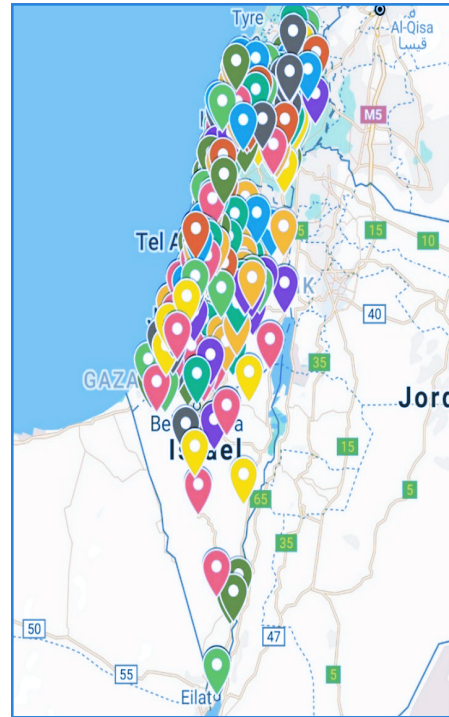

<https://tinyurl.com/y5ezeueh>

למפה:

<https://tinyurl.com/yywj83j6>

להוספת נתונים שלא נכללו במיפוי:

<https://forms.gle/KYJosdJjne9KtV8t7>

או בקוד:

נספח ד | מקורות כתובים שאוזכרו במסמך

- אבגר, עדו, ומוניקנדס גבעון, יסכה (2017), 'מידע על מעורבות גורמים חיצוניים בפעילות חינוכית במוסדות החינוך', מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 16 ביולי.
- אבגר, עדו (2018), 'מידע על מעורבות גורמים חיצוניים בפעילות חינוכית במוסדות החינוך - עדכון והרחבה, בדגש על פעילות בתחום הוראת היהדות', מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 2 בינואר.
- אזולאי, נעמה (2010), "עברים אנו ואת לבנו נעבוד": תנועת ההתחדשות היהודית במרחב החילוני בישראל, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן.
- אזולאי, נעמה, ואפרים תבורי (2014), "שירת החול": שיח יהודי-ציוני בקבוצות המשימה השיתופיות של הצעירים במרחב החילוני בישראל, עיונים בתקומת ישראל 7: מעבר להלכה, עמ' 311-346.
- (תשס"ח), 'מבית מדרש לבית תפילה: התפתחויות תרבותיות-דתיות במרחב החילוני בישראל', סוגיות חברתיות בישראל 6, עמ' 121-156.
- בידץ, רותי (תשע"ט), "לְחַיֵּשׁ לְכַתְּנֵנוּ אֶל הָעֵין": קהילות ההתחדשות היהודית במרחב החילוני בישראל, עבודת השלמה למחקר בחוג ללימודי תרבות, האוניברסיטה העברית.
- בן דוד, רגב (2019), עבודת קרן אבי חי בתחום סוכני שינוי צעירים: סיכום רפלקטיבי, קרן אבי חי.
- (2017), 'מובילי תרבות ויהדות ישראלית בקהילה: מיפוי הצרכים העולים מהשטח, היצע התוכניות הקיים, והמלצות', הוגש לקרן אבי חי (פנימי).
- בן דוד, רגב וחגית הכהן וולף (2018), תכניות מפגש ישראל-תפוצות: מיפוי וניתוח, מרכז ספיר.
- בן יוסף, שי (תשע"ג), 'התחדשות הקהילתיות היהודית: אתגר לנוכח הפוסט-מודרניזם', אקדמות יג, עמ' 1-29.
- (תש"ע), "יש פתרון לכל מתיישב": היבטים קהילתיים של שיקום גוש קטיף, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן.
- גולדוטר, קלייר (2015), המדריך הירוק: מדריך לתרומה חכמה - התחדשות יהודית בישראל, (עברית: ג. ראביד), Jewish Funders Network.
- גולדמן, יפתח (2016), 'קהילה מסורתית, קהילה מודרנית והקהילות של העתיד', אתר יפתח גולדמן, 19 במאי. URL: <https://org.ygoldman/?p=942> (נבדק לאחרונה: 16.4.20)
- (2004), 'חברה של קהילות: מה בין סוציאליזם ובין ערכי הקהילה?', אתר יפתח גולדמן, עלה לראשונה לרשת ב־9 בינואר. URL: <https://org.ygoldman/?p=19> (נבדק לאחרונה: 16.4.20)
- גופר, רונן (2019), עבודת קרן אבי חי בתחום קהילתיות יהודית-ישראלית מקומית: סיכום רפלקטיבי, קרן אבי חי.
- דביר, קרן (2016), 'מיפוי פעילות קהילות משימתיות: ממצאי סקר שנתי לפי מדדי מפתח', קרן שח"ף ומכון סאלד.
- דרור, יובל (עורך) (2008), הקבוצות השיתופיות בישראל, יד טבנקין.
- היזון (2013), 'מידע על בוגרים במכינות קדם-צבאיות בתמיכת קרן אבי חי, תשע"ג', הוגש לקרן אבי חי (פנימי).

הייטנר, אורי (2009), 'ניגון הלב - קהילה של מסורת וחידוש בעמק זרעאל', פורסם בבלוג של אורי הייטנר על סמך עבודה סמינריונית במסגרת תואר שני ביהדות במכון שכטר.

הכהן וולף, חגית, וחיה אמזלג-באהר (2003), 'בתי מדרש וקהילות לומדות: נקודת המבט של המשתתפים, מחקר הערכה', מתווה.

הכהן וולף, חגית, חיה אמזלג-באהר, ודגנית יפה-ארגז (2006), המכינות הקדם-צבאיות לקידום האחדות בישראל: מחקר הערכה, מתווה.

וורגן, יובל (2008), 'מכינות קדם-צבאיות: מסמך עדכון', מרכז המחקר והמידע של הכנסת, 25 במרס.

--- (2006), 'מכינות קדם צבאיות', מחלקת מידע ומחקר של הכנסת, 31 ביולי.

ועדה לבדיקת לימודי היהדות בחינוך הממלכתי ['ועדת שנהר'] (תשנ"ד), עם ועולם: תרבות יהודית בעולם משתנה, משרד החינוך, התרבות והספורט.

ורטה, יורם (עורך) (2010), מסכת חיים: 20 שנה למדרשה באורנים, המדרשה באורנים והקיבוץ המאוחד.

יאיר, גד, טליה שגיב, שרי שימבורסקי, סיוון אקראי ומיה ליכטמן (2006), 'ההשפעות של קהילות לומדות ובתי מדרש בישראל', מוגש לקרן אבי חי, האוניברסיטה העברית, המכון לחקר הטיפוח בחינוך.

כהן, אשר (2006), 'חולשת התנועה ליהדות מתקדמת בישראל: ניתוח חברתי-תרבותי', בתוך: אבינועם רוזנק (עורך), היהדות הרפורמית: הגות, תרבות וחברה, ון ליר והקיבוץ המאוחד, עמ' 420-438.

לפסטיין, אדם (1999), 'על מה אנחנו מדברים כשאנחנו מדברים על "קהילה"?' חינוך החשיבה 18, עמ' 32-54.

לשכה מרכזית לסטטיסטיקה (2019), 'תחזית תלמידים במערכת החינוך, לשנים 2020-2024', 28 אוגוסט.

מידות (2013), 'ניתוח תחום התחדשות יהודית בישראל: תקציר דוח בסדרת סקירות תחומי פעולה במגזר השלישי', כתיבה: גיא ראביד ומורן ברמן.

---- (2013), 'אינדקס ארגונים: תחום התחדשות יהודית בישראל'.

---- (2011), 'הדרך למנהיגות: ניתוח תחום פיתוח מנהיגות העתיד של ישראל'. כתיבה: גיא ראביד.

מצר, דליה (2003), 'תמורות ושינויים במערכת החינוך - תהליכי מעבר של בתי ספר רגילים-מסורתיים לבתי ספר קהילתיים', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית.

משרד החינוך (תשע"ח), 'חסים, קשר ושותפות חינוכית בין צוותי החינוך לבין הורי התלמידים - מהלכה למעשה', מסמך מדיניות ועקרונות עבודה, המנהל הפדגוגי, אגף בכיר - השירות הפסיכולוגי ייעוצי.

---- (2017), 'מערכת החינוך לשנת הלימודים תשע"ח', המנהל לכלכלה ותקציבים במשרד החינוך, יולי.

---- [חסרה שנת דפוס; ככה"נ 2010], 'מדריך לניהול עבודת בית-הספר וההורים', המנהל הפדגוגי, האגף לחינוך יסודי.

נאמן, רינה (2011), 'תפילה תל אביבית: בית תפילה ישראלי בתל אביב', סוציולוגיה ישראלית יב[2], עמ' 403-431.

סדן, אלישבע (2009), עבודה קהילתית: שיטות לשינוי חברתי, הקיבוץ המאוחד.

עפרים, יעל (2014), 'דרכי הקשר האפשריות בין הורים לבית הספר של ילדים והשפעתן על התלמיד המתבגר', סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת הועדה 'בין בית ספר למשפחה: קשרי מורים-הורים בסביבה משתנה', היזמה למחקר יישומי בחינוך.

פנים (2019), 'טקסי נישואין יהודיים בישראל מחוץ לרבנות הראשית: נתונים ומגמות - שנת 2018', מחקר: יותם ברום, מחקר תקשורת: שירה מיכאל. נערך עבור iREP.

---- (2018), 'טקסי נישואין יהודיים בישראל מחוץ לרבנות הראשית: נתונים ומגמות - אפריל 2018', מחקר: יותם ברום. נערך עבור iREP.

פפרמן, דן (2018), זרמים בעלייה: היהדות הרפורמית והקונסרבטיבית בישראל, ירושלים: המכון למדיניות העם היהודי.

פרידמן, יצחק (2010), 'יחסי בית ספר הורים בישראל', חומר רקע לעבודת הועדה לנושא 'יחסי משפחה-מסגרת חינוך בגיל הרך (גן-ג) וזיקתם להתפתחות הילד ולהצלחתו במערכת החינוך', היזמה למחקר יישומי בחינוך.

פרשיצקי, אנה (תשע"ג), 'מרב לחבר ולידוען: סמכותם החדשה של מנחי טקסי נישואים אלטרנטיביים בישראל', מגמות מט (1), עמ' 28-58.

קולודני, ליאור (2010), 'חיי קהילה: צמיחה של קהילות יהודית חדשה בישראל', בתוך ורטה (עורך) (2010), מסכת חיים, עמ' 177-185.

קלין-אורון, אדם, ומריאנה רוח-מדבר (תש"ע), 'חילוני להלכה, רליגיוזי למעשה: יחס הניו אייג' הישראלי להלכה', סוציולוגיה ישראלית יב[1], עמ' 57-81.

קמיר, דוד (תשס"ה), 'בית ספר קהילתי על-יסודי: חקר מקרה אתנוגרפי', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון.

רוח-מדבר, מריאנה (2014), 'מתקשרת, הילרית ושמן נפגשים אצל הרב - מפת הדרכים של היהודים(יות) הישראלי(ות) בעידן החדש', עיונים בתקומת ישראל 7: מעבר להלכה, עמ' 498-528.

שדמות - מרכז למנהיגות בקהילה (2010), לשם שינוי ביחד: בינוי קהילה - פיתוח הון חברתי כבסיס לקהילות מתחדשת. המכללה האקדמית לחינוך אורנים.

שדמי-וורטמן, שרה (2010), 'תפיסת שדמות', בתוך שדמות, לשם שינוי ביחד, עמ' 15-52.

---- [חסרה שנת דפוס; סביב 2004], 'חינוך בונה קהילה - קהילה בונה חינוך', אתר מכללת אורנים לחינוך והוראה.

שכטמן, ציפורה ועודד בושריאן (עורכים) (2015), 'בין הורים למורים בחינוך העל-יסודי: תמונת-מצב והמלצות', הוועדה לנושא בין בית הספר למשפחה: קשרי מורים-הורים בסביבה משתנה. היזמה למחקר יישומי בחינוך, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים.

שלג, יאיר (2010), מעברי ישן ליהודי חדש: רנסנס היהדות בחברה הישראלית, ירושלים.

שמר, ארנה (2013), 'פיתוח מרחב בין-קהילתי לקהילות המשימתיות בירושלים: שותפויות מרחביות כמחוללות קהילתיות'.

תבורי, אפרים (2000), היהדות הרפורמית בישראל: הישגים וסיכויים (סוגיות ביחסי יהדות ארה"ב-ישראל, 6), אוניברסיטת בר אילן.

Ben Sasson-Furstenberg ,Shira ,and Cariati ,Rebecca' ,(2007) Mapping of Emerging Non-Denominational\Unaffiliated Spiritual Communities in Israel ,March ,Shatil & UJA-Federation of NY.

Blit-Cohen ,Edith ,and Howard Litwin' ,(2004) Elder Participation in Cyberspace :A Qualitative Analysis of Israeli Reitreers ' ,Journal of Aging Studies 18, pp. 385–398.

Janowitz, Morris (1952), *The Community Press in an Urban Setting: The Social Element of Urbanism*, Chicago University Press.

Kopelowitz, Ezra, and Vered Sakal (2009), *Building Jewish Leadership in Israel : A Preliminary Survey of the Field*, Report to UJA-Federation of NY, Panim, Gesher

Magolda, P. and Abowitz, B. (1997), 'Communities and Tribes in Residential Living,' in *Teachers College Record* 99 [2].

Mann, Peter (1954), 'The Concept of Neighborliness,' *American Journal of Sociology*, Vol. 60, No. 2: 163–168.

Putnam, Robert D. (2000), *Bowling Alone: The Collapse and the Revival of American Community*, NY.

Ruah-Midbar, Mariana (2012), 'Current Jewish Spiritualities in Israel: A New Age,' *Modern Judaism*, 32(1): 102–124.

Tönnies, Ferdinand (2001 [1887]), *Community and Civil Society*, Cambridge.

Werczberger, Rachel (2011), 'Memory, Land, and Identity: Visions of the Past and the Land in the Jewish Spiritual Renewal in Israel,' *Journal of Contemporary Religion*, 26:2, pp 269–289.

נספח ה | ראיונות ומקורות מידע נוספים

ראיונות והתייעצויות:

החברה למתנ"סים, דנה זלינגר-אבוטבול, אחראית מדידה והערכה

'תוצרת הארץ', אחד ממובילי הארגון

'שריגים', מובילת התכנית

'כזה ראה וחדש', אשת צוות בתכנית

'מרק"ם', מנהלת הרשת לשעבר

'בארי', מנהל התכנית

'גינות קהילתיות בישראל', איש צוות בעמותה

'קולות', מנהלת המרכז לשלטון מקומי

'גשר', מנהל מחלקת חינוך

929, מנהלת הקבוצות

'ישיבה מזרחית', מובילי ההתארגנות

יעל אורן, יזמית קהילות, חברה ברשת מובילי קהילות מטעם פייסבוק

אתרי מרשתת שאוזכרו במסמך: (נבדקו לאחרונה: 16.4.20)

/https://meitarim.org/communities	קהילות מיתרים
https://www.matnasim.org.il/?CategoryID=1794	החברה למתנ"סים
/http://www.ifcc.org.il	התאגדות המרכזים הקהילתיים בישראל
http://archive.jewishagency.org/he/partnership2gether/ content/41831	הסוכנות היהודית, יחידת השותפויות
https://www.jccglobal.org/create-global-partnerships	JCC Global
https://www.haifa.muni.il/Services/PSC/Community/ Youth-Center/Pages/default.aspx	עיריית חיפה, רשות הצעירים
/http://www.young-jerusalem.org.il	עיריית ירושלים, רשות הצעירים
https://www.gov.il/he/departments/news/youth_centers_ map_news_authority	המשרד לשוויון חברתי, מרכזי צעירים
https://www.tzavpius.org.il/he	צו פיוס
/https://tali.org.il/about/map-of-institutions	רשת תל"י
http://www.kiah.org.il/he מארג	כל ישראל חברים (כ"ח), תכנית 'מארג'

http://www.kiah.org.il/he	כי"ח, תכנית 'מורשה'
https://heb.hartman.org.il/program/beer/	מכון הרטמן, תכנית בארי
https://www.elul.org.il/category.php?cat=8831322	בית מדרש אלול, 'קהילות לומדות'
https://kulna.org.il/שיבה-מזרחית/	ישיבה מזרחית
https://kulna.org.il/אלול-מן-המזרח/	אלול מן המזרח
http://kehilotsharot.org.il/	קהילות שרות
https://www.facebook.com/ArevotJerusalem/	ערבות – נשים מחברות מסורת
https://www.facebook.com/masortit/	הרשת המסורתית
https://929.org.il/p/home	מיזם 929
https://www.beartzeinu.org.il/	'בארצנו'
https://www.hechalutz.com/student	קהילות סטודנטים 'שחר'
https://ayalim-new.org.il/	איילים
http://kedma-hityashvut.org/	קדמה (כפרי סטודנטים)
https://eretzir.org.il/	ארץ-עיר
https://tozerethaarez.org.il/creators/	תוצרת הארץ
https://www.tzionaiderch.com/nexton	ציוני דרך
https://www.hamechina.org.il/jaffaway	דרך יפו (מכינת תל"ם יפו)
http://tavor.org.il/minibus/	המיניבוס (מדרשת תבור)
https://www.meitzar.org.il/blank	מסע שחרור (מדרשת מיצר)
http://avodavrit.org.il/	עבודה עברית
http://www.shahaff.com/	קרן שח"ף
http://www.friendsbynature.org/	ידידים בטבע
https://www.mdld.org.il/	מדור לדור
https://or1.org.il/	תנועת 'אור'
http://www.grj.tikkun.org.il/?page_id=16	קבוצות מחדשות יהדות
https://www.slideshare.net/nova_project/ss-36919580	ארגון 'נובה', פרויקט קהילות בוגרים
https://www.schusterman.org/playbooks/alumni/	קרן שוסטרמן, מדריך קהילות בוגרים
https://www.schusterman.org/jewish-community-and-israel/signature-initiatives/roi-community	קרן שוסטרמן, קהילת ROI
https://www.facebook.com/groups/255788131485215/	'בשותף: קהילות ומניינים משותפים'

https://www.peletlv.com/	קהילת פלא
http://israel-gardens.blogspot.com/p/blog-page_27.html	גינות קהילה בישראל
https://www.zikaronbasalon.com/	זיכרון בסלון
https://www.wzo.org.il/index.php?dir=site&page=content&cs=3616	'מסביב למדורה'
https://www.communit.co/	Communit
https://www.venn.city/shapira/	Venn
https://shinuywp.wordpress.com/tarbush-cooperative-society	קואופרטיב 'תרבוש' בשדרות
https://www.facebook.com/agalacoop	קואופרטיב 'העגלה' במצפה רמון
http://hamiflezet.org/	פאב שיתופי 'המפלצת'
http://www.cooptlv.org/	קואופרטיב אורגני דרום תל-אביב
https://new-spirit.org.il/he/domain/aliance/	בית אליאנס – מרכז לקואופרטיבים של אמנים ירושלמים מבית 'רוח חדשה'
/https://www.chuppot.org.il	'חופות'
http://www.har-el.org/	בית מדרש 'הראל'
https://shlichut.org.il/route/השליחות-הארוכה/	הסוכנות היהודית, 'השליחות הארוכה'
https://institute.mandelfoundation.org.il/Programs/Pages/Mandel-Program-for-Leadership-in-Jewish-Culture.aspx	תכנית מנדל למנהיגות בתרבות יהודית
https://school.mandelfoundation.org.il/Pages/default.aspx	בית הספר למנהיגות חינוכית מנדל
https://jewishfed.org/how-we-help/our-impact/strengthening-israeli-society/gvanim	תכנית 'גוונים' סך-פרנסיסקו
http://www.mizrach.org.il/programs/rabbinic/	'ממרח שמש', תכניות רבנים
http://www.mizrach.org.il/programs/maof-2/	'ממרח שמש', עמיתי צדק
https://education.huji.ac.il/applicants_MA_jewish_education_rikma	האוניברסיטה העברית ו-HUC, תכנית רקמה
/http://amaya.haifa.ac.il/index.php/he	אוניברסיטת חיפה, התכנית לעמיות יהודית
http://hcc.haifa.ac.il/index.php/he/special-prog/2017-03-06-07-45-22	אוניברסיטת חיפה, התכנית ליהדות התפוצות

https://schechter.ac.il/track/makabi/	מכון שכטר, תכנית מקב"י
https://schechter.ac.il/track/mishley/	מכון שכטר, תכנית משל"י
https://schechter.org.il/track/ashira-tehilot/	מכון שכטר, תכנית 'אשירה תהילות'
http://www.statesmanship.org.il/he/	המכללה למדינאות
http://www.berl.org.il/ שבילים-התכנית-למנהיגות-מקומית	קרן ברל כצנלסון, 'שבילים לציונות ולצדק חברתי'
http://www.havaya.info/	הווייה
http://www.tkasim.org.il/	טקסים
https://www.kolot.info/	קולות
https://gesherleaders.org/ מסלולים/מנהיגות-גשרים	גשר, תכנית 'גשרים'